

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ÅRSSKRIFT

**Fuglebjergegnens Lokalhistoriske Forening –
Borupris' Venner
2009**

FUGLEBJERG 2009

ÅRSSKRIFT

Fuglebjergens Lokalhistoriske Forening – Borupris' Venner 2009

Redigeret af
Hans Jørgen Heegaard,
Preben V. Andersen
og
Bertel Hansen

FUGLEBJERG 2009

Dette årsskrift er udgivet med støtte fra Næstvedegnens Landbrugsfond, Næstved Kommune, Den Lille Bikube og P.H. Sørensen.

Foreningen "Borupris' Venner" blev stiftet 17. maj 1990 og havde til formål med udgangspunkt i middelalderlandsbyen Borup i Borupris og tilgrænsende områder i Fuglebjerg kommune at bidrage til fortsat undersøgelse af og udbredelse af kendskabet til samvirket mellem mennesket og dets omgivende natur gennem tiderne. Foreningen afløste institutionen Borupris' Venner, der var oprettet i 1975 og begyndte at optage medlemmer og udgive et årsskrift i 1978.

Foreningens navn og formålsparagraf blev ændret på en ekstraordinær generalforsamling den 4. november 2006. Foreningens navn er nu "Fuglebjergegnens Lokalhistoriske Forening – Borupris' Venner".

Foreningens formål er at medvirke til at afdække og udbrede kendskabet til lokalhistorien på Fuglebjergegnen.

Foreningen har et særligt fokus på middelalderlandsbyen Borupris og tilgrænsende områder.

Foreningens formål nås i samarbejde med Lokalhistorisk Arkiv.

Der tilstræbes afholdt en række arrangementer i årets løb og udgivet et årsskrift med lokalhistoriske emner. Årsskriftet udleveres til foreningens medlemmer. Årsskriftet kan derudover sælges til interesserede.

Foreningen medvirker ved indsamlingen af arkivalier til Lokalhistorisk Arkiv.

Vignetten på titelbladet, der er tegnet af professor, dr. phil. Axel Steensberg, viser, hvordan man opvarmede stenene på et bål over koge gruben, inden kødet blev lagt i.

Årsskriftet er trykt i 200 eksemplarer.

ISSN: 1903-5004.

Foto på forsiden: Holløse Bro

Foto på bagsiden: Gunderslevholm set fra haven.

Trykt hos Nymedia, Stege.

Indhold

Forord.....	Side 4
Dyssen i Gunderslev Skov af Svend Illum Hansen	Side 5
Arløse Ødekirke af Susanne Outzen.....	Side 10
Højryggede agre af H.J. Heegaard	Side 16
Holløse Bro af H.J. Heegaard	Side 23
Slægten Hjort af H.J. Heegaard og Peter Schou.....	Side 28
Kampen om Christian Madsens sjæl af Preben V. Andersen.....	Side 35
Et præsteskitte i Krummerup v. Preben V. Andersen	Side 38
Guldfund i Fuglebjerg af Bertel Hansen	Side 40
Erindringer fra Rejnstrup II v. Preben V. Andersen	Side 42
Gunderslevholm II af H.J. Heegaard.....	Side 51
Hans Henrik Bøgh, Erik Bøgh og Fuglebjerg 1819-1899 af Knud Danielsen	Side 57
Mindeord over Erling Petersen af Preben V. Andersen	Side 89
Mindeord over Henning Jessen af Preben V. Andersen.....	Side 91
Bestyrelsens beretning	Side 92
Regnskab 2008	Side 95
Bestyrelsen	Side 96

Forord

Årsskriftet er i år blevet på 95 sider – og alle billeder, i hvert fald dem af nyere dato, er trykt i farver.

Fuglebjergene har i 2008 været genstand for en del arkæologisk opmærksomhed. Her i 200-året for Grundtvig og Molbechs besøg i Gunderslev Skov er dyssen blevet undersøgt af Nationalmuseet – herom skriver museumsinspektør Svend Illum Hansen. Sognekirken i Arløse blev revet ned i 1562 og nu 446 år senere, undersøgte Næstved Museum stedet, hvor kirken har ligget. Museumsinspektør Susanne Outzen skriver om undersøgelsen og dens resultater.

Hans Jørgen Heegaard skriver om højryggede agre og om Holløse Bro. Sidstnævnte er aktuelt på den måde, at der nu i 2009 skal opføres helt nye broer over Susåen og mølleløbet ved Holløse Mølle. Der arbejdes dog på at bevare den gamle bro over mølleløbet. Sammen med Peter Schou skriver Hans Jørgen Heegaard om slægten Hjort, som har tilknytning til både Gunderslevholm og Førsløvgård. Preben V. Andersen skriver om Kampen om Christian Madsens sjæl – om hvordan spørgsmålet om begravelsen af en selvmorder i 1700-tallet kunne sætte sindene i bevægelse, og om et præsteskitte i Krummerup, som ikke gik helt stille af. Bertel Hansen skriver en lille artikel om fund af guld i Fuglebjerg.

Dernæst kommer ”føljetonerne” – næste afsnit af artikelsier, fortsat fra årsskriftet 2008:

Lærerkonen Ingrid Rasmussens erindringer fra Rejnstrup, som i år handler om en del af de personer, som familien var i kontakt med – redigeret af Preben V. Andersen. Hans Jørgen Heegaard fortsætter sin beretning om Gunderslevholm, og Knud Danielsen bringer andet afsnit om Fuglebjergs berømte bysbarn Erik Bøgh og hans familie, krydret med en masse oplysninger om egnen, især Sneselev, Førslø, Arløse og Hjortholm.

I slutningen af 2008 døde lokalhistorikeren Erling Petersen, Fuglebjerg, og i begyndelsen af dette år døde tidligere chefredaktør Henning Jessen, Fensmark, som i en årrække har været medlem af foreningens bestyrelse og har skrevet artikler om Svend Dyhre Rasmussen og Borupris. Preben V. Andersen har skrevet mindeord om dem begge.

Årsskriftet udkommer også i 2010. Vi har i hvert fald ideer til en serie artikler, men hvis der blandt vore læsere skulle være nogen, som kan bidrage med stof eller ideer til kommende årbøger, vil reaktionsudvalget være taknemmelig for en henvendelse. Se adresserne bagerst i årsskriftet.

Februar 2009

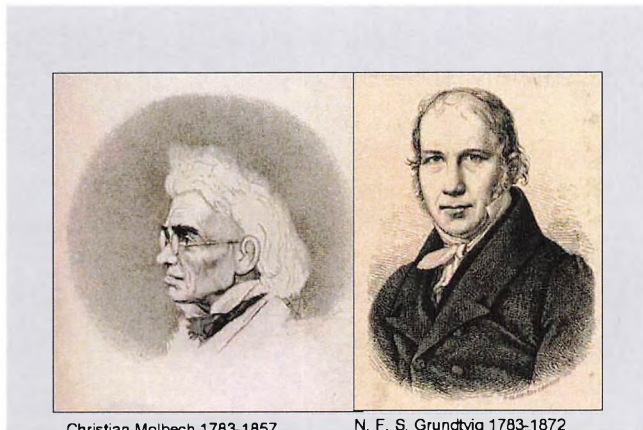
Redaktionsudvalget

Dyssen i Gunderslevholm Skov

Af Svend Illum Hansen

En skøn sensommerdag den 26. august 1808 mødtes de to ungdomsvener Christian Molbech og Nikolai Frederik Severin Grundtvig på akademiet i Sorø.

Formålet med mødet var at besigtige den allerede da kendte stendysse i Gunderslevholm Skov.

Fig. 1

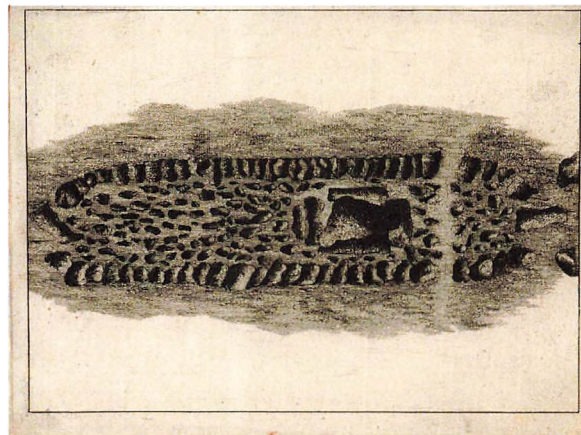
I en lille båd sejlede de over søen og begav sig til fods langs kanten af Tystrup sø. De fortsatte ind gennem den mørke skov, indtil synet af den romantisk udseende stendysse åbnede sig for deres øjne. Dette er omhyggeligt beskrevet i *"Molbechs ungdomsvandring"* fra 1808.

Grundtvig bliver så betaget af besøget, at han efterfølgende skrev sit berømte digt, hvor et af versene lyder:

*Hvad løfter sig hist!
O! er det ej Alterets mossede Stene.
Som Egenes Grene
saa tætte omhvælver?
Jeg dirrer af lyst,
Og hellig Andagt
opfylder mit Bryst.
Jeg iler, jeg iler
med vingede Fjed,
for Asernes Alter
at kaste mig ned
og prise de hensovne Guder.*

Netop disse linjer, hvor han på kanten af sine følelser lod sig rive med, gav ham som teolog efterfølgende moralske problemer i datidens samfund.

Den mere afslappede Molbech gik rundt og skridtede dyssen af og lavede en tegning af den.

Fig. 2. Molbechs tegning. 1808.

Fig. 3. foto: Svend Illum Hansen 2008

Den 22. maj 1807 blev den kongelige Commission til Oldsagers Opbevaring oprettet ved kongelig resolution. Man udsendte et spørgeskema til potentielle meddelere vedr. oplysninger om bevarede gravhøje, stendysser og andre fortidslevn.

De nye fredningssager varetoges af det Danske Kancelli fra 1809, hvor de første forslag til fredninger indkom. (*Nielsen og Dehn, s. 80-92*).

På listerne til fredning stod også Gunderslevholm dyssen. Det var amtmand P.C. Stemann i Sorø amt, senere geheimestatsminister, som havde skrevet til den nye ejer af Gunderslevholm, justitsråd Neergaard, om "*Grundtvigs offersted*". Neergaard svarede, at han allerede samme år agtede at lade det frede, og at han var villig til, for egen bekostning, at gøre hvad forskønnelse, der kunne findes passende. Han syntes dog, at stedet selv på ingen måde burde forandres, men være aldeles urørt, men

omkredsen prydes med passende plantninger og løvhytter.

Molbechs tegning og de beskrivelser, som findes om dyssen, viser, at der stort set ingen forandring er sket med den i mere end 200 år. Den ældst kendte angivelse af dyssen kan ses på Matrikelarkivets kort over Reinstруп og Gunderslevlille fra 1791, hvor den benævnes *Sandbækdysse*. Forfaldet var sket igennem de mere end 5000 år forinden.

Dyssens romantiske udseende, i al dens forfald, har fået selv arkæologer til at tro, at dyssen stort set har stået uforandret, siden den blev bygget, altså med et fritstående dyssekammer uden jordfyld omkring det. (*J. Jensen, bind 1 s. 363*).

Forfatteren af denne artikel havde en anden mening, hvilket måtte efterprøves. Efter forudgående aftaler med Godsejer Claus de Neergaard, Gunderslevholm, ansøgte om tilladelse til en mindre forskningsgravning i dyssen, som i 2008 bevilgedes til Nationalmuseet af Kulturarvstyrelsen. Udgravningen foregik i perioden 25. marts til 17. april 2008. Foruden undertegnede deltog arkæologerne Jørgen Westphal, Torben Dehn, Lars Christensen og Palle Eriksen. René Enewold udtog jordprøver til pollenanalyser.

Danmarks Naturfredningsforening, Næstved afdeling, under ledelse af Kristian Gramstrup, foretog det store arbejde med at rydde dyssen for træer og krat.

Der anlagdes et smalt udgravningsfelt på tværs igennem langdyssen samt et udgrav-

ningsfelt igennem halvdelen af dyssen, fra selve dyssekammeret og ud igennem randstensrækken. I begge udgravningsfelter graves i bund til den oprindelige undergrund.

Dyssen er ca. 56 m lang, 7 m bred i nordenden og ca. 5 m bred i sydenden. Langdyssen er omkranset af mere end 80 store randsten. Oprindeligt har der været op imod 100. De fleste af randstenene er væltet udad og nogle få indad imod højfylden. Inden for randstenene består fylden af tusindvis af marksten i forskellig størrelse, de største omkring 2-300 kg tunge. Disse sten lå anbragt i flere lag, tæt nordøst for kammeret i op til 5 lag, og netop her er randstenskæden bedst bevaret. Ved dyssens endepartier fandtes der langt mindre stenfyld i højopbygningen. Dette skyldes formentlig, at man har fjernet de lettest tilgængelige sten til de nærliggende stendiger. Teorien om, at bønder har lagt sankesten ind i højfylden er altså ikke rigtig, men derimod er det bønder, som tid efter anden har fjernet det meste af højens oprindelige stenfyld til andet formål. Dette er sket allerede før 1791, hvor det gamle kort viser, at det langstrakte stendige langs med Sandbækken allerede da var opført, måske længe forinden.

Dyssekammeret er placeret ca. 19 m fra sydenden og måler indvendigt 2x1 m, lidt mere ved bunden, som ikke kunne opmåles på grund af 80cm fyld inde i kammeret. Dette fyldlag blev ikke udgravet og kan derfor stadig indeholde vigtige oplysninger. Men ved

udgravning på ydersiden af kammeret imod øst konstateredes det, at kammeret er ca. 1,7m højt fra gulv til loft, og dækket af en flere tons tung dæksten, som hviler på 4 kantstillede bæresten, med en højde på op til 1,8 m og kun let nedgravet i den oprindelige muldflade. Mellemrummene imellem bærestenene var særdeles omhyggeligt tætnet med lodretstillede fliser og knust flint. Formålet har helt klart været, at skabe et fuldstændig tæt gravkammer. Omkring hele dyssekammeret var lagt en tyk pakning af knust flint, som blev fastholdt på ydersiden med en pakning af marksten. Denne pakning af sten og knust flint, var endnu bevaret i et metertykt og bredt bælte, i en ring omkring kammeret.

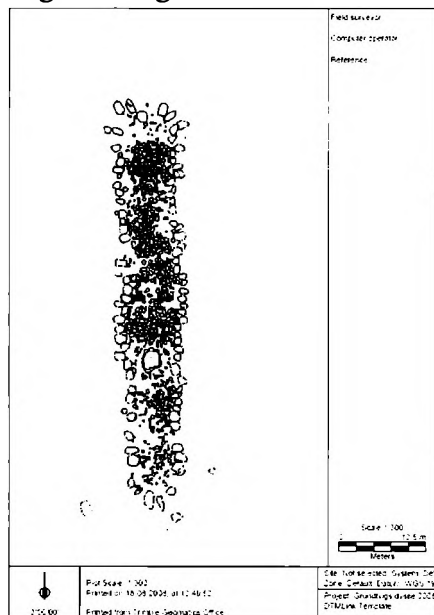

Fig. 4. Punktopmåling af dyssens mange synlige sten. 2008. (Ikke målfast).

Fig. 5. Udgravningsfelter i dyssen.
T.h. tørmursfliser imellem randsten

Tolkning af udgravningsresultaterne.

Der blev kun fundet ganske få oldsager ved udgravningen. Det drejede sig fortrinsvis om lerkarskår og lidt tildannet flint. Pollenanalyserne gav kun et ringe resultat, da der var ganske få bevarede pollen i de udtagne prøver. Normalt viser pollenprøverne fra dysser og jættestuer rundt om i landet, at de har ligget i et ret så åbent landskab. Gravene skulle ses af de forbigående.

Tre af arkæologerne var ret sikre på tolkningen af de konstruktive detaljer af dyssens oprindelige udseende, som en mere eller mindre tildækket dysse med højfyld, mens en af arkæologerne var mere usikker i sin holdning og fastholder teorien om, at det antagelig er en såkaldt fritstående dysse.

Dyssekammeret kan udmærket være sat først i byggeprocessen, da de store sidesten og dækstenen krævede plads for at blive placeret. Straks herefter er langhøjen opbygget med sit

indhold af stenmaterialer og randstensrække, til at fastholde hele den indre konstruktion. Udgravningen viste, at der imellem randstenene oprindeligt har været velbyggede murværker, såkaldte tørmure. Disse tørmure har en glat facade udad, mens de indad imod højfylden, hvor de ikke skulle ses, er af meget uregelmæssig form og størrelse. Oftest er disse tørmursfliser tildannet således, at de er bredere i bagkanten, og derved sat i klemme, for at forhindre dem i at falde udad. Højfylden indvendigt holder derved muren på plads.

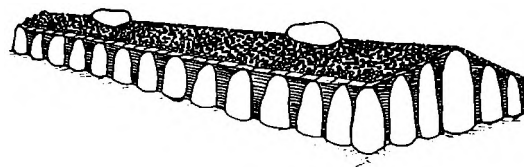
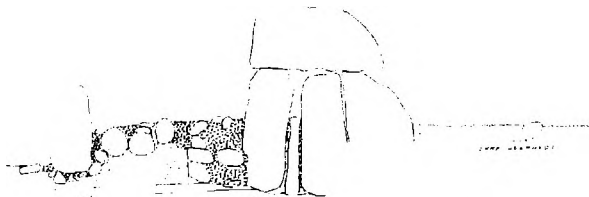

Fig. 6. Idé-skitse af dyssens oprindelige udseende.
Der er dog kun påvist et kammer i højen.

Forfatterens egen konklusion er helt klar. Dyssekammeret er opført og indesluttet i en helt tæt højfyld, i hvert fald op til dækstenen. Måske endnu højere således, at kammeret har været helt dækket i en husformet langhøj med høje gavlstene. Rækken af lodretstillede randsten med murværker imellem har fremstået som husvægge.

I denne vinter er arbejdet med rentegning og rapportskrivningen i fuld gang, og flere detaljerede oplysninger vil efterfølgende samlet blive publiceret af udgraverne.

Fig 7. Profiltegning af feltet imellem kammeret og randstensrækken.

*Fig. 8. På 200 årsdagen d. 26.8 2008 for Molbech og Grundtvigs besøg, blev dyssen åbnet for offentlig adgang ved et velbesøgt arrangement. Her fortaltes om den seneste undersøgelse og resultater af dyssen.
Foto: Torben Dehn.*

Frednings nr. 3724:13
S.B. nr. 1, Gunderslev sogn

Litteratur

Antikvariske annaler 1812, s.135 og 348.
Axel Steensberg. Atlas over Borups agre. 1968.
Christian Molbech "Ungdomsvandringer" 1808.
Ingrid Nielsen & Torben Dehn. Bevar din arv 1987. Opbevaring, side 80-86, og side 86-92, Kancellifredningerne. Den kongelige Commission for Oldsagers Bevaring.
Jørgen Jensen, Danmarks oldtid, bind 1.
Lars Bjarke Christensen,
www.natmus.dk/sw27249.asp, og 42212.asp
Molbechs og Grundtvigs dagbøger.
Svend I. Hansen. Jættestuer i Danmark, 1993.

Arløse Ødekirke

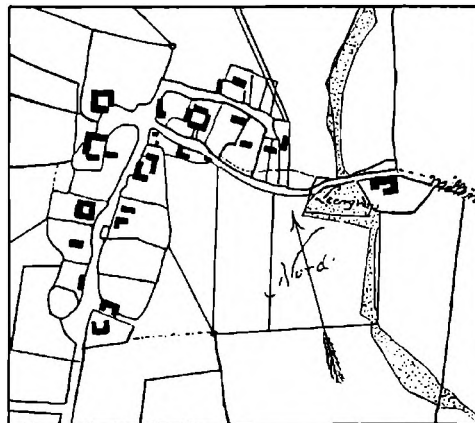
Af Susanne Outzen

Museumsinspektør, arkæolog Næstved Museum

Kirkenedlæggelser og sammenlægning af sogne forbinder mange med middelalderen. Især i 1300-årene var fænomenet udbredt, hvor forhold som klimaforværring, Den sorte Død og ufred medførte befolkningsnedgang, der lagde dele af landet øde. I tiden efter reformationen skete der imidlertid også en kraftig reduktion i antallet af kirker. Ikke blot i byerne blev en lang række klostre og andre kirkelige institutioner nedrevet, men også på landet opgav man flere kirker. Dette har vi et par eksempler på i Næstved Kommune. I 1560, da Skovkloster blev til Herlufsholm, blev Vridsløse Sogn sammen med Ladby Sogn henlagt til Herlufsholm Sognekirke, hvorefter kirkerne gradvist gik ud af brug. Kort før var kirken i Bøgesø blevet opgivet og nedbrudt.

De tre ovennævnte ødekirker er velkendte. Vridsløse og Ladby kirker står endnu som ruiner. Tomten i Bøgesø er efter en udgravning blevet lokaliseret og herefter markeret i terrænet og her holders atter gudstjenester ved særlige lejligheder. Med kommunesammenlægningen i 2007 overgik det museale og arkæologiske ansvarsområde over den gamle Fuglebjerg Kommune fra Sydvestsjælland Museum til Næstved Museum. Med det nytillkomne ansvarsområde fulgte oplysninger om

en ødekirke i Arløse, hvis placering imidlertid var ukendt. Det blev derfor besluttet, at Næstved Museum som en del af sin forskning og formidling i 2008 skulle forsøge at lokalisere kirketomten ved en kortvarig arkæologisk undersøgelse efter aftale med ejer og forpagter af den jord matr. 17a, hvor man mente, at kirketomten lå.

På kort fra 1786 ses to trelængede gårde lige nord for kirken. Disse er forsvundet på senere kort. Efter Danmarks Kirker, Sorø Amt.

Navnet Arløse er sammensat af to led, henholdsvis "ar" og "løse". Efterleddet "løse" betyder lysning, mark med eng, græsgang eller måske et dalstrøg. Endelsen hører til blandt de ældste og kan henføres til tiden omkring 800-900 e. Kr. Det første led "ar" er

formentlig en terrænbeskrivelse eller et gammelt navn på Arløsebæk.

Arløse optræder første gang i de skriftlige kilder omkring år 1370, da den nævnes i Roskildebispens Jordebog. I Arløse lå der indtil 1562 en kirke, der var blevet grundlagt i den tidlige middelalder. Kirken var da anneks til kirken i Førslev, men det lille sogn Arløse formåede efter Reformationen i 1536 ikke længere at udrede midler til at holde præst. Samtidig søgte sognets befolkning over til Førslev kirke, der havde bedre forhold. Det blev derfor besluttet at nedrive kirken ved kongebrev af 31. august 1562. Ornament, klokke, kalk, sten og tømmer skulle genbruges til Førslev kirkes forbedring(1). Men Førslev kirke fik højst sandsynligt ingen materialer - i hvert fald blev kirken ikke udvidet i anden halvdel af 1500-tallet. I ældre bygninger i Arløse har man kunnet finde munkesten - så kirken blev sandsynligvis "fordelt" i landsbyen.

De arkæologiske undersøgelser viste i øvrigt at nedbrydning af kirken er blevet udført særdeles grundigt. Genbrug af byggematerialer er ikke en ny tanke. På denne vis forsvandt kirken på bakken syd for Arløse.

Jordstykket med den jævne ruin blev med tiden inddraget til landbrugsjord, mens kortmateriale sammen med de arkæologiske undersøgelser viser, at der til forskellig tid stadig lå gårde omkring kirketomten.

I efteråret 2007 henvendte detektorfører Maibritt Thomsen, Fuglebjerg, sig på museet med en række metal- og keramikgenstande hovedsagelig fra nyere tid, men også Østersø og oldtidskeramik, der var opsamlet på matrikel 17a(2). Med disse genstandsfund var der ingen tvivl om en vis menneskelig aktivitet på stedet gennem mange generationer - dog pegede ingen af fundene på en kirketomt.

De arkæologiske undersøgelser

I håb om at kunne indkredse ruinens beliggenhed rekognoscerede Næstved Museum stedet sammen med Maibritt Thomsen og H.J. Heegaard i november 2007. På den højt beliggende del af marken op mod landsbyen fandtes et stort antal teglstensfragmenter og keramik og desuden bemærkedes det, at mulden på dette sted var usædvanlig mørk. Der var altså håb om, at der på dette sted kunne være rester af kirken bevaret, selvom der endnu ikke var fundet genstande, som direkte kunne relateres til kirken.

Efter aftale med ejeren, Harry Olsen samt forpagter Steen Sørensen, udførte Næstved Museum efter høst, i begyndelsen af september 2008, en mindre undersøgelse med det formål at lokalisere kirketomten og afgrænse kirkegården(3). Undersøgelsen omfattede udelukkende en blotlægning af dele af kirketomten og kirkegården og ikke en egentlig udgravning af anlægget. Dette medfører naturligvis, at en stor del af tolkningerne vedrørende anlægget om dateringerne er usikre.

Alligevel må det siges, at museets kortvarige undersøgelse bragte ikke alene mange overraskende oplysninger om den forsvundne kirke, men også om bebyggelsen i denne sydlige del af Arløse. Ved undersøgelsen fremkom nemlig også markante bebyggelsesspor fra tidlig middelalder og nyere tid samt to brandgrave, der kan dateres til yngre bronzealder bl.a. ud fra keramikken i gravene.

Kirketomten

Arløse ødekirke har ligget på et højt punkt syd for landsbyen nordvest for en dalsænkning med et åløb og med vid udsigt over landskabet. Fra stedet kan man i klart vejr se såvel Førslev Kirke som Hyllinge Kirke. Erosion fra plateauet ned over bakken mod øst har forårsaget, at der på arealet omkring kirketomten kun er et sparsomt jorddække. Grave- ne lå i flere tilfælde umiddelbart under mulden, og derfor har det tynde muldlag på den vestlige del af kirkegården haft betydning for bevaringen af skeletterne. Ploven havde endvidere lavet tydelige spor i undergrunden, der gjorde det vanskeligt at erkende eventuelle stolpehuller fra en tidligmiddelalderlig kirkebygning.

Det var forventet, at kirken ville fremtræde som fundamentsrester eller måske plyndrede fundamentsgrøfter af kor og skib samt evt. våbenhus(e) og tårn jvf. udgravningen af Bøgesø ødekirke i Everdrup Sogn for få år tilbage(4). Dette viste sig imidlertid ikke helt at være tilfældet i Arløse. Kun korets plyndrede

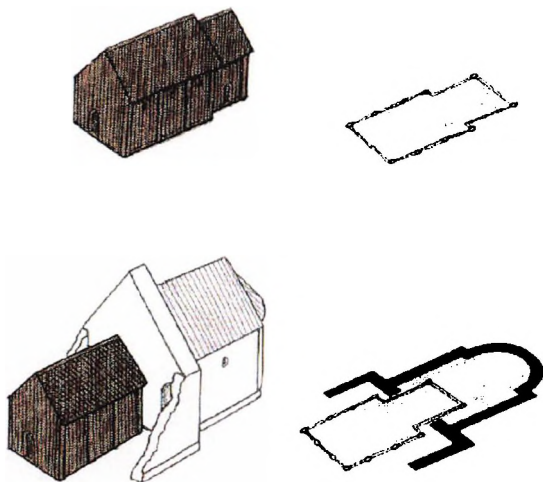

*Udgravningen fandt sted i den sydligste del af Arløse på matrikel 17a. Korets fundamentgrøft aftegner sig meget tydeligt i den lyse undergrundsler.
Foto Susanne Outzen 2008.*

fundamentsgrøft tegnede sig klart og tydeligt i det gule undergrundsler, hvorimod der ikke var spor overhovedet af et stenbygget skib endsige stolpehuller fra en trækirke. Nedbrydningen af koret og den resterende kirke har været særdeles effektiv! Der fandtes end ikke munkesten på stedet, udelukkende teglfragmenter, mindre sten samt mørtel- og trækulsnister, som indikerede, at der vitterlig var tale om en fundamentsgrøft.

Desværre var det ved undersøgelsen ikke muligt at nærme sig en datering af kirkens opførelsestidspunkt. Dette kan endnu kun sættes til før 1370, da kirken nævnes første gang. Der må have været tale om en ret lille og kompakt kirke. Koret var blot ca. 6x6 m i ydermål.

I koret lå resterne af en voksengrav lidt skævt i forhold til fundamentsgrøften og endvidere overlejrede koret flere ældre begravelser. Gravens underlige placering *kan* muligvis skyldes, at den oprindelige lå i kirke/kor ældre end stenkoret.

Det er ikke et ukendt fænomen, at stenkirken blev opført, mens den tidligere trækirke endnu stod. På denne vis undgik man, at alteret kom under åben himmel og derved profaneredes. Illustration efter Liebgott 1984.

Konklusionen må derfor være, at Arløse i ældre middelalder blev opført som en trækirke, sandsynligvis med stolper sat på syldsten, idet der ikke sås spor efter nedgravede stolper i undergrunden. På et tidspunkt har man ville ombygge kirken i sten og har - som det kendes fra mange andre steder - først fået koret

opført i sten. Med sten menes her munkesten/tegl, idet der var mange teglfragmenter og teglnister i fundamentsgrøften. Byggeriet er altså igangsat efter ca. 1160.

Der er spor efter afsats til skibet, men denne er aldrig blevet opført i sten. I stedet må man have haft et skib opført i træ eller bindingsværk, eventuelt med murede tavler, med stolper sat på syldsten. Et ikke ukendt fænomen; det er blot ikke beskrevet i den gængse litteratur om kirkebyggeri! En medvirkende årsag til kirkens nedrivning i 1562 må sandsynligvis findes i kirkens konstruktion: Kirken var for lille og bygningen vanskelig at vedligeholde.

I og omkring koret fremkom syv anlæg, der tolkes som stolpehuller med ukendt funktion - måske fra en ældre kirkebygning? Ingen af anlæggene kunne dateres.

Der blev gjort meget få genstandsfund i anlæggene - derfor er der mange udaterede anlæg.

Kirkegården

Undersøgelsen blotlagde kun dele af kirkegårdens oprindelige udstrækning. Der fremkom i alt 31 spor af grave - enten i form af synlige skeletter eller blot som tydelige nedgravninger i undergrunden. Gravene fordelte sig i syd, især i øst og lidt færre nord for kirken. Dog skal det nævnes, at det også var her felterne tilfældigvis blev udlagt. Der sås ingen grave vest og nordvest for kirken. Det lykkedes i hovedtræk at afgrænse kirkegårdens udstrækning. I felterne mod sydøst og

nordøst afsluttedes kirkegården af grøfter - muligvis også i øst. Mod vest, sydvest og nordvest iagttoges ingen grøfter, men muligvis var de afrømmede felter ikke brede nok på disse steder.

Alle synlige skeletter eller dele heraf blev hjemtaget. Skeletterne var generelt meget dårligt bevarede og lå i undergrundsler, der var vanskelig at få knoglerne gravet fri af.

Øvrige bebyggelsesspor

I søgegrøfterne mellem landsbyen og kirke-tomten fremkom massive bebyggelsesspor i form af stolpehuller og enkelte syldsten. Desuden sås flere steder i undergrunden grøfter uden synlig sammenhæng, idet felterne jo var begrænsede. Grøfterne blev ikke undersøgt nærmere, men har jf. andre lokaliteter, hvor sådanne er fundet(5), sandsynligvis været af forskellig karakter betinget af forskellige funktioner. Nogle grøfter kan have en direkte praktisk funktion som afspærring eller dræn, mens hovedparten sikkert markerer grænser i form af f.eks. tofteskel.

Desværre tillod tiden os ikke at undersøge alle disse anlæg nærmere, men umiddelbart syntes en del af sporene at være af en vis ælde. Der blev fundet en del skår af Østersø-keramik, hvilket tyder på byggeri allerede i ældre middelalder.

På denne del af marken er der tillige opsamlet en del keramik fra middelalder, renæssance og nyere tid samt forskellige metalgenstande, hvilket tyder på langvarig bebyggelseskonti-

nuitet på stedet fra tidlig middelalder frem til 1700-årene. Harry Olsen kunne da også fortælle, at han gennem årene har pløjet mængder af små og store sten op på netop dette sted - disse må tolkes som sten fra brolægning og fra syldsten eller fundamenter.

Tanken om, at vi måske her har sporene af en middelalderlig stormandsgård knyttet til kirken synes besnærende. Desværre var undersøgelsen for kortvarig frembragte for få spor af gårdsanlæggene til at kunne afgøre dette med sikkerhed.

Brandgrave

Et særdeles overraskende fund var disse to brandgrave fra yngre bronzealder.

Foto Kasper W. Stjernquist 2008.

At dette sted har været af betydning for mennesker langt tilbage i tid afsløredes tillige af, at der mellem sporene efter gårdbebyggelsen og kirkegården fandtes to brandgrave fra yngre bronzealder (1100 - 500 f.Kr.) indeholdende keramik og fragmenter af knogler. Disse

sætter på fin vis bosættelsen omkring Arløse ind i en større sammenhæng og rækker længe bagud i tid end jernalderen, hvortil navnet Arløse kan datere sig.

Fremtiden

Fra 2004 foreligger en bevarende lokalplan for Arløse (Lokalplan nr. 511), der blandt andet udpeger en række arealer, som kan udstykes heriblandt dele af det undersøgte areal. Den arkæologiske undersøgelse viste imidlertid med al tydelighed, at hvis området på et tidspunkt ønskes udstykket og bebygget bør hele området på grund af de massive anlægs- og gravfund totaludgraves. Alternativt kan man vælge at flytte den planlagte bebyggelse, således at det ikke kolliderer med kirkegårdsarealet.

Lokaliteten er også stærkt dyrkningstruet på visse steder, og Næstved Museum har derfor undersøgt hos Kulturarvsstyrelsen om kirketomten vil kunne fredes. Men, desværre: da, der ikke er bevaret bygningsrester kan arealet ikke fredes, men man bør i samarbejde med ejer og forpagter forsøge at friholdelse tomten for dyrkning - således at kirketomten og den omliggende kirkegård kan sikres for fremtiden.

Med udgravningen er Arløse ødekirke genfundet og atter blevet bragt frem i vor bevidsthed. Tilmed har vi fået bragt Arløses historie helt tilbage til yngre bronzealder. Som formidlingsprojekt var undersøgelsen

også særdeles vellykket. I de knap to uger undersøgelsen forløb, var der rigtig mange interesserede, som besøgte stedet, heriblandt også pressen og enkelte skoleklasser.

Litteratur

Arløse Kirke, *Danmarks Kirker, Sorø Amt*, København 1936, s. 1010
Heegaard, H.J.: *Arløse Kirke, Fuglebjergegnens Lokalhistorisk Forening – Borupris' Venner 2008*, Fuglebjerg 2008, s. 7-9
Kristiansen, M. S. (red.): *Tårnby. Gård og landsby gennem 1000 år*, Århus 2005.
Liebgott, N.-K.: *Dansk middelalder arkæologi*, Kbh. 1989.
Roland, T.: *Bøgesø Ødekirke – gemt, glemt og genfundet, Liv og Levn 16*, Næstved 2002, s. 19-28.

Noter

1. Danmarks Kirker, Sorø Amt s. 1010.
2. Genstandene er oplistet af H.J. Heegaard i årsskriftet 2008.
3. Udgravningsrapport og originalmateriale findes på Næstved Museum under j.nr. NÆM 2007:156. Stednr. Sted nr. 04.05.04. Matr. 17a, Arløse By, Førslev Sogn, Øster Flakkebjerg Herred, tidl. Sorø Amt.
4. NÆM 1998:103. Se Liv og Levn 16, 2002, s. 19-28
5. Se bl.a. Thomas Roland i Tårnby. Gård og landsby gennem 1000 år, s. 145-162.

Højryggede agre

af H.J. Heegaard

Før udskiftningen i slutningen af 1700-tallet blev agerjorden i langt størstedelen af Danmarks landsbyer dyrket i fællesskab. Den enkelte bondes jord var stærkt opsplittet, idet han kunne have jordlodder fordelt over hele bymarken, dels for at hans jord kunne indpasses i den fælles rotation og sædskifte, og dels for at man kunne fordele de forskellige kvaliteter jord ligeligt, og derved ydermere sprede risikoen for følgerne af ekstreme vejrforhold. Agrene var den primære dyrkningsenhed, idet hovedprincippet var, at den enkelte ager blev brugt af én bonde til én og samme afgrøde i hele agerens udstrækning. Agrene var fra middelalderen og indtil udskiftningen i almindelighed langstrakte og smalle samt på den lerede morænejord i Østdanmark tillige højryggede.

Det var en dyrkningsmåde der fremkom ved den specielle pløjeteknik og den havde desuden den vigtige funktion, at lavningerne mellem agerryggene, de såkaldte agerfurer, tjente som afvandingskanaler for overfladevand, hvad der var af største betydning indtil slutningen af 1700-tallet, hvor systematisk grundforbedring, det vil sige grøftegravning og dræning, blev almindelig. Derfor kan man mange steder iagttage, at agrene løb vinkelret på højdekurverne.

Bredden af de enkelte agre kunne variere fra 2 til 20 m og længden fra 10 til flere hundrede meter, helt afhængigt af terræn og jordbund.

De højryggede agre synes at være skabt i 1200- og 1300-årene, formentlig af hensyn til dyrkning af vinterrug, der krævede effektiv afvanding af agrene især forår og efterår. Den tekniske forudsætning for omlægningen af agerdyrkningen var udviklingen af den tunge hjulplov med muldfjæl, der var i stand til at vende pløjejorden.

I forbindelse med ophævelsen af dyrkningsfællesskabet ved udskiftningen ophørte man med at opdyrke jorden i de lange, smalle agre. Dyrkningsenhederne blev herefter den enkelte bondes inddeling af sine marker, og ordet ager gik over til at betegne den dyrkede jord i almindelighed.

Kendskabet til de danske dyrkningssystemer stammer først og fremmest fra den opmåling af al agerjord i kongeriget, der blev foretaget i årene 1681-83, og hvis resultater blev nedfældet i de såkaldte markbøger til Christian V's matrikel af 1688.

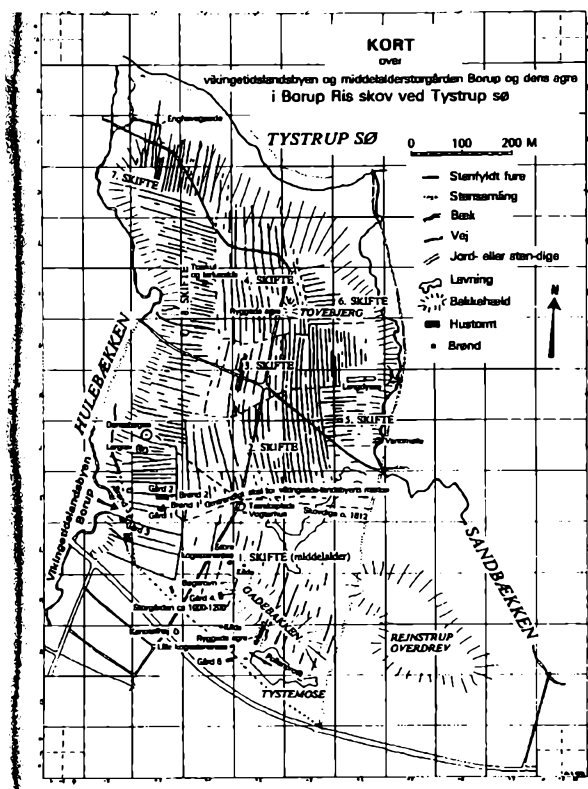
Jordbehandling er en forudsætning for egentlig agerdyrkning og har til formål at give de dyrkede afgrøder de bedst mulige betingelser. Det sker ved at give muldlaget en passende struktur og ved at regulere jordfugtigheden samt ved at bekæmpe ukrudt. De vigtigste behandlingsmetoder hertil er pløjning, harvning og tromling, hvortil der i tidens løb er blevet anvendt en række forskellige redskaber og maskiner.

Det ældste pløjeredskab, arden, var ikke en egentlig plov, da den manglede muldfjæl og derfor ikke kunne vende jorden, kun rode op i den. I Danmark kom arden i brug i yngre stenalder ca. 3200 – ca. 2400 f. Kr., og fra bronze- og jernalderen viser både helleristninger og mosefund, at der fandtes flere ardentyper. I løbet af middelalderen blev hjulploven med muldfjæl almindelig, men arden blev stadigvæk benyttet til visse arbejder.

Hjulploven, der kom i brug omkring år 1000 e. Kr., var foruden hjulforstillingen forsynet med et knivformet langjern og en muldfjæl, således at den ikke alene kunne friskære furen, men også var i stand til at vende denne; der var altså nu tale om en egentlig pløjning. Hjulploven var noget forskellig fra egn til egn, men gennemgående var den tung og klodset og krævede 4 til 6 eller endnu flere trækdyr.

I den gamle Fuglebjerg Kommune findes endnu tydelige spor efter brugen af arden og hjulploven, her tænkes først og fremmest på Borup Ris området, og ligeledes i Kristiansholm skoven, hvor man i denne meget tydeligt kan iagttage spor efter hjulploven. I Borup Ris området kan man ved hjælp af det viste kort finde spor efter både ard og hjulplov, og i Kristiansholm skoven kan sporene efter hjulploven findes nogenlunde midt i skoven nordøst for grusgraven, her kan man ved at følge vejen, få hundrede meter, se de lange hjulplovs agre tydeligt, de kan iagttages på begge sider af vejen.

Borup Ris

Vikingelandsbyen og middelalderstorgården Borup og dens agre i Borup Ris skov ved Tystrup sø.

Vikingelandsbyen og middelalderstorgården Borup og dens agre i Borup Ris skov ved Tystrup sø, er et område på ca. 36 ha der er beliggende mellem Rejnstrup og Fuglebjerg, nærmere betegnet mellem Hulebækken og Sandbækken. Området er blevet beboet og dyrket i flere omgange, bl.a. i århundrederne både før og efter år 0. Sidste gang området blev dyrket og beboet, var i tidsrummet fra cirka 700 e. Kr. og til cirka 1250 e. Kr., hvor-

efter det åbenbart er blevet forladt, måske på grund af at klimaet på det tidspunkt blev koldere og fugtigere.

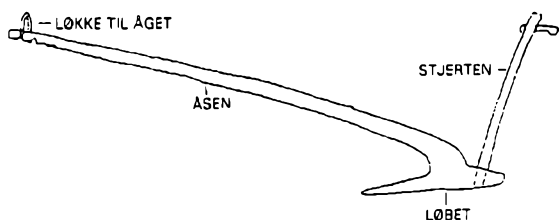
Området blev efter undersøgelserne kendt for bl.a. de lange "agerstrimler" og ikke mindst for de højryggede agre. Oprindeligt var det en lokal amatørarkæolog Svend Dyhre Rasmussen der blev opmærksom på områdets helt specielle karakter, hvorfor han kontaktede Nationalmuseet. Undersøgelserne af området blev begyndt under ledelse af afdøde professor Axel Steensberg, og foregik i 1950'erne og 60'erne.

Arden

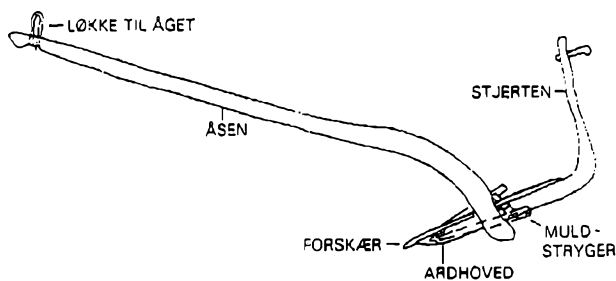
Helt siden stenalderen har man dyrket jorden ved hjælp af et symmetrisk "pløjeredskab", den såkaldte ard. Denne var ikke forsynet med en muldfjæl, der kunne vende furestrimlen til den ene side og tippe den over i den foregående fure. Den virkede nærmest som en grov harvetand der rodede lidt op i jorden, og hvor mulden faldt lige meget til begge sider, forudsat arden blev holdt lige. Når agerens ende var nået blev den nye fure lagt så tæt inde ved den foregående, som det kunne lade sig gøre. Dog kunne arden forbedres lidt ved at anbringe to små udvækster på hver side.

Men den grove "harvetand" var grundtypen, og den der oftest blev brugt.

Man pløjede for det meste på kryds og tværs med arden, for derved at få jorden grundigt gennemarbejdet, smuldret og udluftet. En

En rekonstruktion af ard i Nationalmuseet, dateret til ca. 1820 f. Kr., kan ikke bruges til dybdepløjning, men er bedst i løs jord, der i forvejen er smuldret.

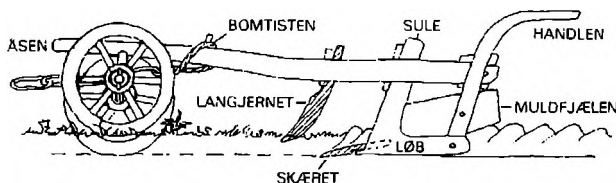
Ard fundet i Jylland, dateret til ca. 425 f. Kr., ved den kunne man anbringe to muldstrygere derved kunne arden gå lidt dybere og vende det overste muldlag.

fordel som arden har, er at den ikke udtørrer jorden så stærkt som den furevendte muldfjælsplov, og det er grunden til, at den stadig i dag foretrækkes i tørre egne andre steder på vor klode. Agerfelterne, der var firkantede jordarealer, blev afgrænset til alle sider af "digevolde", d.v.s. lave, brede volde bestående af alt affald, muld, sankesten og fygesand m.v.

Arden blev brugt i Danmark fra cirka 3000 f. Kr., og kendes fra mange fund og ikke mindst fra helleristninger.

Hjulploven

Hjulploven er nok gammel i Danmark, men den er ikke opfundet her. Allerede flere århundreder f. Kr. var den kendt i Italien, og i de første århundreder e. Kr. kendte man her i Danmark til at lade den forreste del af ploven, kaldet åsen, hvile på en lav tohjulet kærre, derved kunne man gøre hjulploven større og pløje dybere og tilmed pløje et større areal.

Rekonstruktion af middelalder-hjulplov, udført på grundlag af fund fra middelalderen i jyske moser. Langjernet skærer furestrimlen lodret. Skæret er symmetrisk og skærer furens bund til begge sider, mens muldfjælen sørger for, at furestrimlen vendes over til højre i den foregående åbne fure. Pløjeren styrer med hånden på handlen.

De ældste agre har man fundet ved Bremen, og ved Elbens munding har man fundet agre fra omkring 200 f. K.

Men den særlige konstruktion af en hjulplov er først kendt og brugt i Danmark fra cirka

1000 e. Kr. og helt op til omkring midten af 1800-tallet.

Hjulploven er uden tvivl påvirket af og hang rimeligvis sammen med, at jernet nu var kommet i brug. Ved at gøre skæret temmelig bredt og forsyne åsen med en kniv, der kunne skære lodret, et "langjern", kunne ploven klare selv den sejeste furestrimmel, og når man derefter satte et lodretstillet, skråt bagudstillet bræt på den ene side af bagploven, blev den løsnede furestrimmel tvunget over i den foregående åbne fure med græssiden nedad, så græsset derefter kvaltes til fordel for den sæd, der skulle sås.

For at stabilisere hjulplovens gang forsynede man den forreste part med et hjulstel, et par, under åsens forende, og fra hjulakselen gik en særskilt forstjert frem mellem dyrene til det åg, ved hjælp af hvilket de trak det tunge monstrum.

I gennemsnit fik agrene en størrelse på omkring en halv tønde land, som svarede nogenlunde til det areal, der kunne pløjes på en arbejdsdag.

Hjulploven styrede næsten sig selv, hvis den var rigtig indstillet, og den blev derfor snart det vigtigste dyrkningsredskab for bonden, en anden fordel var, at hjulploven ikke så let kastedes af furen, hvis den stødte på en sten eller anden forhindring. Afhængig af jordens beskaffenhed skulle der ofte to personer til at betjene hjulploven, én der styrede ploven, og én der kørte dyrene.

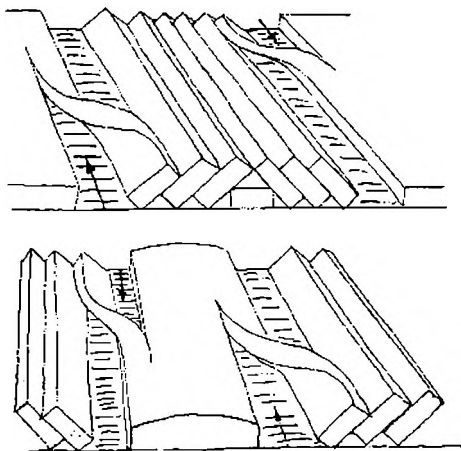
De to forskellige plove blev op gennem århundrederne brugt sideløbende, idet de blev brugt til forskellige formål.

Hjulploven blev fortrængt i midten af 1800-tallet, hvor den blev afløst af svingploven.

Det er hjulplovens funktion der har givet højryggede agre.

Medens man med arden kun roder lidt i jorden, populært sagt, så vender hjulploven furen på en effektiv måde, således at jordbehandlingen bliver ikke så lidt bedre.

Agrene

Øverst pløjes furene sammen i en ager, nederst hvordan man pløjer den skilt ad igen. Bliver man ved med at pløje sammen, flyttes for hver gang sin bredde indad mod agerens midte, der således bliver mere og mere højrygget, hvilket får vandet til at løbe lettere ned i de åbne furer.

Da man nu kunne nøjes med at pløje i én retning for at få jorden gennemarbejdet, var det ikke mere nødvendigt at gøre agrene lige lange på hver led, tværtimod bevirkede den tunge plov, at man helst ville undgå at vende ploven hyppigere end nødvendigt, hvorfor agrene nu blev meget lange, for det meste mellem 400 til 800 meter lange og ikke sjældent op til én km. Bredden kunne være mellem 4 til 10 meter, men kunne dog ofte være op til 20 meter. De enkelte strimler agre var fordelt på gårdene i landsbyen efter et sindrigt system, bestemt af byens beboere, således at alle fik del både i den gode og dårlige jord. Det var særligt, når man skulle opdyrke den rå og stenede jord med en plov, at hjulploven kunne vise sin berettigelse. Den vendte furestrimlen således, at den efterlod en bred åben fure mellem hvert par agre, frembragt af hjulplovens udadrettede muldfjæl. I denne fure kastede man sten og andet affald fra agrene og også fra de digevolde, som arden havde efterladt, og som man nu med den nye hjulplov var nødt til at gennembryde.

Agrene blev pløjet med hjulploven således, at fire eller seks plov gange blev kastet op mod hinanden. Marken kom derved til at se ud som en række parallelle bede med små grøfter mellem bedene.

Derved fik man de såkaldte højryggede agre og i tilgift en slags dræn i de stenfyldte furer, der var i stand til at aflede overfladevandet. Arealstørrelsen til gårdene var normalt op til 15 til 20 ha dyrket land, med græsningsjord på landsbyens overdrev, og hertil ”toften”

som var jorden omkring den enkelte gård, der ofte var af en størrelse på omkring 1 ha. Muldfjælspløven udførte et ret groft jordarbejde og efterlod mange klumper af jord og ler, derfor måtte man også ud med harven efter pløjningen for at knuse klumperne. Agrene lå samlet i åse, også kaldet skifter. Et vist antal åse var igen samlet i en vang, hvoraf der gerne var to, tre eller fire i en landsby-mark. Jorden nærmest landsbyen blev dyrket mest intensivt med de vigtigste afgrøder. Det var også her der blev brugt størstedelen af gødningen. I dette system havde hver gård i landsbyen sine agre fordelt i samtlige åse ud over bymarken.

Seglet for Frøs Herred, Jylland, der er fra ca. 1300 – viser en instruktiv afbildning af en hjulplov med langjern, plovskær, muldfjæl og styrestang "stjert", bag de store hjul.

Afgrøder

Oprindeligt fulgte man overalt det system der blev kaldt "alsædebrug", d.v.s. at hele det opdyrkede område hvert år blev tilsået med korn, og hvor der udenom dette areal var græsning for husdyrene. Bønderne lærte dog hurtigt, at jorden ikke kunne tåle en sådan konstant udnyttelse, der måtte en vekseldrift til, og hvor det system som sejrede allerede i 1100-tallet var "trevangsbruget". Man delte ved dette system jorden op i tre nogenlunde lige store "vange", marker. Den ene blev tilsået med vårsæd, byg eller havre, den anden med rug, som var blevet kendt i vikingetiden, medens den tredje lå hen til græsning. Hvert år skiftede man mellem de tre vange, hvor to af vangerne blev dyrket og den tredje lå brak. Hver enkelt vang var igen opdelt i agerskifter eller åse, og indenfor hver ås havde hver af landsbyens gårde én eller flere agre, svarende til gårdens størrelse. Derved sikrede man sig, at jorden blev fordelt rimeligt mellem bønderne efter bonitet.

Arten af afgrøderne skiftede lidt op gennem århundrederne, men der blev dyrket både ærter, vikker (foderplante) og bønner, og i gårdens toft blev der oftest dyrket kål, ligeledes blev der dyrket løg, roer og kvan (spiseligt og som krydderi i spiritus).

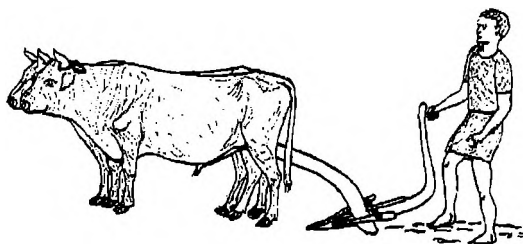
Udbyttet af kornafgrøderne var oftest kun af en størrelse på 3 til 4 fold, når høsten var god. Det årlige høstudbytte af kornet var på gårdene omkring 50 tønder korn. Af dette måtte en tredjedel lægges til side til udsæd det følgende år, en tredjedel afsættes til skatter til kongen,

landgilde til jordejeren og tiende til kirken, medens den sidste tredjedel gik til at dække familiens eget behov for brød, grød og øl samt i meget begrænset omfang til foder for husdyrene.

Trækdyr

Middelalderens trækraft var oftest stude og køer. Det er dem og ikke hestene, som har udført langt det meste arbejde her i landet. Heste trak i seletøj, hvorimod der blev lagt et trækåg på oksens nakke.

Normalt brugte man to okser eller køer til at trække en ard, dog oftest okser og sjældent heste.

Arden er fra tiden omkring 350 f. Kr. med to simple muldstrygere, der kaster jorden til begge sider. Trækdyrene er okser, her vist uden åg.

Den tunge hjulplov krævede flere trækdyr end arden, mindst fire til otte, afhængig af jordens kvalitet. Der blev så godt som altid brugt okser, da de var mere sindige end heste, og mere sejt trækkende, okserne stoppede af sig selv, hvis modstanden blev for stor, til forskel for heste der har tilbøjelighed til at kaste sig frem med risiko for at ødelægge seletøj og/eller plov.

Køer blev kun brugt i nødstilfælde.

Oksen kostede mindre i indkøb end en hest, den var lettere at fodre, og behøvede mindre røgt. Seletøjet var enklere og billigere, der sparedes smed og hestesko, og med alderen tabte oksen ikke sin værdi som hesten, men kunne fedes op til slagtning og derved indbringe mere end købsprisen. Den arbejdede mere jævnt og var meget udholdende, den fik færre sygdomme og kom ikke så let til skade, og skete det, kunne den slagtes og spises. Studen gav også mere gødning, og denne havde som regel mere gødnings værdi.

Hvis jorden ikke er for svær, kan fire stude på seks dage pløje lige så meget som fire heste i fire dage. Studene trækker en helt ret og jævn fure, hvad hestene sjældent gør. Heste må under pløjning oftere puste ud, da de ikke har kræfter til at trække hårdt i længere tid, som studene har.

Betegnelsen okser blev i Danmark i almindelighed brugt om levende dyr til trækbrug og for kreaturer til slagtning. Betegnelsen okse kan derfor være både tyre, køer og kastrede tyre, de sidstnævnte fik dog senere betegnelsen stude.

Kilder:

Steensberg: "Borups bønder".

Steensberg: "Den danske landsby".

J.P.Trap: "Sorø Amt" 5.udgave.

Erik Alstrup og Poul Erik Olsen, red.: "Dansk kulturhistorisk Opslagsværk".

Holbo Herreds Kulturhistorisk Center: "Hjulploven".

Per Ingesman, red.: Middelalderens Danmark.

Holløse bro

af Hans J. Heegaard

Susåen er i dag næsten lutter ægte natur, og en ikke sjældent tillige blid idyl, og kun forholdsvis få steder – som ved Holløse Mølle – er åen blevet direkte udnyttet som vandkraft. Holløse Mølle har efterhånden været kendt og brugt i adskillige år, men den er dog ikke den første ved Susåen, det er Maglemølle ved Næstved, da denne omtales allerede i 1135. Maglemølle, og Munkemølle i Odense der omtales i 1148, anses for at være de første større anlagte møller i Danmark selv om vandmøller som hjulmøller allerede kendes fra ca. år 1000.

Holløse Mølle har dog også en vis alder bag sig, ganske vist kan den ikke dateres helt nøjagtigt, men hvis man anslår dens anlæggelse

til at have fundet sted omkring 12 -1300-tallet, er det nok ikke meget galt.

Mellem vandmøller, broer og veje var der en ganske interessant sammenhæng.

Vandmøller kunne nemlig bedst anlægges, hvor åen havde et godt fald, og det havde den som regel på steder, hvor åens bund var hård og med mange sten. Her var tillige de naturligste overgangssteder for tidens færdsel, derfor blev disse vadesteder lige fra de ældste tider bestemmende for vejforløbet, hvilket også senere blev en fordel for møllen, bl.a. da det oftest var her man senere også opførte de første broer.

Holløse Møllens bro var indtil 1703 den eneste bro over Susåens nedre løb, og det betød selvfølgelig, at møllevejen trak anden trafik med sig, end folk der skulle have malet korn, f.eks. vejfarende i forskellige ærinder.

Herfra var der ikke langt til, at møllen også kunne have krohold, så de vejfarende kunne komme under tag, for at kunne hvile sig lidt under rejsens mange besværligheder, og, hvad der var nok så vigtigt, så kunne de folk der skulle have malet korn opholde sig i krostuen, medens de ventede på at få deres korn malet. Det indebar, at mølleejeren kunne tjene lidt skillinger på både maling af kornet og på fortæring i krostuen. Det kunne faktisk blive til ikke så lidt, hvis han samtidig kunne få det privilegium at måtte brygge øl og brænde brændevin, og nogle møller udvidede også

forretningerne herudover ved at anlægge et bageri.

Det kan forklare, at mølleejeren ofte var en ganske formuende mand.

Til Holløse Mølle har der været krohold længe før den først kendte bevilling fra 1735 blev givet, herudover har der også været tilknyttet et bageri. Kroen blev først nedlagt i 1924, og bageriet forsvandt omkring 1930.

Holløse Mølle, herunder broen, har altid haft en stor tiltrækning på befolkningen.

Broer er blevet bygget siden forhistorisk tid, dog i begyndelsen i en primitiv form, hvor træstammer eller langstrakte klippestykker blev væltet henover en kløft eller et mindre vandløb, eller også blev der brugt en spang, det vil sige en smal, spinkel bro uden rækværk, ofte kun en træstamme, som forbindelse mellem de to bredder, den kunne dog ikke bruges til kørende færdsel, kun for gående.

Men i takt med mere organiseret transport af mennesker og gods opstod behovet for større permanente broer. For de permanente broer var det foretrukne byggemateriale mursten og/eller natursten. Det var de mest holdbare og eneste af datidens materialer, der var til rådighed, og som kan bevidnes af de broer der har overlevet gennem flere århundreder.

Ud over natursten og mursten var træ det eneste andet konstruktionsmateriale, som stod til rådighed. Træ er noget lettere end sten, men også mindre holdbart, og derfor blev dette materiale mest brugt ved broer der skulle være billige at opføre og nemme at reparere.

I Danmark stammer den ældst kendte bro fra vikingetiden, det er plankebroen over Ravnings Enge ved Vejle med en længde på ca. 700 meter. I middelalderen blev langt de fleste broer i Danmark opført af træ. Fra 17 og 1800-tallet er der mere eller mindre bevaret en del stenbroer, der blev opført i forbindelse med udbygningen af vejnettet mellem landsdelene.

Om broer ved vadestedet ved Holløse Mølle vides der desværre ikke så meget om, hvornår der først blev etableret en forbindelse mellem de to bredder. Der er dog ikke megen tvivl om, eller man må i hvert fald formode, at de første broer blev bygget omkring 1200-tallet, måske samtidig med møllens anlæggelse. Der har dog helt sikkert ikke været nogen bro over Susåen ved Holløse Mølle før dette årstal, måske dog nok en spang.

Denne den første bro på stedet har været en bro, der netop var bygget af naturens materialer, sten og træ, altså en bjælkebro, som har benyttet natursten til fundamenterne på begge sider af åen, og ligeledes en understøtning midt i åen, opbygget af enten træstammer eller et naturstensfundament. Man har derefter placeret et antal træstammer tværs over åen, hvorpå der som kørebane er lagt et lag af genemskårne stammer, der blev lagt vinkelret på træstammerne, og dermed havde man en primitiv gang- og kørebane.

Ifølge de gamle landskabslove skulle hele kirkesognet om nødvendigt hjælpe til med at vedligeholde og bygge bro, og hvis det var hele herredets vej, skulle hele herredet hjælpe

til med at bygge broen, og siden skulle også herredet vedligeholde broen.

Senere, i 1700-tallet, opførte man en bro ved at lave et godt og stærkt fundament på begge bredder af åen, hvor jorden vel at mærke ikke var blød. Dette fundament bestod af en blanding af natursten og tilhuggede sten, der var opbygget på samme måde som et solidt stenedige, herefter har man midt imellem disse to landfaste fundamenterne, nedrammet/nedgravet nogle solide stammer i åens bund, der igen er blevet forbundet indbyrdes med nogle stammer, således at det opbyggede nu stod vinkelret på åens bredder.

Ovenpå fundamentet og de nedrammede stammer har man derefter lagt nogle solide bjælker, der har haft nogenlunde ens dimensioner, disse stammer gik fra begge bredders fundamenter og var tæt placerede, ud til de nedrammede pæle, hvorefter det hele er blevet fastgjort. Som afslutning har man lagt tykke brædder ovenover for at få et nogenlunde plant underlag som var ca. 2,5 m bredt. Endelig opsatte man gelænder i begge sider, for at holde gående og kørende inde på brofaget. Hvorfor broen blev bygget af to halvdele, selv over smallere åløb, har noget at gøre med broens bevægelser, med de svingninger og vridninger der kunne fremkomme, når påvirkningen på broen blev for stor. Det kunne ske, når den blev udsat for store vandmasser om foråret, ispåvirkninger om vinteren og i øvrigt ved tung trafik over broen.

Ved at opbygge broerne på denne måde har erfaringen vist, at de kan modstå de påvirkninger, som bl.a. fremkommer fra den trafik, der passerer broen, fra vindtryk, fra temperatursvingninger, fra forskellige vandstandshøjder og ikke mindst fra konstruktionens egen vægt, der faktisk i nogle tilfælde kan være den afgørende påvirkning.

Denne konstruktion og form for en forholdsvis kort bro har været brugt ved broen over Susåen i mange århundreder. Den har været rimelig nem og hurtig at bygge for en tømrer, der havde menigmand til hjælp, og store dimensioner i træ har der været nok af i dette område, men nogen lang levetid har disse broer ikke haft.

Broer bygget med buer har man ikke kunnet magte på dette tidspunkt af historien, men senere byggede man dog broer med buer. De blev opført ved at sætte stenene i spænd, det skete dog kun over forholdsvis smalle vandløb.

Om broen ved Holløse Mølle vides dog, at mølleren Mikkel Kjeldssøn i 1557 modtog et kongeligt brev, hvoraf det fremgik, at kongen, det var under kong Christian III (1534-1559), havde erfaret at broen var i en elendig stand, og den kunne derfor ikke uden risiko befærdes af vejfarende. I brevet blev det derfor påbudt mølleren at sætte broen i forsvarlig stand med nye bropillere og rækværk.

Den nuværende møllebygning – opført ca. 1907.

Mølleren fik dog derudover tilladelse til at udvælge nogle gode mænd i Skelby og Gunderslev sogne til at være behjælpelige med istandsættelsen.

Omkring 1670 ejedes Holløse Mølle af Anders Thomsen, der havde været forvalter ved Kongens Have ved Rosenborg Slot i København. Han må have stået i stor gunst hos Christian V (1670-1699), da kongen ordnede det således, at hver gård i Tybjerg og Flakkebjerg Herred, som ikke betalte til vedligeholdelse af nogen anden bro, skulle betale 4 skilling til vedligeholdelsen af broen ved Holløse mølle. Ved en auktion i 1770 på Holløse Mølle, efter afdøde møllejer C. Teilmann, kan man i ”Adresseavisen” få et ganske godt indtryk af møllens tilstand, og i denne forbindelse også af broen, da det nemlig nævnes, at der til møllen hører et broprivilegium, hvoraf der er en

indkomst, der årlig giver 60 rdl., som kunne hæves på amtstuen. Det var penge, som forpligtigede møllejeren til at vedligeholde broen.

Den nuværende bro, der temmelig sikkert er opført mellem 1920 og 1930, viser en konstruktion, hvor der er brugt tilhuggede natursten, der er opsat som broens fundamenter på begge sider af åen. Stenene er godt opsatte og viser i deres form og opsætning et godt håndværk. Nogle af stenene er desværre ved at løsne sig, men de er stadig brugbare, de behøver derfor kun at blive omsatte og tilført et godt bindemiddel.

Forbindelsen mellem bredderne er foretaget ved hjælp af jernbetondragere, der går fra fundament til fundament, hvor disse bliver understøttet af to bropiller, der har form som et U, der også er udført i armeret jernbeton. Bropillerne bærer altså de langsgående jernbetondragere, der er lagt i broens fulde længde, vinkelret på åen, herefter er der lagt et lag jernbeton, der er anvendt som vejunderlag, hvorpå det hele blev afsluttet med, at der øverst blev lagt et lag asfalt.

Broen er efterhånden meget vakkelvorn, hvis man f.eks. står under broen, når der er kørende tung trafik, vil man kunne iagttage, hvorledes broen går i svingninger, selvfølgelig afhængig af vægten på de passerende køretøjer. Svingninger er én af de hyppigste årsager til nedstyrning af brofag, så derfor er det på høje tid, man får repareret Holløse Bro.

Møllens historie, og dermed også broens historie, viser et ejerskab, der snart har været

kongens, snart Gunderslevholms og snart møllejernes, og til slut det offentlige. Holløse Mølle overgik endelig i 1947 fra Gunderslevholm til privat eje, hvad den stadig er.

Til brug i 2009 har Næstved Byråd bevilget 8 mio. kroner til istandsættelse af Holløse Bro; derefter vil broen kunne holde mindst 100 år længere.

Holløse Bro og Holløse Mølle har en lang og fælles historie.

Slægten Hiort

af Peter Schou og H.J. Heegaard

Slægten Hiort/Hjort er et ganske godt eksempel på, hvorledes en slægts udvikling kan forme sig. Slægten er startet som fæstebønder, hvad utallige andre slægter også er, og har herfra gennem århundrederne udvist en social mobilitet ved hjælp af flid og ikke mindst dygtighed og hertil selvfølgelig også lidt held. Slægten har haft tilknytning og stor betydning til vort område, hvor efterkommere efter denne slægt stadig er bosatte.

Det hele startede med, at to medlemmer af slægten kom til denne egn, hvor de var forvaltere og forpagtere på henholdsvis Gunderslevholm, Førsløvgård og Fodbygård godser, og blev herudover også herredsfogeder og birkedommere m.m.

Slægten er i dag vidt forgrenet med mange efterkommere, hvoraf adskillige gennem årene har udvist en god og solid aktivitet i samfundet, det være sig både indenfor og udenfor deres egentlige gebet. I de senere generationer har der været en, for tidsalderen, stor social opstigning i samfundet, hvor det kan nævnes at mange f.eks. blev præster eller gift ind i præsteslægter.

Oprindeligt stammede slægten fra Djursland, hvor den første kendte af slægten åbenbart allerede da blev betragtet som en førende person, en tillidsmand, i det lille samfund på Djursland, Jylland, hvilket bl.a. kan anes på grund af hans tilnavn.

Kursivering af navnet markerer den person i børneflokket som omtales i næste generation. Markering af navnene viser den enkelte familie.

Rasmus Pedersen Hiort, gårdmand.

Født i 1611 og døde i 1661 i Glatved på Djursland, hvor han blev begravet 6. januar 1661 på Hoed Kirkegård. Han blev også kaldt "Rasmus Pedersen Danmand" (nok "danne-mand", dvs. hædersmand, gift bondemand mv.)

Gift 14. februar 1647 i Hoed Kirke med **Giertrud Nielsdatter**, født 1620.

Børn:

Søren Rasmussen Hiort, født 1641 i Glatved, gårdfæster.

Anne Rasmusdatter Hiort, født 1648 i Glatved. Skæbne ukendt.

Peder Rasmussen Hiort, født 1651 i Glatved, gårdfæster under Katholm gods. I alt 5 børn der fik en talrig efterslægt.

Niels Rasmussen Hiort, født 1653 i Glatved. Skæbne ukendt.

Søren Rasmussen Hiort, født 1656 i Glatved. Skæbne ukendt.

Maren Rasmusdatter Hiort, født 1659 i Glatved – død 1713, begravet på Hoed Kirkegård.

Søren Rasmussen Hiort, gårdfæster.

Født 1. oktober 1641 i Glatved og døde 1722 i Glatved, begravet 26. juli på Rosmus Kirkegård. Gårdfæster under Katholm gods.

Gift 1. gang 30. november 1673 i Hoed Kirke med **Giertrud Obisdatter**.

Gift 2. gang 1685 i Tirstrup Kirke med **Else Lauritsdatter**, født 1660 – død 1740, begravet 14. april 1740 i Hoed Kirke.

Børn:

Rasmus Sørensen Hiort, født 1687.

Rasmus Sørensen Hiort, møller.

Født 1687 i Glatved og døde 1751 i Balle Mølle, Rosmus Sogn, begravet 17. marts 1751 på Rosmus Kirkegård.

Gift 1. gang med **Margrethe Hansdatter**, født 1695 – død 1731 i Balle Mølle, Rosmus Sogn.

Gift 2. gang 24. juni 1731 i Rosmus Kirke med **Karen Jensdatter**, hun døde i barsels-seng og blev begravet med sit dødfødte barn.

Gift 3. gang 22. april 1740 i Rosmus Kirke med **Maren Jensdatter Brun**, som overlevede Rasmus Sørensen Hiort i over 20 år.

Rasmus Sørensen Hiort kom til Balle i 1716 og boede på Balle Mølle i 1718. Balle Mølle var fæstet fra Rugård Gods og var en vandmølle der efterhånden blev afløst af en vindmølle opført i 1844 og helt nedlagt i 1909.

Den tilhørende gård brændte i 1893.

Fæstet af Balle Mølle har temmelig sikkert været meget indbringende, og derfor var der blevet sørget godt for sønnen Peder, der vistnok var den første der nåede voksenalderen. Sønnen Peder blev herredsfoged og stamfar til præsteslægten Hiort.

Børn af 1. ægteskab, i alt 13 børn:

Anne Rasmusdatter Hiort, født 1713 i Hoed, døbt 2. februar 1713 i Hoed Kirke – død november 1781 i Hoed, begravet 11. november 1781 i Hoed Kirke.

Gift 31. juli 1729 i Rosmus Kirke med Jørgen Andersen Smed.

9 efterkommere.

Ellen Rasmusdatter Hiort, født 1714 i Hoed, døbt 18. februar 1714 i Hoed Kirke – død 13. april 1794 i Attrup, begravet 18. april 1794 i Rosmus Kirke.

Gift 9. september 1731 i Rosmus Kirke med Peder Sørensen Broge.

7 efterkommere.

Marie Rasmusdatter Hiort, født 1715 i Hoed, døbt 7. juli 1715 i Hoed Kirke – død 12. marts 1785 i Hoed, begravet 20. marts 1785 i Hoed Kirke.

Gift 30. april 1730 i Rosmus Kirke med Jørgen Jensen Smed.

16 efterkommere.

Hans Rasmussen Hiort, født december 1716 i Balle – død?

Hans skæbne er ukendt, formodentlig død som ung.

Else Rasmusdatter Hiort, født september 1718
– død 28. august 1805 i Hoed, begravet 1.
september i Hoed.
Gift 20. september 1741 i Grenå Kirke med
Jens Lauritsen Møller.
4 efterkommere.

Elisabeth Rasmusdatter Hiort, født april 1720
– død oktober 1721 i Balle Mølle, begravet
19. oktober 1721 i Rosmus Kirke.

Søren Rasmussen Hiort, født juni 1721 i Balle
Mølle – døbt 22. juni 1721 i Rosmus Kirke.
Hans skæbne er ukendt, formodentlig død
som ung.

Anne Marie Rasmussen Hiort, født august
1722 i Balle Mølle – døbt 30. august 1722 i
Rosmus Kirke.
Hendes skæbne ukendt, formodentlig død
som ung.

Elskens Rasmusdatter Hiort, født oktober
1723 i Balle Mølle – døbt 31. oktober 1723 i
Rosmus Kirke.
Hendes skæbne ukendt, formodentlig død
som ung.

Peder Rasmussen Hiort, født april 1725 i Bal-
le Mølle – døbt 8. april 1725 i Rosmus Kirke
– død 1789 i Clausholm.
Gift 11. september 1755 i Korup Kirke med
Else Frederiksdatter Holm, født 1731 – død
1812.
6 efterkommere.

Elisabeth Rasmusdatter Hiort, født august
1726 i Balle Mølle – døbt i august 1726 i
Rosmus Kirke.
Hendes skæbne ukendt, formodentlig død
som ung.

Thomas Rasmussen Hiort, født november
1727 i Balle Mølle – døbt 7. december 1727 i
Rosmus Kirke – død januar 1792 i Fladstrup,
begravet 22. januar 1792 i Lyngby Kirke.
Gift 1. gang 29. juni 1761 i Lyngby Kirke
med Ane Hansdatter, født 1723 – død 1786.
Gift 2. gang 16. marts 1786 i Lyngby Kirke
med Maren Rasmusdatter, født 1740 – død?
2 efterkommere.

Cathrine Hedevig Rasmusdatter Hiort, født
juni 1729 i Balle Mølle – døbt 26. juni 1729 i
Rosmus Kirke.
Gift 24. januar 1753 i Rosmus Kirke med
Philip Christensen.
1 efterkommer.

Børn af 2. ægteskab, i alt 4 børn:
Margrethe (Maren) Rasmusdatter Hiort, født
februar 1732 i Balle Mølle – døbt 9. marts
1732 i Rosmus Kirke – død 1804, begravet
14. marts 1804 i Glatved.
Gift 1. gang med Niels Kjeldsen, født 1700 –
død 1760.
Gift 2. gang med Søren Thomasen, født 1729
– død 1791.
6 efterkommere.

Giertrud Rasmusdatter Hiort, født oktober 1733 i Balle Mølle – døbt 15. november 1733 i Rosmus Kirke – død maj 1738 i Balle Mølle, begravet 11. maj 1738 i Rosmus Kirke.

Jens Rasmussen Hiort, født september 1735 i Balle Mølle – døbt 2. oktober i Rosmus Kirke.

Gift?

1 efterkommer.

Kiersten Rasmusdatter Hiort, født juni 1737 i Balle Mølle – døbt 21. juli 1737 i Rosmus Kirke – død april 1739 i Balle Mølle, begravet 19. april 1739 i Rosmus Kirke.

Børn af 3. ægteskab, i alt 3 børn.

Karen Rasmusdatter Hiort, oktober 1740 i Balle Mølle – døbt 1. november i Rosmus Kirke – død før 1787.

Gift 24. april 1761 i Rosmus Kirke med Terkel Hansen Lund, født 1727 – død før 1787. Terkel Hansen Lund overtog fæstet af Balle Mølle efter svigerfaderen.

10 efterkommere.

Rasmus Rasmussen Hiort, født september 1742 i Balle Mølle – døbt 14. oktober 1742 i Rosmus Kirke – død 10. juli 1807 i Aastrup, begravet i juli i Grenå.

Gift 1. gang 4. november 1775 med Christiane Andersdatter, født 1755 – død 1776.

Gift 2. gang ca. 1776 Anne Marie Sørensdatter, født? - død 1786.

5 efterkommere.

Jens Rasmussen Hiort, født juli 1744 i Balle Mølle – døbt 28. august 1744 i Rosmus Kirke. Død marts 1751 i Balle Mølle, begravet 7. marts 1751 i Rosmus Kirke.

Peder Rasmussen Hjort, herredsfoged.

Født april 1725 i Balle Mølle – døbt 8. april 1725 i Rosmus Kirke – død 1789 i Clausholm.

Gift 11. september 1755 i Korup Kirke med **Else Frederiksdatter Holm**, født 1731 – død 1812.

Tilsyneladende den ældste af de sønner der opnåede voksenalderen.

Han blev omkring 1756, 31 år gammel, forpagter af Aggersvold, Hjembæk Sogn i Tudse herred i Nordvestsjælland, og overtog senere forpagtningen af Gunderslevholm fra 1760 til 1774.

Han var en flittig og sparsommelig mand og erhvervede sig efterhånden en betydelig formue, som han dog mistede pga. haglskader, misvækst og kvægst, men det slog ham ikke ud, han var meget energisk og i 1781 i en alder af 56 år tog han juridisk eksamen, blev exsaminatus Juris (exam. jur.) 17. oktober 1781.

Den 19. november 1784 blev han herredsfoged i Hids og Lysgård Herreder mellem Silkeborg og Viborg, hvorefter han købte Clausholm, en gård på 117 tdr. land, beliggende på Ansvej 12, 8620 Kjellerup i Levring sogn, mat. Nr. 11 m.fl.

Her boede han indtil sin død den 11. marts 1789.

En herredsfoged var en kgl. udnævnt embedsmand, hvor den afgørende forudsætning for at komme i betragtning til et herredsfogedembede var en universitetseksamen i jura, hvor der fandtes to eksamener: en Latinsk juridisk og en såkaldt Dansk juridisk eksamen.

Peder Hjort tog den Latinske eksamen. Herredsfogederne skulle som løn for deres tjeneste modtage en bondegård på 8 tdr. hartkorn vederlagsfrit, dvs. fri for landgilde, ægt, arbejde og skat, til fri afbenyttelse i embedsperioden.

Herredsfogeden havde mange opgaver, han skulle udføre, han var bl.a. dommer, skifteforvalter, overformynder, auktionsforvalter, foged, lægdsforstander og herredsskriver, ligeledes havde han tilsyn med brandvæsnet. Peder Hjorts hustru, Else Frederiksdatter Holm, var datter af sognepræst Frederich Christian Holm, født 1698 – død 1742, til Svanninge på Fyn og Elisabeth Marie Friborg, født 1694 – død 1812, datter af præsten til Hundsby menighed på Lolland Niels Frandsen og hans engelske hustru miss Williamsen. Peder Rasmussen Hjort regnes for at være stamfader til den store borgerlige efterslægt Hjort. Der findes også en (to) adelige slægter med navnet Hiort, denne ene slægt kendes fra Sjælland og er nævnt i 1305, dens våben var et bjørnehoved, herudover kendes ligeledes en slægt fra Lolland der er nævnt i 1462, denne slægts våben er ukendt. Om disse to slægter har haft nogen forbindelse vides dog ikke.

Børn:

Christian Hjort, birkedommer, født 29. juni 1756 i Aggersvold, Hjembæk Sogn – død 21. april 1835 i Harrestedgård.

Gift 29. december 1785 i Tårnborgh Sogn, Slagelse med Maria Anna Eggers, født 1763 – død 1817, datter af forvalter på Dragsholm Christian Eggers og Mette Sofie Bjørn. Christian Eggers blev senere ejer af Dyrehovedgård og Tårnholm.

Christian Hjort var birkeskriver og forvalter på Førslevgård, Førslev Sogn og Fodbygård, Fodby Sogn, og forpagter af Sneslev Asgård, han blev senere udnævnt til kancelliråd og birkedommer.

Han fik sin juridiske eksamen i 1781, blev birkeskriver den 18. september 1782 i Førslev, Harrested og Saltø Birker, den 8. juli 1803 birkedommer samme sted, og den 12. oktober 1811 kancelliråd.

”Han opbyggede Hjortholm”, som der også står i kilderne.

Ved folketællingen i 1801 står han opført som husbond, forpagter og birkedommer på Førslevgård, han er da 45 år og gift med Anna Eggers 40 år, og de har følgende børn Margrethe Sofie 13 år, Christiane Petrine 11 år, Peder 10 år, Mette Sofie 8 år, Marie Margrethe 7 år og Kristian Eggers 2 år.

I alt 6 børn.

Frederik Christian Hjort, præst, født 6. oktober 1760 i Gunderslevholm, Gunderslev Sogn – død 3. april 1820 i Hyllested-Rosmus Sogn, Jylland.

Gift 1789 i Holme Sogn Århus Amt med Karen Bagge, født 1758 – død 1820.

I alt 5 børn.

Elisabeth Diderica Hjort, født 1762 i Gunderslevholm – død 1836 i Bergen, Norge, begravet i Domkirken.

Gift 19. oktober 1787 med Nicolai

Lambrecht, stiftsrevisor og kammerråd, født 1758 – død 1833.

I alt 5 børn.

Charlotte Amalie Hjort, født 5. november 1763 i Gunderslevholm – død 11. marts 1828 i Kgs. Lyngby.

Gift 21. marts 1789 med Jørgen Christian de Linde-Friedenrich, godsejer til Clausholm, Jylland.

I alt 1 barn.

Victor Christian Hjort, biskop, tvilling, født 13. oktober 1765 i Gunderslevholm – død 26. juli 1818 i Ribe.

Gift 15. maj 1792 i København med Marie Pouline Schiørring, født 1775 – død 1848.

Han blev efter sin eksamen residerende kapellan i Tårnby Kirke på Amager, senere ved Holmens Kirke i København. 39 år gammel blev han i 1804 provst ved Holmens Kirke, og i 1811 blev han biskop i Ribe, hvor han døde i 1818.

Han havde digteriske evner, skrev muntre viser og salmer, og har bl.a. skrevet: ”O gode Gud jeg takker dig” og ”Evide Fader som kærlig regerer”. Han var tillige jovial, livs-

glad, hjælpsom og rundhåndet, uden begreb om økonomi og orden i pengesager. Det var galt allerede under embedet i Tårnby, da han var i økonomiske vanskeligheder, og efter statsbankerotten i 1813 blev det helt galt, da der i 1813 blev pålignet landets kirker bidrag til at genopføre Vor Frue Kirke i København, som var ødelagt under bombardementet i 1807, og i 1818 til Sct. Petri Kirke. Bidragene skulle indsendes til stiftsøvrigheden, men biskop Hiort beholdt nogle af pengene dels til eget forbrug og dels til hjælp til trængende, og selv om han gang på gang blev rykket for pengene, havde det ikke megen virkning, der skete ikke nogen form for tilbagebetaling. Efter hans død var der en betydelig kasse-mangel, det var dog ikke helt ualmindeligt på denne tid, stiftsamtmænd og borgmestere i Ribe havde også kasse-mangel, men de blev derimod dømt for bedrageri.

I alt 9 børn.

Sigfred Kristian Hjort, tvilling, født 13. oktober 1765 i Gunderslevholm – begravet 13. december 1765 i Gunderslev Kirke.

Birgitte Hjort, husjomfru, født 12. november 1769 i Gunderslevholm – død 19. december 1855 i Førslev. Ugift.

Slægten Hjort efterlod sig her på egnen en ganske talrig efterslægt. Ligeledes blev flere af efterslægten officerer, professorer, præster, herredsfogeder, jurister, lærere m.v. og døtrene blev gift med præster, forvaltere m.v. Flere

af efterslægten var bosatte rundt om på Sjælland og ligeledes i vort område.

Ordforklaring:

Birk =

retskreds med særlige retsregler, udskilt fra herredets jurisdiktion.

Birkedommer = blev ofte udnævnt af jordejeren, normalt herremanden, til at bestride hvervet som dommer for hovedgården med tilliggende bøndergårde.

Birkeskriver =

deltager i birkerettens handlinger som skriver.

Herred =

retskreds.

Herredsfoged =

herredstingets dommer.

Kancelli =

ministerium (betegnelsen afskaffet i 1849).

Kancelliråd =

højere embedsmand ved et kancelli.

Landgilde =

skat som betales med naturalier og penge.

Rigsbankdaler =

sølvmønt - 1 rigsdaler = $\frac{1}{2}$ speciedaler = 6 mark à 16 rigsbanksilling (96 skilling). Omregnedes ved den skandinaviske møntunion i 1873 til 1 rigsdaler = 2 kroner.

Skilling =

1 skilling = 12 penning (fra o. 1400) mindste møntenhed fra 1625 = 1 rigsdaler = 6 mark = 96 skilling, i 1873 omregnes den til 2 øre.

Ægt =

hoveriarbejde med hest og vogn.

Litteratur:

”Bispen og betleren” Gregers Hansen.

”Slægtsbog for slægten Hiort/Hjort” Nanna Vester.

Wikipedia.

Kampen om Christian Madsens sjæl

Forviklinger omkring et selvmord i Sneslev

af Jens Christian Mohr v/ Preben V. Andersen

Christian Madsen havde omkring 1728 taget fæste som universitetsbonde i Sneslev ved Fuglebjerg. Universitetsbønder har nok ikke været de ringest stillede, men ikke desto mindre besluttede Christian Madsen kort før julen 1729 sig til at holde sengen. Her blev han længe, først hen imod foråret var han på benene. Ingen vidste, hvad han havde fejlet, men flere bekræftede, at Christian Madsen herefter ikke var den mand, han havde været. Vel passede han sin jord, men han gik underlig ludende, med hovedet vendt mod jorden som i dybe tanker og undertiden iklædt et tørklæde om hovedet som en kvinde. Nu og da følte han også behov for at gå op på sit loft ”for at ligge sig der til rolighed”

Dagen den 24. april 1730 var alt tilsyneladende i ro og gænge. Om eftermiddagen passerede Christian Madsen sine naboer ved vangeleddet på vej til pløjning, han spiste senere til middag med sine folk, men om eftermiddagen gik han op og hængte sig på loftet.

Nu var selvmord dengang en alvorlig sag også ud fra kirkelige og juridiske betragtninger. En selvmorders ejendele stod til konfiskation, kronen kunne gøre krav på dem, og liget var forment afgang til kirkegården. Kirkens fred var en selvmorder nægtet. Imidlertid var der dispensationsmuligheder: Var selvmordet

begået i sygdom eller ”raseri”, det vil sige sindsforvirring, tog man lempeligere på sagen.

Universitetets ridefoged, Anders Pedersen, såvel som herredsfogeden, Eskild Bruun, var indstillet på at fare med lempe. Man indberettede til amtmanden, at Christian Madsens selvmord havde baggrund i åbenbart raseri, idet der henvistes til afdødes excentriske adfærd, og man fik amtmandens sanktion til en stilfærdig begravelse på kirkegården.

Imidlertid blev der nedlagt protest, da rygter om denne sags gang slap ud. Den aktive var her først og fremmest forvalteren på Førsløvård, som ejedes af den hovedrige Carl Adolph von Plessen. På sit herskabs vegne gjorde forvalter Ostorf det klart, at liget ville blive forment adgang til Førsløv kirkegård. Plessen havde patronatsretten til denne kirke, det vil sige retten til at administrere, indsætte præsten og regulere mange sider af dens virksomhed, og det var på denne baggrund, man mente at kunne intervenere.

Amtmandens afgørelse betragtedes på Førsløvård ikke som altafgørende, og det kom derfor til mærkelige optrin, da Christian Madsen skulle begraves. Førsløvs beboere, der var mødt talstærkt op for at se, om liget ville blive

sluppet ind eller ej, blev vidner til, at fuldmægtigen fra Førslevgård skændtes med herredsfogeden hen over kisten, som blev båret ud og ind af kirkegårdens låger, alt efter hvem der havde overtaget i diskussionerne.

Enden blev, at Christian Madsen faktisk begravedes indenfor, i kroen ved kirkemuren, det vil sige et meget beskedent sted, uden ligprædiken og gejstlig medvirken.

Hermed var sagen imidlertid langt fra slut, idet der fra Førslevgård strømmede fortsatte protester. Ostorf ønskede Christian Madsen gravet op igen og fjernet fra kirkegården, hvor han ingen plads havde ”som den der på forsættelig vis har skilt sig fra denne menigheds samfund”. Han førte vidner, som ikke havde bemærket noget raseri hos selvmorderen, og hvis udsagn pegede i retning af, at Christian Madsen udelukkende havde taget livet af sig som et ugudeligt, ondsindet individ. Det tunge skyts var her sognepræst Philip Adam Gyrstings udsagn. Christian Madsen skulle have levet på dårlig fod med sin kone, have været et gerrigt menneske i bestandig strid med sine naboer; et centralt punkt blev præstens påstand, at Madsen i påsken, på selve langfredagen under prædiken, var blevet set genstridige sind. Andre vidner, det vil sige bønder i Sneslev og Førslev, synes mere lunke: Det var da muligt, at Christian Madsen havde været ude at pløje på det og det tidspunkt, man vidste det ikke nøje.

Modparten, altså herreds- og ridefogderne, havde hertil at sige, at de nok ikke lige frem ville beskyldte præsten for at lyve, men hans udsagn og alle klager var ubeviste. Så vidt de kunne se havde hele sagen sin egentlige årsag i visses forsøg på at chikanere Christian Madsens efterladte.

Sagen blev først endeligt afgjort i juni måned, hvor kongens svar på Madsens enke, Kirstine Danielsdatters, supplik indløb. Christian Madsen fik lov at blive på kirkegården, begravelsen skulle ikke gøres om.

Skumle motiver?

Sagen er mærkelig. Impulserne til hele balladen kom tydeligvis fra Førslevgård, hvor Plessen klart har været i stand til at koste rundt med præsten, men hvorfor var man her så øm over kirkegården? Man kan vel ikke udelukke, at baggrunden var religiøst betingede overvejelser, men en mere kynisk hjerne kunne være fristet til at kalkulere med mere kontante årsager. Det var jo sagt, at alle godsets klagemål kom frem i et forsøg på at chikanere Christian Madsens familie.

*Carl Adolf von Plessen –
ejer af Førslevgård 1723-1758*

Udtrykket antyder, at den egentlige grund ligger godt væk fra, hvad der kan ses i sagens akter, og her kan man pege på, at Plessens ejerskab og ambitioner, hvilket blandt andet gav sig udslag i samlingen af kæmpemæssige gods komplekser, der til sidst var ubrudt i en linje fra Bavelse Sø til Karrebæksminde. At få en sådan karakter i et ellers fredeligt samfund kunne give gnidninger som uoverensstemmelser om driftsformer, hegning, skov og eng.

I denne sammenhæng kunne en selvmordssag, rigtigt turneret, bruges som afpresning over for en modstander – eksempelvis Christian Madsens efterladte, som i disse anspændte måneder havde en konfiskationssag hængende over hovedet. Var Christian Madsen blevet

gravet op og smidt ud af kirkegården, var det jo ensbetydende med en dom for ”overlagt selvmord”, og kronen kunne konfiskere al boets ejendom.

De kilder man har at holde sig til, det vil sige vidneudsagn for birke- og herredsret, protestskrivelser og forhør, kommer dog kun med denne antydning af chikane, så man må vel stadig levne det religiøse gemyt en chance.

Kilder: Antvorskov/Korsør amter: Breve og dokumenter vedrørende ulykkelige hændelser og hurtige dødsfald, 1728-33. Flakkebjerg Herreds Tingbog, 1723-42.

Et præsteskitte i Krummerup 1677

Aflærer N. P. Larsen

(Artikel i Sorø Amtstidende 19.10.1941)

I hen ved 25 år havde Christen Jensen været sognepræst i Krummerup og Fuglebjerg, da han begyndte at føle embedets besværligheder så stærkt, at han begyndte at se sig om efter en kapellan.

Han fandt også en mand, der havde sin teologiske attestats i orden, nemlig Jacob Madsen Prom, der efter formoden aftale blev sognepræstens medhjælper. Det var ikke nogen idyl, den uge præst gik ind til, og havde han i forvejen kendt Christens rygte, havde han sikkert holdt sig på lang afstand fra Krummerup Præstegård. Han havde ikke været der ret længe, før han en dag indfandt sig hos herredsprovst Hans Jørgensen Hammer i Forslev, med svære klagemål over sin nærmeste foresatte.

Sognepræsten havde skældt ham ud på det groveste, men var det endda ikke andet, skulle han ikke have ulejliget provsten, Christen havde imidlertid – da den mundtlige argumentation ikke mere syntes ham kraftig nok – rent ud sagt banket ham på livet.

Nu kendte provsten vel sagtens i forvejen noget til sin nabopræsts rygte og vidste, at han havde svært ved at komme forbi Fuglebjerg Kro, og at hans jævnlige besøg dér ofte resulterede i en for en præst uværdig og upassende tilstand. Dette forhold var også berørt i den

skriftlige klage, som kapellanen leverede til provsten.

Provst Hammer følte sig så ubehagelig berørt af denne sag, at han skrev til biskoppen og bad sig fri for at have med den at gøre, hvilket han også blev, idet biskoppen konstituerede sognepræsten i Herlufsholm, Poul Munkgaard, som provst, og det blev så denne, der kom til at lede forhørene under sagens behandling for Provsteretten.

Ved disse forhør klaredes mangt og meget, men langt fra til hr. Christens fordel, og da han selv havde en levende følelse af, hvor slet hans sager stod, gjorde han et, som det viste sig, meget uheldigt forsøg på at give myndighederne et bedre indtryk af ham, end de hidtil havde fået. Han bad sine sognebørn, om de ved sognestævne ville give ham et skudsmål til fremlæggelse i retten. Men her kom han for alvor galt af sted. Skudsmålet fik han; men det skulle så langt fra tjene til at hæve sognepræstens så alvorligt medtagne anseelse.

”Menige sognemænd” udtalte nemlig, at deres præst til stadighed forsømte sit embede på det groveste, og at han førte et for menigheden i højeste grad forargeligt levned med drukkenskab og anden utilbørlighed. Hvad det sidste udtryk dækkede over, kom først senere

på dagen frem, nemlig da sagen på provstens foranledning blev indanket for Landemodet.

For denne højærværdige forsamling fremstod nemlig på præstens hustrus vegne en anklager, der fremlagde "et skammeligt tingsvidne" om en løsagtig kvindes bekendelser, og i disse bekendelser spillede den Krummerups sognepræst en ikke ubetydelig rolle. Dermed var bægeret fuldt til randen; her ville blødsødenhed ikke være på sin plads, og det kan ikke undre nogen, at dommen blev hård. Hr. Christen blev på grund af de vel pålidelige vidnesbyrd konstaterede forseelser dømt til – som aldeles uværdig til at beklæde det hellige embede – øjeblikkelig og for bestandig at miste kjole og krave; det var den gejstlige rets dom; men dette aktstykke slutter med en bemærkning om, at man herved overgiver hr. Christen Jensen til den verdslige ret, til dom og straf at lide.

Hvordan det gik den uheldige præst senere, er imidlertid ikke oplyst; men for kapellan Jakob Madsen Prom blev sejren fuldstændig. Han rykkede nemlig med det samme ind i sin modstanders og tidligere foresattes embede og var sognepræst i Krummerup og Fuglebjerg lige fra 1677 til 1722.

I årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt 1958 har lokalhistorikeren, overlærer Erling Petersen, Fuglebjerg, skrevet en mere uddybende artikel "Domt fra Kjole og Krave" om Christen Jensen Farsovius.

Preben V. Andersen

Guldfundet i Fuglebjerg

af Bertel Hansen

I begyndelsen af oktober måned 1931 kunne aviserne berette om, at der var fundet en guldåre i Fuglebjerg.

Næstved Tidende skriver den 9. oktober, at der hos postkontrahent Jørgensen i Fuglebjerg bliver gravet ud til et septiktank anlæg, og her er man i 3 meters dybde stødt på et smalt, stærkt glitrende jordlag, som ingen af de tilstedeværende havde set mage til tidligere. Fundet tiltrak et større antal tilskuere, som ville se det metalglinsende jordlag. Og inden længe svirrede rygterne om, at der var fundet en guldåre.

Der var ikke rigtig nogen, som fæstede lid til "guldet", mindst af alle postkontrahent Jørgensen, men da ingen var klar over, hvad dette glinsende stof var, besluttede de at sende en prøve til København, nærmere betegnet Teknologisk Instituts kemiske laboratorium. Avisen når dog at få med i dagens oplag, at chefen for det kemiske laboratorium, dr. phil. Madsen kl. 3 om eftermiddagen kunne oplyse, at undersøgelsen af stoffet var afsluttet, og at resultatet blev som ventet, nemlig at guldet var det rene glimmersand af samme art, som hyppigt findes her i landet. Socialdemokraten i Næstved omtaler også hændelsen den samme dag. Her er det stærkt glitrende jordlag blevet til noget guldlignende

støv, som ligger i en åre over et sted, hvor der engang har været et vandløb. Avisen fortæller om en gammel dansk-amerikaner, som tidligere har gravet guld. Han har set det fundne støv og mener, at der er guldpartikler i de fundne klumper. Socialdemokraten fortæller også, at "guldstøvet" er indsendt til Danmarks Geologiske Undersøgelser, hvor dr. phil.

Ødum, som dog endnu ikke har modtaget prøven fra Fuglebjerg, udtrykker stor skepsis og med 99 pct. sikkerhed tør sige på forhånd, at det ikke er guld. Han kan også fortælle, at Danmarks Geologiske Undersøgelser ofte får henvendelser af denne art. Også hovedstadspressen interesserede sig for "guldfundet". Den rettede også henvendelse til dr. phil. Hilmar Ødum fra Danmarks

Geologiske Undersøgelser. Her bliver han citeret for at have udtrykt skepsis, idet det i givet fald ville være første gang, der var fundet guld i Danmark. Men helt afvise tanken ville han dog ikke. Dr. phil. K. Jessen – også ansat ved Danmarks Geologiske Undersøgelser – deler Ødums skepsis, men udtaler tillige, at der strengt taget ikke var mulighed for, at der var tale om et rigtigt guldfund. Man mente, at der var tale om svovlkis eller gule

Fra Ordbog over det Danske Sprog:
Glimmer-sand, et sand, som indeholder skæl af lys glimmer - om (glimtende) sand, der tidligere anvendtes til at tørre blækskrift: "Der klæbede endnu nogle Korn Glimmersand til Bogstaverne".

glimmerkorn fra en forvitret granitblok, der også ofte før er blevet forvekslet med guld. Næstved Tidende fortæller dagen efter om hovedstadspressens interesse, især om Dagens Nyheder, som har bragt en spaltelang artikel om gullet i Fuglebjerg ”i spidsen af bladet” - for dagen efter ”at gøre løjer” med fundet.

Hovedstadspressen gør løjer med "guldfundet" i Fuglebjerg.

Børge Willemoes Jensen husker tydeligt ”guldfundet”. Han var dengang 13 år gammel og hjalp sin far blikkenslagermester Hans Jensen, som havde opgaven med at indrette et toilet hos postkontrahent Jørgensen. Fundet vakte betydelig opsigt, og byens anden blikkenslager, Christian Nielsen, der tillige drev en isenkram- og udstyrsforretning på Lundevej 5, satte et skilt i vinduet om, at der på grund af det store guldfund i postkontrahent Jørgensens have blev holdt udsalg over nogle varer!

”Guldet” blev som nævnt fundet på postkontrahent Carl Jørgensens grund. Han boede i ejendommen Tværvej 14, hvorfra han drev vognmandsforretning med rutebiler og lillebiler 1928-36. Derudover havde han aftale med Postvæsenet om at transportere post fra Slagelse til Fuglebjerg posthus og omvendt.

Kilder:

Næstved Tidende

Socialdemokraten

Kend din egn – En trekant i Den Gamle Bydel.

Mundtlige oplysninger fra fhv. blikkenslagermester Børge Willemoes Jensen og fhv. tømrermester Erik Jannerup, begge Fuglebjerg.

Erindringer fra Rejnstrup 2, ved lærerinde, fru Ingrid Rasmussen

af Preben V. Andersen

Sidste år fortalte fru Rasmussen om hverdagslivet i Rejnstrup skole, undervisningen af skolebørnene, aften-skole- og aften-højskoleundervisningen, møder, fester og sammenkomster.

I år har vi valgt at bringe fru Rasmussens beskrivelse af de personer, som lærerparret var i tæt kontakt med. Fortællingen begynder i 1937.

Hendes sprog er utroligt levende og rammende, når hun blandt andet skriver " Jeg kan ikke komme bort fra den tanke, at man dengang behandlede hinanden med langt større høflighed og venlighed, end man gør i dag. – Mange gav af et overskud, og det blev til overskud hos den modtagende".

Fru Ingrid Rasmussen fortæller:

Her kommer afsnittet om mennesker vi mødte.

Allerede den første aften, vi oplevede i Rejnstrup, måtte jeg ty over i brugsen efter hjælp. Sagen var den, at Ib havde mistet sin sut, og det var han meget ked af, lod han os forstå. Der var ikke andet at gøre end at søge hjælp, hvor den kunne findes, og selv om det

var langt over lukketid og første gang, vi henvendte os i brugsen, så måtte jeg derover. Her traf jeg hr. Jespersen, og meget brødebetyngt måtte jeg fortælle om vort uheld.

Aldrig vil jeg glemme den venlighed og imødekommenhed, jeg mødte. Jeg fik en "trøster" til Ib og skyndte mig hjem.

En af de første dage, vi boede i Rejnstrup, var min mand og jeg et ærinde i brugsen. Hvorfor vi begge samtidig havde ærinde derover, husker jeg ikke. Hvad jeg derimod husker, er dette, at der foran os stod en ældre mand, der var ved at blive ekspederet. Idet han havde fået, hvad han skulle have, vendte han sig for at gå, men da fik han øje på os to, der lidt benovede og fremmede stod og ventede på, at det skulle blive vor tur til at blive ekspederet. Han så straks, at vi var nye og ukendte, og han spurgte os da, om vi var den nye skolelærer og hans frue. Ja, således talte man til skolens lærer dengang. Vi måtte tilstå, at det var vi. Derpå trykkede han vor hånd og bød os hjertelig velkommen til byen. Jeg kan ikke komme bort fra den tanke, at man dengang behandlede hinanden med langt større høflighed og venlighed end man gør i dag. Mange gav et overskud, og det blev til overskud hos den modtagende.

Har tiden under og efter anden verdenskrig gjort os alle nervøse og sårbare og dermed mindre hjertelige og imødekommende?

Ikke længe efter mistede denne mand sin kone, og vi var med ved begravelsen. Denne gamle bondekone havde i sig haft det, man kalder "en poetisk åre", og ved hendes bære i hjemmet havde de efterladte bedt min mand om at læse et af hendes digte op. Hendes beskrivelse af den smukke natur, der omgav os, et helt enestående. Jeg vil her citere et af hendes digte, som hendes datter, Astrid Pedersen, Søgård, engang gav mig en afskrift af.

*"Min hjemstavns jord du er mig kær
med dine minders solskin skær,
du ligger gemt der bort fra alfarvej,
derfor passer vi godt – du og jeg.
Min barndoms smil og gråd i moders favn;
min ungdoms drøm her i hjemmets havn;
du plet, hvor livets bord blev mig beredt,
hvor jeg søgte og fandt livets fred.*

*Ved forårstid en morgenstund,
når alting vågner af sit blund,
da er her skønt på Sjællands fagre o,
skønt herhjemme ved Bavelse sø.
Enghaven ligger grøn med siv omkring,
i so slår ål og gedde muntre sving,
og fuglesværmens røst og vingesmæld
fylder luften fra morgen til kvæld.*

*Bag graners hæk den lette då
i Dyrehavens hegn må gå,
og over tuerne i Kmurrevang
synger lærken sin jublende sang;
mod aften brygger mosekonen god*

*og lægger lette tårer for min fod,
den sidste symfoni til dagens pris
kvækker frøer i tusindvis.*

*I Borup Ris et minde gemt
fra Arilds tid så højtidsstemt
og droslen synger end fra bogens gren
over langdyssens mosgroede sten;
ved "Fruens Villa" herlig skønne plet;
mit øje bliver aldrig, aldrig træt;
thi bakke, dal og sø ved krat er lagt,
tvende ege står yderst som vagt.*

*Når efterårets farvepragt
er over alle skove lagt,
når slåen og ron er fyldt med modne bær,
kommer vildgåsens talrige hær.
Jeg hører fugletrækket mod syd
fra år til år den samme kendte lyd,
i aften stille stjernehimlen blå
englevagt om min verden da står.*

*Ved aftenstid, når sol går ned,
da er her skønt, og alt er fred;
og lægger frost og sne sig over ø
er her dejligt ved Bavelse sø.
Fra kirkens tårn der lyder klokkeklang,
vi takke vil for dagen god og lang;
og når engang min livssol ringes ned,
kære Gud, lad det ske i din fred".*

Denne klokkeringning kom vi netop med til at høre. Og hermed har jeg skildret to af dem, der har været med til at præge denne egn.

Af andre har jeg hørt, at fru Edvard Hansens forældre var af samme type. De havde før Edvard Hansens ejet den gård, der var den første, vi besøgte i Rejnstrup.

Men da var fru Hansens forældre for længst døde, så dem har vi kun kendt af omtale. Fru Hansen var enebarn. Det var derfor naturligt, at hun og hendes mand overtog gården, da hendes forældre trængte til afløsning. Om fru Hansens mor, hørte vi, at hun skulle have været en stor personlighed, der ikke lod sig gå på. Hun var kommet fra Roskildeegnen som husjomfru for den store folkehusholdning på Gunderslevholm. Her residerede hun med myndighed i en særskilt bygning. Men over sig havde hun kammerherreinden, der var hendes arbejdsgiver.

Jeg har hørt fortælle, at husjomfruen en formiddag havde været på indkøb – muligvis hos købmanden i Skelby. Og dengang gik ingen agtværdig dame ud – uden hat. Da hun var kommet tilbage til husholdningskøkkenet, tog hun sin hat af og satte den fra sig på køkkenbordet, hvorpå hun så efter, om der var en slant kaffe tilbage efter morgenkaffen. Det var der og hun varmede den. Nu var mellemmåltider en utilbørlig ting på dette sted.

Hun havde netop skænket sin varmende kaffe op i en kop, da hun så kammerherreinden gå forbi køkkenvinduet for at komme ind og tale med sin husjomfru. Resolut satte denne sin stråhat over kaffekoppen; men ak og ve – dampen stod som en røg op gennem stråhat-ten, og da kammerherreinden fik lyst til at se

nærmere på fænomenet, løftede hun hatten, og jomfruen var afsløret.

Imidlertid havde begge humoristisk sans nok til at le af afsløringen, så der kom kun moro ud af sagen. Denne historie er blevet mig fortalt af en anden husjomfru, der lidt senere residerede i herskabskøkkenet, og som vi, da vi boede i Rejnstrup, traf som fru snedker Jensen. Historien har nok gået som en morsom vandrehistorie. Og uden humor var den da heller ikke. Den viser blandt andet, at der også dengang var kvikke hoveder til.

Om snedker Jensens tilknytning til Gunderslevholm fortalte man følgende: Hans mor havde siddet alene med et par børn. Blandt disse tog fruen på Gunderslevholm sig af den lille begavede dreng, som der senere blev sørgeligt for, at han fik en uddannelse som snedker. Og det viste sig at have været en god investering; for drengen var kunstnerisk begavet. En kunstnerisk begavet snedker er der altid brug for på en herregård.

På Gunderslevholm stod dengang – ja, står der måske endnu et skab i barok stil, som efter det, der er blevet mig fortalt, snedker Jensen skulle have forarbejdet. Han var i det hele taget Gunderslevholms snedker.

Herskabsjomfruen blev imidlertid gift med snedkeren. Vi kom sammen med dem og så derved i deres hjem et meget smukt skab, som snedker Jensen ligeledes havde lavet. Det var i samme stil som det, der stod på Gunderslev-

holm, fortalte man, men en mindre udgave af hensyn til deres stuers størrelse. Med det samme må jeg nævne tjener Andersens, i hvis hjem vi også kom.

Blandt andet var vi sammen med hele omgangskredsen samt hr. og fru Andersens familie som gæster ved deres sølvbryllup, til hvilket herskabet havde stillet såvel lokaler som mad og opvartning til rådighed. Jeg husker, at vi blandt andet spiste dyreryg.

Fru tjener Andersen var fru snedker Jensens kusine. Også hun havde været husjomfru på Gunderslevholm. Til begge disse ægtepar samt til herskabskuskens havde Gunderslevholm ladet bygge tre ens huse. Dejlige huse var de, og de lå idyllisk under de gamle træer hen imod herregården.

I det hele taget var Gunderslevholms ejere omtalt som værende gode og omsorgsfulde arbejdsgivere for de mange mennesker, der dengang tjente deres brød der. Blandt dem, der har været med til at præge egnen, må derfor også medtages herskabet på Gunderslevholm som gennem stor hensyntagen og interesse for området's ve og vel havde været med til at fremelske den tolerance, som vi fandt, at egnen var præget af.

Men fru Hansens mor blev altså kone i den gård, som hendes mands slægt havde ejet siden 1600-tallet. Da hr. og fru Hansen kom i

60 års alderen, overlod de gården til deres søn Otto, og hans kone Lise.

Siden da er atter et slægtled gået, og Otto og Lise har overladt gården til en af deres sønner. Kort tid før vi forlod Rejnstrup, var vi med ved barnedåbsgildet da Otto og Lises ældste søn blev døbt. Otto og Lise boede da i den villa, der i sin tid var blevet bygget til fru Edvard Hansens forældre. Men ret snart efter flyttede hr. og fru Hansen over i villaen, og Otto og Lise flyttede ind i gården.

I efteråret 1986 læste jeg i Kristelig Dagblad at Lise var død. Og Otto sidder nu alene tilbage i den villa der blev bygget til ham og Lise, da de overlod gården til deres søn. Den ældre villa, der i sin tid var blevet bygget til fru Edvard Hansens forældre, var imidlertid blevet solgt til Ingeborg og Thorkild Petersen, Stølegård, da de faldt for aldersgrænsen, den grænse, som vi alle før eller siden må standse op ved. Da får vi til gengæld tid til at skue tilbage.

Otto Hansen

Otto var en stor dreng, lige over skolealderen, da vi så ham første gang. Det er helt fantastisk for mig at tænke på, at jeg har kendt dette hjem så længe, at jeg nu ved, at det i min levetid er fjerde generation, der ejer den gård, som var den

første, vi besøgte i Rejnstrup.

Når hr. og fru Hansen så tidligt gav gården fra sig, skyldes det to ting. ret hurtigt efter at vi var flyttet til Rejnstrup, var Edvard Hansen – foruden at være skolekommissionsformand – tillige blevet sognerådsformand. Det gav meget arbejde, for der var store sager, der skulle tages stilling. En centralskole skulle bygges, og en ny vej fra Glumsø til Fuglebjerg. Ifølge tegningen ville den komme til at gå gennem markerne i Gunderslevlille og det yderste af Rejnstrup.

Den slags går ikke af uden sværdslag i et demokrati. Og da Edvard Hansen desuden havde fået sukkersyge, måtte han lade Otto overtage gården.

I Rejnstrup var min mand blevet opfordret til at lade sig opstille til sognerådvalg, og skønt han og Edvard Hansen stod på hver sit parti, mærkede vi Edvard Hansens store glæde over, at min mand blev valgt. Også dette viser meget om stedets tolerance.

Da vort næste barn, Bente, blev født, hed vor barnepige Sara. Ib kaldte hende Saura, vist nok fordi vi i familien havde en moster, Laura. Sara var datter af staldkarlen på Gunderslevholm. Med hensyn til dette at få hushjælp, da kom tilbudene af sig selv. Straks vi var godt og vel flyttet ind, kom skolens rengøringskone, fru Nielsen, og tilbød mig hendes 14-årig datter, Erna, til hjælp.

Efter at Erna var rejst, kom Saras mor og tilbød os Sara, som var hos os et år. Da hun skulle rejse, kom Gudruns mor og tilbød os Gudrun, som blev hos os i 2½ år. Da var Anders fyldt 2 år, og nu mente jeg, at jeg kunne klare husholdningen og børnene med lidt hjælp en gang i mellem. Her kom fru Minna Jensen mig til hjælp. Hende var det siden efter, jeg kaldte på, når jeg havde brug for hjælp.

Atter har jeg nævnt nogle af de mennesker, der kom os venligt i møde. Blandt dem bør jeg også nævne Astrid og Kristian Petersen, Søgård. Vi blev ofte inviteret til Søgård. Astrid Petersen var datter af de to gamle mennesker, som jeg allerførst har nævnt. Det var hendes far, der bød os velkommen, da vi

Anna og Chresten Olsen Hansen (Skelbækgården)

traf ham i brugsen, og det var hendes mor, der havde skrevet det skønne digt om vor smukke egn.

De havde ejet Skelbækgården, hvor Astrid var født. Da vi kom til Rejnstrup, ejede hendes

broder, Kristian Hansen, Skelbækgården, mens der til forældrene var blevet bygget en villa ved vejen mellem Gunderslevholm og Rejnstrup – et kort stykke vej fra Skelbækgården.

Såvel Søgård som Skelbækgård var blandt de gårde, der under besættelsen lukkede deres hjem op som feriehjem for københavnere, der trængte hårdt til nogle natters rolig søvn på grund af de mange luftalarmer og anden uro, som besættelsen førte med sig inde i København.

Her var de, sammen med os andre, som gamle fru Hansen skrev; ”gemt bort fra alfarvej.”

Vi kom i begge disse hjem. Jeg husker første gang, vi besøgte Søgård. Det skete lige før jul 1937. Vi var inviteret til en kop aftenkaffe. Her traf vi første gang Marie og Hans Ols, som han blev kaldt. Han hed i virkeligheden Hans Olsen. Marie var hans husbestyrerinde. Han havde ejet Stølegård, men på grund af alder havde han afhændet den til sin søstersøn Thorkild Pedersen.

Det var en offentlig hemmelighed, at Marie og Hans Ols gerne ville have haft hinanden. Men her havde familien sagt stop. Så Marie og Hans Ols måtte nøjes med, at Marie forblev hans husbestyrerinde. Så langt strakte familiens magt dog ikke, at den kunne bestemme, hvem der måtte være Hans' husbestyrerinde.

Men vi traf altså de to gamle, stadig i hinanden forelskede - på Søgård. Dog var Maries

Astrid og Kristian Petersen med sønnen Gunnar (Søgård).

stilling hos Hans – med tiden nok gået over til at blive den, som det almindeligvis bliver i et hvert godt ægteskab, nemlig den, at han måtte tåle Maries blide bebrejdelser og irettesættelser, når det var tiltrængt.

Vi nåede den aften samtidig med Hans Ols til Søgård. Marie havde været der hele dagen for at hjælpe med slagting af julegrisen, og nu skulle Hans så hente hende hjem. Vi kom til sæde i en af stuerne. Hans Ols var den aften i et par lange støvler, som han sad og strittede frem med midt i stuen. I det samme kom Marie ind fra køkkenet, og det første, hun så, var støvlerne. Jeg husker ordret hendes udråb, da hun opdagede dem: ”Jamen Hans dov, kommer du dov i de støvler?” Først derefter hilste hun på de tilstedeværende, så sagen må for Marie have været vigtig. Hvad der var i vejen med støvlerne, lagde jeg ikke mærke til. Måske skulle Marie have haft en børste hen over dem? Måske synes hun, at det var lidt vold-

somt at møde op i lange støvler? Jeg ved det ikke, men at Marie havde omsorg for Hans' påklædning, blev jeg den aften klar over.

Det var et par herlige gamle mennesker, som stik imod Hans' families vilje var vokset sammen gennem et langt liv. Marie var som en selvfølge med Hans rundt i omgangskredsen. Hans kunne ikke have været mere accepteret, om de havde været gift. – Hans døde først, og Marie fik lov til at blive boende i det hus, som Hans havde ladet bygge, da han og Marie skulle flytte fra gården.

Hun var en stor beundrer af min mand og pastor Steen Petersen. Jeg hørte hende engang sige: ”Aah, jeg ved ikke nåed så kjønt som når, lærer Rasmussen og pastor Steen Petersen kommer sammen ned ad kirkegulvet, foran en kiste”.

Her får vi en lille mindelse om skik og brug i Gunderslev kirke, hvor præst og degn, når tidspunktet var inde, stillede sig foran kisten, og hvor degnen ledede sangen, mens kisten blev båret ud til den åbne grav. Jeg ved ikke, om man stadig bruger dette, men det var, som Marie sagde, noget, der så kjønt ud. Ja, det virkede højtideligt.

En familie Hansen mere må også nævnes, nemlig den familie, hvis hjemsted var Dalgård. Også Dalgård var gæstfri mod os. Da vi kom til Rejnstrup, var det den ældre generation, der ejede gården. Kort tid før vi flyttede ind i skolen, var en af sønnerne fra Dalgård

blevet gift. Han hed Aksel Hansen, og han og hans kone Anna, var flyttet ind i Mosegård. Ikke ret længe efter blev en anden af sønnerne, Oskar gift. Han og hans kone, Musse, blev de næste ejere af Dalgård. Til forældrene, Hans Hansen og hans kone, var der inden da blevet bygget en villa, som de flyttede ind i.

Dermed var ikke mindre end tre hjem i Gunderslevlille beboet af familiemedlemmer fra Dalgård. Hans havde en blind søster, der boede i et hus, som jeg formoder i sin tid var blevet bygget til Hans Hansens forældre, da han og hans kone overtog Dalgård. Men Hans Hansens forældre var for længst døde, da vi lærte familien at kende. Og for adskillige år siden er hr. og fru Hans Hansen døde. Også Oskar Hansen er død. Hans enke, Musse, bor nu i ”Vennely”, som det hus hedder, der for nu et lille hundrede år siden blev bygget til Hans Hansens forældre, og hvor deres blinde datter boede til sin død. Det hus, der blev bygget til hr. og fru Hans Hansen, da de flyttede fra Dalgård, er siden blevet solgt.

Nu er det Oskars og Musses eneste søn og svigerdatter, der ejer Dalgård. Ligesom det er Annas og Aksel Hansens søn, Regner, der ejer Mosegård. Og en anden af deres sønner, nemlig Tage, ejer Stølegård. Såvel Anna som Aksel Hansen er døde. Det er nu den unge generation, der ejer gårdene både i Gunderslevlille og Rejnstrup.

Men der er også flere familier, der forekommer mig at have været fastboende i Rejnstrup gennem flere slægtled. Jeg ved således, at den gamle Johansen, far til Alfred Johansen, Kirkeskoven, har gået i skole hos lærer Feddersen, mens denne var lærer og endnu boede i den i 1730 oprettede skole. Gamle Johansen har selv engang fortalt mig dette. Jeg må derfor formode, at i hvert fald gennem tre generationer og muligvis endda mere har familien Johansen boet i Rejnstrup.

Marie og Christian Hansen - fotograferet foran Skelbækgården på deres solvbryllupsdag.

Det samme gælder fru Valdemar Olsens familie. Fru Olsen har ligeledes fortalt mig, at hun som ganske ung pige tjente hos lærer Beckers. Også tømrer Pedersens familie har jeg en anelse om, at de gennem flere generationer har hørt til i Rejnstrup. Det samme gælder familien Hans Oluf Hansen samt de to smedefamilier Christian og Julius Jensen. Her for-

moder jeg, at Christian og Julius Jensens far også har været smed i Rejnstrup. Det var dengang almindeligt, at smedens sønner, helt fra små af, løb omkring faderen, når denne arbejdede i smedjen. Og som naturlig følge deraf blev legen i smedjen til alvor, når de endda, ofte før konfirmationen, blev sat til at hjælpe faderen og efterhånden blev udlært i faget. Når jeg ser hele dette billede af slægtled efter slægtled for mig på samme sted og i samme hjem, begynder jeg at ane grunden til den sindets ligevægt, som man følte, var i denne egn. I Søgård sidder nu sønnen, Gunner Søgård Petersen og hans kone, som afløser for Astrid og Kristian Petersen. Ud af det smukke digt om hjemstavnen, som Astrids mor har skrevet, aner man, at hun var fra Søgård. Alt så er også Søgård muligvis en gammel slægtsgård.

På Skelbækgården sidder Bent Toustrup Hansen og hans kone som i hvert fald tredje slægtled i min tid. Hvor mange slægtled, der tidligere har haft deres hjem i denne gård, ved jeg ikke. Men jeg aner, at den stovte, gamle bondemand, vi nu for 55 år siden traf i brugsen, ikke var første slægtled i Skelbækgården. Og Edvard Hansens gård har været beboet af samme familie siden 1600-tallet. Det vil altså sige, at flere forskellige familier har været dem, der gennem flere slægtled har givet tonen an på denne egn. Det var ikke mennesker, der talte hinanden efter munden, men de var stovte håndværkere og bønder, der passede deres håndværk og gårde til punkt og prikke.

Samtidig var de dannede mennesker, der fulgte med i tidens rørelser og begivenheder, som de bedømte på nøgtern måde, og de var mennesker, der, som jeg allerede har nævnt, gav af et overskud til den fremmede – den nye så man ikke følte sig fremmed, men hjemme sammen med dem.

Kunne grunden til tidens rastløshed og fremmedgjorthed være den, at man farer for meget rundt i den vide verden?

Man vil se og opleve det hele, mens man knap kender sit eget land. Spørgsmålet, som den gamle, jyske bonde, under en togrejse sammen med en vidt berejst mand, stillede denne mand, da hans praleri om, hvad han havde set og oplevet på sine rejser, blev den gamle bondemand for meget, lød: ”Har do vaat i Hobrov?” – er måske mere relevant, end man i første omgang tænker på.

Gunderslevholm II

af Hans Jørgen Heegaard

Allerede i årene omkring det 12. og 13. århundrede dukkede de første murede bygninger op til det, der senere skulle blive Gunderslevholm. Det var dog fortrinsvis til ophold og som forsvarsanlæg i urolige tider, disse bygninger skulle bruges, og i fredstid kunne de bruges som udsigtstårne, der kunne kontrollere trafikken på en landevej eller på vandet. Tårnene var til dels en efterligning af de befæstede boliger, der fandtes rundt om i Europa, altså et tårn som i fredstid kunne bruges til opbevaring af fødevarer, værdigenstande mv., og som i krigstid kunne bruges som tilflugtssted for ejeren og hans familie. Disse befæstningstårne blev kaldt "barfred" og var i starten bygget af træ på en syld af marksten, men ret hurtigt derefter begyndte man at opføre tårnene i teglsten, også disse på en syld af marksten. De daglige beboelsesbygninger var stadig udført i bindingsværk, og for det meste med lerklinede, eller senere dog med teglstensfyldte felter. Tårnene udgjorde forståeligt nok derfor en væsentlig større sikkerhed for mennesker i tilfælde af ufredstider. Tilflugtsborge kunne man også kalde disse befæstningstårne – de var under alle omstændigheder et tilflugtssted uden decideret boligfunktion, oftest blot et tårn uden bolighuse i nær tilknytning. Hvorimod de permanent beboede borge er en enhed hvor alle bygninger er beskyttet af en ringmur/palisade. De permanent beboede bor-

ge er langt de hyppigste og kan optræde i mange forskellige uformninger.

De ruiner og efterladenskaber af de første private fæstningstårne, vi kender i Danmark, er fra slutningen af 1100-tallet og var her i landet, ligesom i andre lande opført på en høj, en "motte", der var opført ved hjælp af jord og træ, hvor selve befæstningstårnet igen var omgivet af en vold, og det hele var omgivet af palisade på toppen af banken. Typen på disse forsvarsværker er af vesteuropæisk oprindelse, og i familie med de nordfranske og engelske voldsteder.

Et af de ældste af denne type bygningsværker her i Danmark må være Bastrup-tårnet, der er beliggende ved Mølleåen midt i Nordsjælland. Dette tårn var bygget som et cirkelrundt tårnanlæg med en diameter på omkring 20 meter, men man begyndte dog hurtigt også at bygge firkantede tårne, hvoraf der kendes flere end af de cirkelrunde her i landet.

De firkantede tårne var noget nemmere at bygge, da det bygningsmæssigt var nemmere at opføre en lige og vinkelret mur end en mur, der skulle være cirkelformet. De første firkantede tårne, der blev bygget, kunne have en længde af siderne på op til ca. 10 m, normalt var de oftest dog omkring 5 - 8 meter, og højden af tårnene på disse firkantede bygninger kunne variere fra 8 til 16 meter.

En "barfred" var et hovedtårn, der enten kunne være fritstående eller indgå i selve borgens mur.

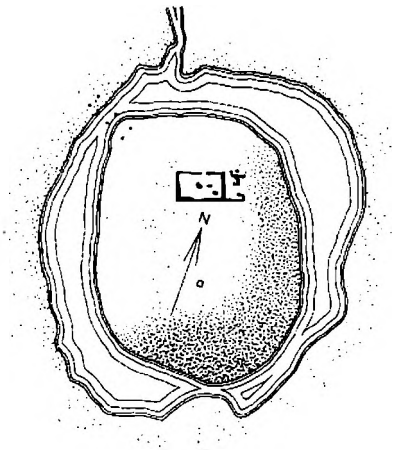
Anlæggenes forholdsvis beskedne dimensioner udelukker, at de først byggede tårne kunne bruges som et permanent opholdssted, snarere må de udelukkende opfattes som et tilflugtssted for herremanden og hans husstand samt hans svende, ligeledes kunne tårnene bruges som opbevaringsrum for avlen og fødemidler. Det var en bygning, hvor mennesker kunne forskanse og forsvare sig, hvis ufred truede, men ret hurtigt blev forsvarsværkerne udvidet således, at man nu fik deciderede borganlæg, der bestod af flere bygninger.

Ved opførelsen af et sådant tårn skulle man have en solid syld af marksten, ovenpå disse blev der lagt brændte teglsten, de såkaldte munkesten, hvorefter tårnet blev afsluttet med en platform, hvor forsvarerne kunne opholde sig. Tårnet blev også benyttet som udkigstårn, da det ofte havde en strategisk placering, og derfor kunne kontrollere transporten af varer, dyr og mennesker.

At holde udkig og beskytte sig kunne godt være nødvendigt under de ufredstider, der herskede under Valdemar IV Atterdag (1340-1375), hvor der var evindelige kampe mellem kongen og Holstenerne, hvor det for kongen gik ud på at samle hele riget igen.

Så 12- og 1300-tallet var nogle urolige og krigeriske år i Danmarkshistorien.

Valdemar Atterdag overtog i 1340 et rige, som i mere end et halvt århundrede havde været i en dyb regeringskrise. Danmark var gradvist blevet pantsat til holstenske fyrster, og de sad derfor på magten rundt omkring i

Således kunne der tænkes borgtårnet ved det tidligste Gundelevholm har været placeret.

landet, og det blev kong Valdemars opgave at samle kongedømmet igen, hvilket godt kan siges, at han gjorde særdeles håndfast og smidigt.

I samme tidsrum var det blevet meget almindeligt, at både herremænd og nogle enkelte storbønder byggede sig et befæstningsanlæg, gerne på et område, hvor naturen havde gjort forarbejdet i større eller mindre grad, f.eks. på en bank helst rimelig tæt på vand eller i et fugtigt område.

Disse befæstningsanlæg forbindes alle med perioden fra cirka 1275 og omkring 100 år frem, altså samtidig med ufredstiderne.

Omkring 1400 begyndte man at bygge de mere kendte borganlæg.

De naturbetingede krav til et forsvarstårn kunne relativt hurtigt opfyldes i forbindelse

med det befæstede anlæg, der blev opført ved det nuværende Gunderslevholm.

Gunderslevholms voldsted har form af en uregelmæssig banke nordøst for den nuværende hovedbygning. Her kunne man forholdsvis nemt lede vandet fra Susåen ind i en voldgrav.

Sædvanligvis bestod disse befæstede steder af en lille banke, der var 2 til 3 meter høj, enten med fire vinkelrette sider eller med et afrundet omrids, hvor det hele kunne have en diameter på cirka 40 til 50 m, omgivet af en voldgrav og hertil måske en ydre vold.

På selve voldbanken var der plads til en enkelt bygning, et befæstet tårn af træ eller sten, cirka 7 til 8 m højt.

Forsvarsanlægget ved Gunderslevholm blev, efter hvad kilderne kan fortælle, opført mellem 1333 og 1339, men det blev hurtigt ødelagt ved de krigshandlinger, der her skete i 1345. Resterne af forsvarsværket blev endeligt nedrevet i 1391, hvilket kan konstateres ifølge et skifte i 1391, da kong Valdemars og datteren dronning Margrete I's (1353-1412) trofaste hjælper og støtte, Bent Biug Grubbe, søn af Johannes Mogenssøn Grubbe, var død. Til gengæld kan værdien af byggematerialerne, munkestene og træbjælkerne, have betydet en del for enken, som dronning Margrete repræsenterede. Der er vist heller ingen tvivl om, at dronningen gerne ville af med de mange private borge, der knejsede rundt om i riget, hvilket hun fik held med i de følgende år. Hvornår det næste Gunderslevholm blev opført vides ikke, men efter nedrivningen af

tårnet i 1391 var der ingen brug for nye befæstningsanlæg, så det må formodes, at det blev et almindeligt boliganlæg, der da blev opført, dog ikke hvor tårnet havde stået.

Det boliganlæg, der da blev opført, kunne tænkes at have været placeret langs med Susåens løb, da der endnu kan anes enkelte rester i form af munkesten, der er placeret her, men munkestenene kan dog også være en del af bygningsrester fra nedrivningen af tårnet, der blev placeret her for at fastholde åbredden fra nedbrydning.

Denne eventuelle bygnings placering er øst for den nuværende hovedbygning, for enden af parken.

Valdemar Atterdags år som konge var præget af en langvarig kamp for at befri Danmark fra Holstenernes herredømme, særlig på Sjælland trak kampene ud til omkring 7-8 år.

I 10 år havde kong Valdemar lagt størsteparten af sin egen indsats på Sjælland. Borge og befæstede tårne havde han efterhånden møjsommeligt bekæmpet og føjet til sin magt.

Valdemar Atterdags kampe mod Holstenerne foregik i løbet af disse år i flere omgange, sidste gang var i 1344-45.

Langt de fleste borge var dog både meget små og meget enkle – en banke med et tårn, palisader, voldgrav og enkelte huse – det var alt, men deres mængde opvejede kvaliteten. Enkeltvis var de kun små og kunne ikke stå sig mod en belejring, der da også ofte endte med forhandling og forholdsvis fredelige aftaler, men en kamp om en borg kunne også blive en langvarig og meget ubehagelig sag for forsva-

terne, enten de blev sultet ud, eller besætningen blev hugget ned, som det skete på Gunderslevholm.

Sjællandske Krønike beretter følgende om handlingerne ved Gunderslevholm:

Holsatici incenderunt plura oppida Sialandia, et uilla Ryngstadis deuastatur per eosdem.

Dani obtinuerunt municionem Nestuedis et destruxerunt Gunnarslofholm, interfectisincolis ibidem per marschalcum Ericum Nicolai.

Et tercia die obiit Johannes Magni, fundator eiusdem loci. Castrum Padeborg est uictum.

Oversat vil det betyde nogenlunde som skrevet:

"Holstenerne stak ild på flere landsbyer på Sjælland, og de hjemsogte også Ringsted by. De danske fik virket ved Næstved, og de lagde Gunderslevholm øde, efter marsken Erik Nielsson havde ladet besætningen hugge ned; tredjedagen derefter døde Johannes Mogenssøn, som havde ladet bygget samme borg. Slottet Padeborg blev vundet".

Ligeledes beretter historikeren Arild Huitfeldt under årstallet 1345 om skærmydslerne i Syd-sjælland, dog efter samme kilde som ovenstående Sjællandske Krønike. Han har ved oversættelsen misforstået stormen på Gunderslevholm derhen, at det er danskerne, der slår ejeren Johannes Mogenssøn Grubbe ihjel, og andre kilder fortæller, at det faktisk var Erik Nielsen Gyldenstjerne, den danske marsk, der lod hele Gunderslevholms holstenske besætning hugge ned.

"Samme år fick de Danske den Festning ind / til Nestued / hvilcken de forstyrrede / met Gundersleffholm / ihielslagendes Indbyggerne / oc Marsk Erich Nielsson / Tredje Dagen efter dode Johannes Mogenssøn / som haffde funderit samme stæd. / Det Slot Padeborg bleff i lige måde vunden".

Foranstående kan vel ikke tolkes på anden måde, end at det var ejeren af Gunderslevholm Johannes Mogenssøn Grubbe, der selv må have været til stede under kampene om Gunderslevholm, og det var Erik Nielsen Gyldenstjerne, der selv om han var landsdommer på Sjælland, ledede kampen om Gunderslevholm. Nogle historikere mener åbenbart, at Johannes Mogenssøn Grubbe havde været på Holstenernes parti, og han under kampene ved Gunderslevholm var blevet såret, men det er tilsyneladende ikke korrekt. Gunderslevholm var f.eks. af én eller anden grund kommet i hænderne på en Holstener, der ikke ville af med det igen, og ejeren, Johannes Mogenssøn Grubbe, havde derfor deltaget i tilbageerobringen og var derved blevet såret, hvorefter han døde tre dage senere.

Det sidste vil for forfatteren være det mest sandsynlige.

Men under alle omstændigheder så døde Johannes Mogenssøn Grubbe af sine sår på tredjedagen efter slaget ved Gunderslevholm.

Det var for øvrigt Johannes Mogenssøn Grubbe der i 1333 havde erhvervet gården i Gunderslevmagle af brødrene Peder og Jens

Nielsen, som igen havde arvet besiddelserne efter deres far Niels Pedersen. Så derved kan der fastlægges en datering af et anlæg bygget inden for et tiår. Det må altså have været Johannes Mogenssøn Grubbe, der havde ladet opføre et befæstet forsvarstårn, og det skyldes derfor ham, at det anlæg, der var placeret her, nemlig den banke, hvor voldstedet har været placeret, endnu kan give os oplysninger om de svundne ufredstider.

Efter krigen mellem Holstenerne og kong Valdemar må der være sket en yderligere forstærkning af de tætte bånd mellem slægten Grubbe og kong Valdemar, da efterkommerne efter Johannes Mogenssøn Grubbe, hans tre sønner, meget hurtigt derefter igen overtog landsbyen Gunderslevmagle og Gunderslevholm, ligesom alle sønnerne meget hurtigt opnåede gode og betroede stillinger i kong Valdemars tjeneste.

Efterskrift:

Stenhusene optræder først efter midten af 1400-tallet, og der var ikke mange af dem, men der har dog været ét på Gunderslevholm, som senere er forsvundet.

Det nævnte slot Padeborg/Paddeborg er beliggende 15-20 km øst for Næstved og er det nuværende Sparresholm. Det var i 1345 ejet af Ove Pedersen (Gere), men blev under samme skærmysdler med Holstenerne også indtaget af kong Valdemar Atterdag og, ifølge traditionen, lagt helt øde. Også denne befæ-

stede borg var en af Holstenernes befæstninger.

Grubbe-slægten: (nogle af slægtens medlemmer kaldte sig enten Biug (byg) eller Ragi). Gammel dansk adel, fortrinsvis bosatte på Sjælland.

Våben: I hvidt (sølv) felt, 3 fra sinister røde spidser (zigzagdelt).

Gere-slægten: (nogle af slægtens medlemmer kaldte sig enten Most eller Ravn): Gammel dansk adel, fortrinsvis bosatte på Sjælland og i Skåne.

Våben: Ved en opretstående hvid (sølv) spids, der deler et dekster sort og et sinister rødt felt.

Gyldenstjerne-slægten: (nogle af slægtens medlemmer kaldte sig enten Bugge eller Hak): Gammel dansk adel, fortrinsvis bosatte i Nordjylland.

Våben: I blå felt, en syvoddet gul (guld) stjerne.

Ordforklaring:

Barfred =

tysk: *Bergfried*, af *berg* "bjerg" og *fried* "fred". Det var i middelalderen betegnelsen for et befæstet anlæg, hvor betydningen efterhånden kom til at betegne et *fritstående tårn*, typisk placeret på højdepunkter, f.eks. en banke. I Danmark synes ordet *barfred* at have været anvendt om mindre forsvarstårne/vagtårne eller dele af befæstninger, udført både af træ og sten, dog oftest i sten, og placeret højt.

Dekster = (latin: dexter) højre.

Motte =

i middelalderen en høj rund eller oval forsvarsbanke med voldgrav omkring, forsynet med et forsvarstårn af træ eller sten. (1340-1375)

Munkesten =

middelalderlig teglsten, der først i Danmark blev fremstillet af munke, stenene havde en størrelse af 27-30 cm i længden, 12-14 cm i bredden og 7-10 cm i tykkelsen.

Padeborg = Spaesholm gods

Sinister = (latin) venstre.

Litteratur:

"Kamp om Vadestederne" Helge Finsen og Hilmar Ørum.

(Findes som et særtryk af Herlufsholm årsskrift, hvor krigsbegivenhederne i Sydsjælland er behandlet med "Sjællandske Krønike" som kilde. "Sjællandske Krønike" er oversat og bearbejdet af Ellen Jørgensen, 1911 og 1920 og ligeledes oversat og kommenteret af Arild Huitfeldts historiske værk fra 1595).

Trap Danmark: "Sorø Amt" 5. udgave.

Rikke Agnete Olsen: "Borge i Danmark". 1996

A. Thiset og P. L. Wittrup: Nyt Dansk Adelsleksikon. 1904.

Borgbanken, hvor det første Gunderslevholm formentlig har ligget. (Foto Bertel Hansen, 2009).

Hans Henrik Bøgh, Erik Bøgh og Fuglebjerg 1819-1899

Fra Sneslev via Karrebæk til Jonstrup Seminarium 1833-1841

Af Knud Danielsen (fortsat fra Årsskrift 2008)

I efteråret 1833 sad *Bøgh*-familien endnu i Karrebækstorp Skole - *Hans Henrik* på 38 år, *Maria* på 30 - og deres femte barn, *Emilie Antonia*, f.d.5.12.1832, blev døbt d.22.5.1833 i Karrebæk Kirke af pastor *J.A. Brasen* - og i Sneslev Skole sad den 4 år yngre *Lars Nielsen* og hans 40årige kone *Frederikke*. De måtte d.11.8.1833 for anden gang bære en lille *Fritz Christian* til graven på Førsløv Kirkegård; han var født d.31.7.1833 og blev hjemmedøbt af sin far, men døde d.7.8. Deres ældste søn *Fritz Christian*, f.d.9.7.1825, kort efter, at de kom til Sneslev, var død kun 5 år gammel d.19.3.1831. Det var før fotografiets tid; men de havde en silhuet af deres døde dreng, klippet af vennen lærer *Carlsen* i Holløse.

Lars Nielsen havde længe kikket efter et bedre embede, og i 1833 fortalte en ven om et ledigt kald ved en større skole i Reerslev. *Nielsen* fik det fra nytår og holdt en sidste jul i Sneslev 1833 (ikke 1832 som angivet i Årsskrift 2008).

Lærerembedet i Karrebækstorp var nok endnu magrere, så *Bøgh* søgte det lidt større i Sneslev by i Førsløv Sogn, men nærmere Fuglebjerg by. Hvis en lærer ikke havde et vist positivt bekendtskab med den kaldsberettigede, skolepatronen, havde han kun få chancer for få stillingen. Universitetet havde kaldsret til

Sneslev Skole, og universitetets 58årige godsforvalter *Johan Henrik Voss* på gården Hindholm var skolepatron for Sneslev Skole, men også nærmeste nabo til godsejeren på Førsløvgaard; Karrebækstorp var gammelt fæstegods under Førsløvgaard, hvis ejer *P.J. Neergaard d.æ.* som skolepatron for Karrebækstorp Skole havde ansat *Bøgh* her i 1832. Mon ikke *Neergaard* og *Voss* har talt sammen, og *Neergaard* - fordi han var så tilfreds med *Bøgh*-familien, og i betragtning af *Neergaard*-familiens senere store velvilje mod sønnen *Erik Bøgh* - har anbefalet faderen at søge Sneslev Skole - og *Voss* at ansætte ham? *Bøgh* fik embedet - måske som eneste ansøger, fordi kaldet var beskedent og havde et par ulemper: Læreren skulle om søndagen gå over 3 km. til Førsløv for at synge i kirken, og skolelodden var kun på 4 tdr.land og lå over en km fra boligen.

LIDT OM SNESLEVS, FØRSLEVS OG ARLØSES ÆLDRE HISTORIE

Navneendelsen -lev (levn, arv) tilhører meget gamle byer, 1000 år eller mere. Arløse-navnet (Aa-løse, lavtliggende græsgang ved å) ligeledes. Førsløv Sogn har tidligere været mindre: Arløse og Arløsetorp var oprindeligt et eget sogn som anneks til Førsløv. Men i 1562 afgjordes det, at "efterdi Arløse Sogn ikke er

saa formuende, at det kan holde en Præst, have vi det saa forordineret, at Arløse Kirke skal ødelægges og Sognefolket søge til Førslev Kirke". Siden har Arløse og Arløsetorp ligget i Førslev Sogn med Førslev Kirke som sognekirke (se Årsskrift 2008 p.7-10).

Men Førslev Sogn har også været større: Harrested og Hagenskov i Hyllinge Sogn hørte i middelalderen til Førslev Sogn. Landsbyen Harrested havde før 1660 foruden hovedgården 10 gårde, 8 huse og en vandmølle, men alt bøndergods blev i krigen 1657-60 lagt øde, og jorden blev - som i Førslev senere - lagt under hovedgården.

DE HØJLÆRDE BØNDER, UNIVERSITETSBØNDERNE I SNESLEV

I Snesev nævnes i 1288 en hovedgård med bøndergårde, tilhørende det katolske Skt. Agnethe Kloster i Roskilde. De var i 13-1400årene forlenede til forskellige adelsslægter, f.eks. *Markmands*, som også havde Harrestedgaard og gods i Førslev, f.ex. *Jorgen Markmands* nu forsvundne Hellerupgaard. Et minde om slægtens bidrag til sognekirken Førslevs kalkmaleri-udsmykning fra o.1386 ses endnu i koret: dens blå skjold med 5 hvide liljer.

Efter oprettelsen af Københavns Universitet i 1479 var det "kirken", der af sine indtægter fra kloster- og kirkegods skaffede midler til dets drift. Da kongen ved reformationen 1536 inddrog dette gods under kronen, forsvandt

universitetets økonomiske grundlag. Derfor skænkede kongen en del klostergårde og -tiender til universitetet. Indtægterne fra dette "universitetsgods" skulle så dække udgifterne til aflønning af professorer og vedligeholdelse af bygninger. Det gamle klostergods – bøndergårde og skovparter - i Snesev, Højbjerg, Tornemark, Hyllinge, Menstrup og Kvislemark blev udlagt til underhold for professorerne, hver gård for sin professor, som nok skulle nyde indtægterne af gården, men også til regeringen skulle betale skatterne, hvis fæsteren ikke kunne. En godsforvalter eller ridefoged var ansat til at sørge for, at bønder og husmænds skatter, landgilde og øvrige afgifter blev betalt til tiden, og at gårdene og skovene blev drevet forsvarligt. Hans bønder var - bortset fra lidt pligtkørsel - ikke hoveripligtige. Prof. *Ludvig Holberg* havde således en af gårdene i Snesev, hvis fæstebonde *Peder Vestergaard* blev så forgældet, at han måtte gå fra hus og hjem. Også Snesevs to største gårde nærmest Førslev, Hindholm og Hjortholm, var arvefæstegårde under universitetet.

SKOLERNE I FØRSLEV OG FUGLEBJERG

Forgængere for skolelærere var nær ved købstæderne løbedegne, latinskoleelever, i landsbyerne sædedegne ("lønnede med sæd" eller med "sæde" i et gadehus). I 1647 stillede Førslev-godsejeren et par jordløse gadehuse til disposition for en degn (se herom i Årsskrift 2007 p.53-58); som kirketjener ledede han fra degnestolen sangen - på dansk og latin - i kir-

ken, indsamlede kollekt og hjalp præsten med embedsforretninger som kirkebogsfører og budbringer, evt. klokker. Når kirkeklokken om søndagen havde ringet første gang, skulle han "klemte 16 Klemte til Børnelærdom" og lære børnene, som sad på de forreste bænke, *Luthers* katekismus og salmerne. Én gang ugentlig skulle alle børn i degnens bolig eller rundt om i sognet samles og undervises. Degnen tiltalte "Monsieur", præsten med "Hr. Velærværdighed", og skolelærer/kirkesanger overtog "Hr." og omkring 1815 degneforretningerne.

Førslevdegnene levede dengang betydeligt bedre end skolelærerne på *Nielsen* og *Bøghs* tid. Den sidste degn *Johan Peter Wulfsberg*, f. 1747, student 1765, skoleholder i Arløse og degn i Førslev 1787 til 1823, havde de sidste år som medhjælper en skrædder *Thomas Hansen*, som iflg. bispnen hverken kunne læse eller skrive. Skolen i Førslev blev nedlagt 1834.

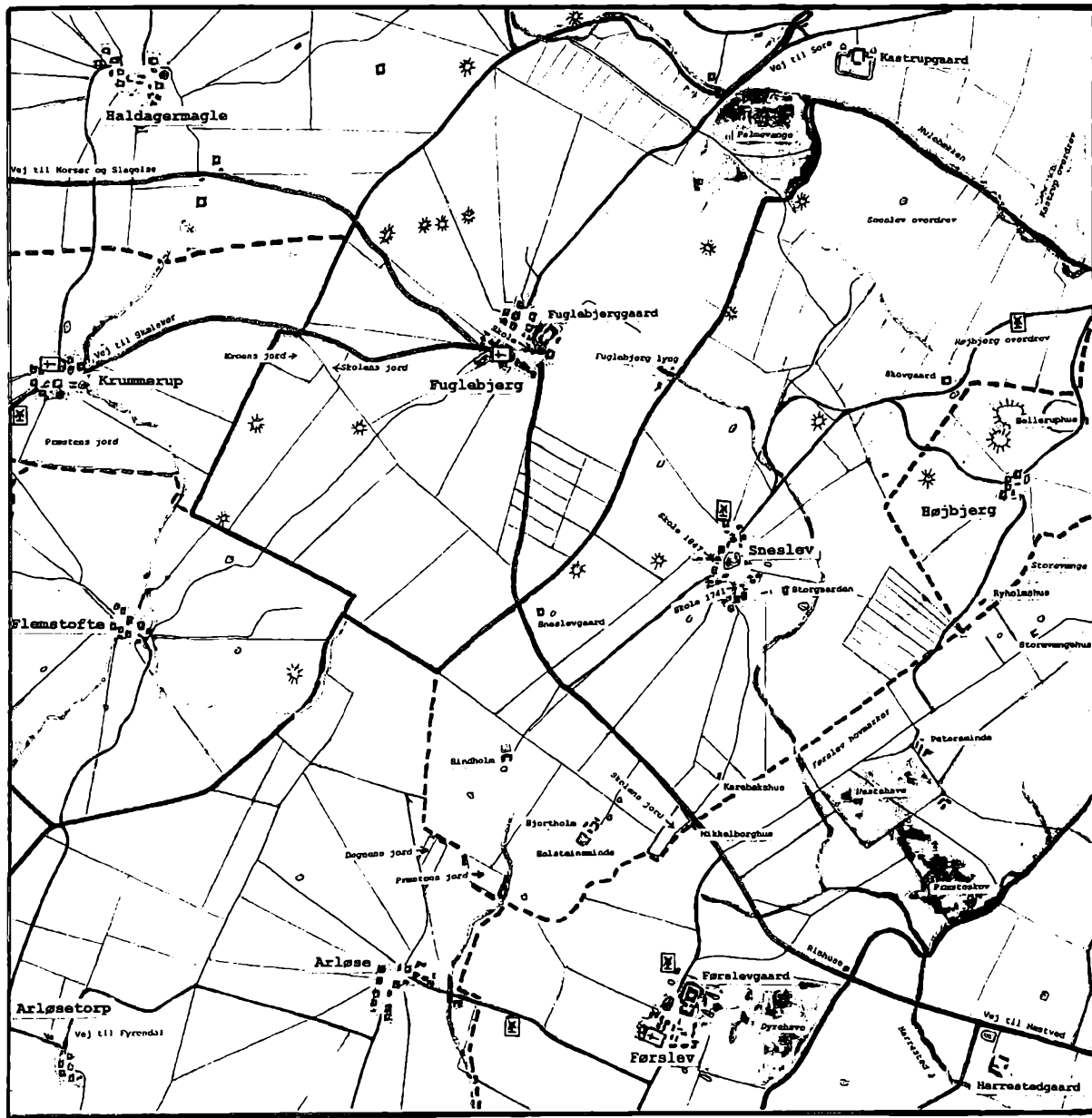
Hofmarskal *Carl Adolf von Plessen d.æ.* (1678-1758) af en gammel mecklenburgsk adelsslægt købte i 1723 Førslev, Harrested, Kastrop og Fodby, i 1724 Fuglebjerg (af ejeren fra 1721 *Johan Thomason Neergaard*, tidl. forpagter af Førslevgaard), 1725 Saltø og Gunderslevholm, ialt 7 hovedgårde med tilhørende bøndergods. De blev bundet til *Plessen*-familien i tre fideikommissgodser, som skulle tilfalde hans broders sønner: Saltø-Harrested, Førslev-Fuglebjerg-Fodby og Gunderslev-Kastrop.

Plessen administrerede også Vemmetofte for Prins *Carl* og søsteren *Sophie Hedevig*, prin-

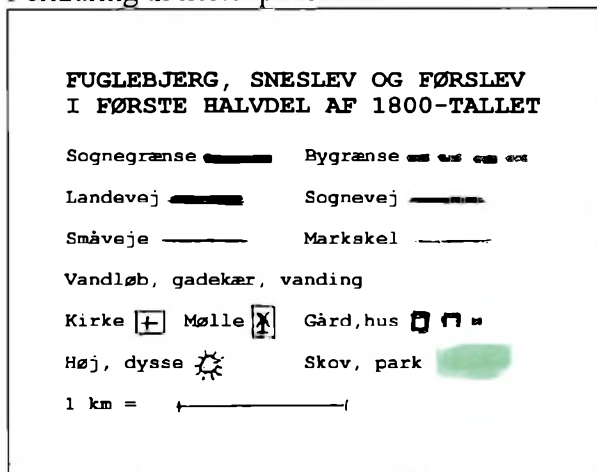
sessen som - inspireret af den pietistiske bror kong *Frederik 4.s* i 1721-25 opførte 240 rytterskoler - i 1721 oprettede 5 "prinsesseskoler", blandt dem *Hans Henrik Bøghs* skole 1819-21 i Trørød. *Plessen* lod 1724-31 også opføre 16 skoler for sine godsers almuebørn og førte selv tilsyn med undervisningen, bl.a. i 1724 i Førslev og Fuglebjerg og i 1730 i Arløse, ganske som den endnu bevarede i Vallensved - "Skoler hvorudi han vilde have den Ungdom, som Gud velsignede hans Godser med, undervist udi Guds frygt og evangelisk Lærdom" - men kun hans egne bønders og ansattes børn.

NEDLÆGGELSE AF FØRSLEV SOM LANDSBY

Førslevgaard havde ejet hele landsbyen Førslev, som o. 1650 bestod af 15 gårde, 12 "hele" og 3 "halve". I 1682 var der 13 gårde foruden præstegården og degnehuset og en halv snes jordløse huse, og hovedgården havde jord svarende til 12 gårdes jord. Derefter inddroges 5 gårde, og i 1731 lagde *Plessen* de sidste 8 gårde ind under Førslevgaard, der samtidig med, at den derved viklede sig ud af ethvert jordfællesskab, blev en bedrift på 25 gårdes jord. Præstegården hørte ikke under hovedgården og kunne ikke nedlægges; men dens jord, som fra gammel tid havde ligget rundt om blandt bøndernes og nu ville bestå af småagre, spredte på herregårdsmarkerne, blev samlet på eet sted.

Forklaring til kortet på side 60:

C.A.v. Plessen fra Mecklenburg omdannede Førsløvgaard i øst-elbisk stil: til en storbedrift, omgivet af arbejderboliger til landarbejdere og håndværkere, knyttede til denne. På samme måde nedlagde han landsbyerne Skov-Kastrups 5 og Tokkerups 10 gårde ved Kastrupgaard og Gunderslevholm - "Plessen fik 1731 tillagt Sædegaards Frihed (skattefrihed) og tilkøbte Bøndergodset" få dage før han som medlem af konseilet var med til at vedtage en forordning imod nedlæggelse af landsbyer - det kan vist kaldes "insider-viden".

FØRSLEV-BØNDER OG UNIVERSITETS-BØNDER

Af Sneselevs og Højbjergs gårde tilhørte de fleste universitetet, nogle dog Plessen på Førsløvgaard, således ejede universitetet i 1734 tre gårde og et husmandssted i Højbjerg, fæstede bort, på alle sider omgivet af Førsløvs

jordegods. Der var i 1710 indgået forlig mellem Førsløvgaard og universitetet om, at de Højbjerg mænd skulle have deres kirke-, torve- og købstadsvej over Førsløv hovmarker uden for gærdet til Sneselev og Højbjerg; men der blev i 24 år ikke udlagt vej. 1. pinsedag 1734, da alle Højbjerg bymænd ville køre til kirke i Førsløv som sædvanlig, var der sat lås for leddet til hovmarken, og ledvogteren havde ikke nøgle. Hele sommeren måtte de køre til Fuglebjerg med varer og til kirke over Sneselev, hvortil der kun var vej hvert 3. år, når der var fællede. I efteråret 1734 klagede de til universitetets ridefoged, og i december 1734 fik de jord til deres vej.

SKOLEN I SNESLEV

De fleste af Sneselevs og Højbjergs 21 gårde og 12 huse tilhørte jo professorerne. Den 22.4.1735 skrev provst Mads Holm i Kvisle-mark om de mange plessenske skoler, hvor børnene fik både fri undervisning og bøger, mens der i Førsløv Sogn behøvedes en skole for Sneselev og Højbjerg. Han foreslog, at man i Sneselev for at undgå bekostning af en ny bygning kunne udse et hus i byen og overlade det til en person "der maatte antages til Skoleholderiet, hvilken maatte akkorderes fri Græsning til et Par Køer. Iøvrigt fik han nøjes med den ugentlige og ordentlige Skoleløn, som kunde falde for hvert Barn, han læste for". Den 11.3.1737 foreslog provst Holm, at "Skolen i Sneselev mageligt kan indrettes i et Universitetet tilhørende Hus, som ligger til Anders Christophersens Gaard". Amtmand Berregaard med-

delte d.31.12.1740, at der oprettedes en skole i Sneslev, hvor de to landsbyer fra 1741 fik en skoleholder til deres børn for en "Løn for Rug, Byg og Penge 24 Rd. og desforuden Foder og Græsning for 2 Høveder samt 24 Læs Tørv til Ildebrand, foruden hvad Husmændene i disse 2 Byer bør betale til Skoleholderen efter Billighed".

De fik snart en dygtig skoleholder: Nordmanden *Johannes Mathiessen Kastrup* (1750-1818). Han var snedker i Sneslev, men blev 1775 medhjælper hos sin svigerfar lærer *Thomasen* i Sneslev og overtog 1786-1818 hans stilling. Han fik megen ros ved bispe-visitatserne, bispens var ovenud tilfreds med undervisningen og blev så bevæget over den hjertelige måde han talte med børnene på, at han erklærede, at en sådan lærer havde han ikke fundet før på Sjælland. Han var samtidig med til at gøde jordbunden for de gudelige bevægelser i Sneslevområdet.

NEERGAARD-FAMILIEN OVERTAGER GODSERNE

Skolebyggerens brodersønnesøn *Carl Adolf von Plessen d.y.* (1747-1810) ejede Gunderslevholm og Kastrup, og overtog fra broderen *Christian Frederik* i 1789 tillige Førsløv, Fuglebjerggaard og Fodbygaard. Han fik i 1802 tilladelse til at "erstatte Fideikommissgodset med en Substitutionskapital" og derefter afhændede de 5 godser.

1803 købte ejeren af en række godser bl.a. Gyl-

denholm og Skovsgaard, justitsråd *Peter Johansen Neergaard d.æ.* (1769-1835) de 5 godser, tilgiftede sig i 1813 som enkemand 2 og købte flere. Han var en mand med stor virkelyst og administrationstalent, den af den store slægt, der kom til at samle de fleste gårde på een hånd. Han frasolgte 1806 Fodbygaard, og så kom de vanskelige år efter 1813. Var det vanskeligt for andre landmænd at klare sig, må det have været dobbelt vanskeligt for ham med 14 godser. Alt truede med at ramle sammen for ham, da han i 1821 ikke kunne opfylde kautionforpligtelser for købesummen for de store jyske godser. Han gik da til amtmand *Poul Christian Stemann*, Sorø, som havde bragt Sorø Akademiets gods på fode, og bad om råd og hjælp. *Stemann* blev amtmand 1799, og gods-ejerne beskyldte ham for ved amtets omlægning at give bønderne utilbørligt medhold. De to gamle modstandere fik i løbet af en halv snes år de mange ejendomme frelst gennem alle skær.

Neergaard d.æ. døde i 1835, og Førsløv og Fuglebjerg m.m. var i 1834 gået over til sønnen cand.jur. *Peter Johansen Neergaard d.y.* (1803-1872); sønnen *Carl* (1800-1850) fik 1830 Gunderslevholm og Kastrup med Antvorskovs og Gyldenholms skove. *P.J. Neergaard d.y.* blev gift d.7.9.1831 med *Betzy Isidore Østergaard*; de fik 11 børn, 3 døde. Han byggede o.1834 på noget af den tidligere Førsløv landsbys hovmark og overdrev avlsgården Petersminde og drev den selv, mens Førsløvgaard blev drevet af forpagter. Han opførte i

forbindelse hermed Petersminde Teglværk, som blev en efter datidens forhold ret stor virksomhed; leret på stedet var velegnet, der fyredes kun med brænde, og det var der nok af fra skovene. Flere af de nye teglværksfamilier fik bolig i Sneslev og Højbjerg overdrev, og fra skovene i Sydtysklands højland kom nogle som sæsonarbejdere, andre tog familien med og blev boende, så *Bogh* fik små tyske elever, og de tyske efternavne findes stadig.

LANDSBYSAMFUNDENE FØRST I 1800-TALLET

Førslev Sogn havde omkring 1800 haft i alt ca. 145 familier med 630 beboere, heraf 180 børn; heraf havde Førslev by 33 fam., 140 indb., 30 børn; Arløse og Arløsetorp 44 fam., 210 indb., 65 børn; Sneslev og Højbjerg 68 fam., 280 indb., 85 børn. Sneslev var dermed det største skoledistrikt, også noget større end Fuglebjergs ca. 55 fam. med 260 indb. og 75 børn.

Da *Bogh* afløste *Lars Nielsen* havde Førslev by 30 fam., 171 indb. og 42 børn; Arløse og Arløsetorp 48 fam., 276 indb. og 82 børn; Sneslev og Højbjerg 65 fam., 330 indb., 82 børn og Fuglebjerg 61 fam., 194 indb. og 90 børn.

I Førslev by boede omkring 1800 foruden hovedgårdens familie og gartner: sognepræst og -degn, skolelærer og 30 husmænd: organist, vægter, landmåler, snedker, savskærer, smed, bødker, maler, kalkslager, skoflikker, væver, 2 spindersker, syerske.

Arløse og Arløsetorp havde omkring 1800 15 gårdmænd, skoleholder, møller og 30 husmænd: 2 skræddere, smed, murer, bødker, 2 huggere og hjulmand.

Sneslev-Højbjerg havde omkring 1800 18 gårdmænd, skoleholder, og 42 husmænd: snedker, 2 savskærere, drejer, 2 huggere, tækemand, 2 smede, 3 vævere, 3 skoflikkere, 2 skræddere, 2 spindekoner, skytte, 2 skovfogeder, ledvogtere.

Den 10. marts 1819 deltes det gamle Flakkebjerg herred i en vestlig og en østlig del, og i den østlige del indlemmedes Saltø, Harrested og Førslev birker, og tingstedet for den nye jurisdiktion blev Førslev. Herredsfoged og -skriver her blev 1819-1843 cand.jur. *Søren Johan Leuning*, f. 1794, jævnaldrende med *Hans Henrik Bogh*.

Da *Boghs* kom til Sneslev, var der i Førslev by foruden præsten og herredsfogeden en gammel skoleholder og kirkesanger og 20 husmænd: 2 murere, 2 snedkere, gartner, 2 skræddere, skomager, skovfoged, distriktsjordmoder og en jordmoder gift med en glarmester.

Arløse og Arløsetorp havde 15 gårdmænd, 1 møller, og 28 husmænd bl.a. skolelærer/kirkesanger, 2 vævere, 2 skræddere, bødker og smed.

Sneslev og Højbjerg havde 19 gårdmænd og 40 husmænd, hvoraf foruden skoleholderen 4

vævere, skomager, hjulmand og skovfoged.

Fuglebjerg havde samtidig 12 gårdmænd og 48 huse. Foruden kro med handelsprivilegium (købmandsbutik) og skolelærer var der 2 smede, bødker, tømrer, snedker, sadelmager, træskomand, skomager, væver og 2 spindere.

SKOLEMESTERLIV I SNESLEV I 1820-30-ERNE

Fra *Bøgh*-familien ved vi ikke så meget om tilværelsen i Sneselev; men *Lars Nielsens* ældste søn, forfatteren *Anton Nielsen*, har beskrevet sine og forældrenes erindringer fra 1820'erne og -30'erne. *Lars Nielsens* var vellidte, så *Bøghs* fik nok en god modtagelse, og *Anton Nielsens* fortællinger giver sikkert et realistisk indtryk også af *Bøgh*-familiens første år i Sneselev.

Lars Nielsen var født 1799 i Ugerløse, hans far var husmand, væver og småbørnslærer. *Lars* blev 8 år gammel hyrdedreng, 17 år gammel udlært skrædder, "omgangs-skrædder" på gårdene, men blev ved en pudsigt fejltagelse lærer: Hans morbror skulle en dag i 1820 køre skolelærerens søn fra Jerslev til optagelsesprøve på Jonstrup Seminarium. *Lars* fik lov at komme med og overværede prøven i religion; men da forstanderen ikke var klar over, at han blot var tilhører, kaldte han ham hen til eksamensbordet, afskar hans indvendinger og startede eksaminationen. *Lars* kunne sin bibelhistorie, klarede prøven og besluttede efter

samråd med sin morbror at lade sig prøve også i de andre fag. Og *Lars* bestod i dem alle, mens lærersønnen dumpede! Han lånte nu penge, som først var afbetalt 20 år efter, til seminarieuddannelsen på Jonstrup Seminarium 1820-23. Efter eksamen 1823 blev han huslærer hos præsten i Bregninge og forlovet med præstens smukke husjomfru *Frederikke Marie Olsen*, som var datter af en eskadronskirurg i Vordingborg. En Jonstrup-kammerat, *Niels Ludvig Nehring*, var 1822-24 lærer i Sneselev, men fik nyt embede og skrev til *Lars*, at han nok kunne afløse ham. Den 9.7.1824 fik han lærerstillingen i Sneselev, og d.23.10.1824 blev han og *Frederikke* gift. De flyttede med deres få klæder og brudens sparsomme stue- og sovekammermøbler til Sneselev Skole, og det første, de anskaffede, var 2 køer til jordlodden - de havde ikke penge til at købe dem, men lejede dem og gav 3 Rd. årligt for hver ko.

I 1809 var skolehuset på 7 fag med bræddeloft over de 6; med 2 værelser og bræddegulv i det ene; pulterkammer; bageovn og 1 bilæggerovn, kobberkedel, "blyndfattede og engelske Vinduer". I 1828 udvidedes det med 1 fag og et udhus, og i 1842 bestod det af "10 Fag Stuehuus og 7 Fag Udhuus, alt Bindingsværk. Skolestuen er 3 Fag; Læreren har 3 Værelser... Der kan fodres og græsses 2 Køer og 2 Faar". Huset og haven lå midt i byen, syd for gaden på sydhjørnet af vejen ud til "Storgaarden". Ved den ene side af den store, smukke have lå sognevejen. Langs med vejen løb der inde i haven en gang, der endte med en forhøjning,

hvorfra der var fri udsigt til vejen, så man rigtig kunne følge med i de forbipasserende.

Skolelodden var kun på 4 tønder land og lå langt fra byen, mellem proprietærgården Hjortholms og Førsløvgaards mark, så der var langt at gå frem og tilbage, og det var svært at holde øje med den. Korn og græs blev tit ødelagt af naboernes kreaturer, som brød ind over gærdet i et ubevogtet øjeblik. *Lars* havde lært om landbrug på seminariet og harvede selv jorden, men fik en besindig og rar gårdmand, *Ole Olsen*, til at pløje og så. *Ole* passede tiden, når der skulle gøres noget ved jorden, han kom om foråret og sagde: "Nå, Nielsen! Nu kommer vi til at have saaet Havre".

Grise, får og geder slagtede bønderne selv med hjælp af naboer, som andendags aften kom til pølsegilde og en gang kortspil. Fjerkræslagting var kvindearbejde.

På Hindholm boede Universitetets godsforvalter *Johan Henrik Voss*, og til ham gik *Lars* mangan gang for at få forskud på sin pengeløn - og ofte måtte han gå tomhændet derfra. Måske var forvalteren hård af sind, men *Lars* kom der kun så ofte, fordi lærerembedet var et sultekald.

Nielsens blev budt velkommen af nabolæreren i Fuglebjerg (1828-41), klassekammeraten *Hans Jacob Jensen Sønderup*, og fik gode råd. *Sønderup* var ret voldsom og hensynsløs og følte sig højt ophøjet over bønderne, som han jo sagde "Du" til, og de "De" til ham. Han anbe-

falede *Lars* at sætte sig i respekt hos bønderne ved at holde dem fra livet, om nødvendigt med grovheder. Han var derfor næsten frygtet af beboerne. Sammen hjalp de to lærere en fælles kammerat, *Kristian Pedersen*, som i sin tid var blevet udelukket fra Jonstrup på grund af sine krobesøg, til at få lærereksamen ved at læse med ham. Denne blev så lærer i Gimlinge, og de tre fattige nabolandsbylærerfamilier hyggede sig sammen; blandt andet skrev de digte i en bog, som gik på omgang mellem dem, og delte livets goder, når de havde nogle. Også lærer *Greve* og lærer *Carlsen* i Holløse var deres gode venner.

Nielsen fulgte ikke *Sønderups* råd; den seminaristiske fornemhed, som han havde mødt på Jonstrup, kunne han aldrig få lært. Han blev derfor gode venner med bønderne i skolekredsen. Rigtignok sagde han "Du" til dem til gengæld for deres "De" til ham, men det var jo tidens skik, og bønderne fandt det naturligt. Både hans og *Boghs* koner var fra det bedre borgerskab. Hans kone tiltalte dem med "Han" eller "Hun" efter den daværende købstadsskik, og tiltaltes "Madam Nielsen". At blive tiltalt "Du" af en bonde udenfor ens nærmeste familie, ville gøre en læreruddannet foragtet af kolleger og irettesat af overordnede.

Lars Nielsens familie var af bondestanden og fandt det aldeles i sin orden, at ved fine selskaber - forældrenes fødselsdage - kom storbønder, forvaltere, skolelærere, evt. håndværksmestre; men ikke husmænd og småbønder, selv dem

man daglig omgikkes fortroligt med; ingen af parterne ville have følt sig vel til mode. "Vennekredsen" fremgår af deres valg af faddere:

Deres førstefødte *Fritz Christian Nielsen* f.d.9.7.1825 blev d.19.9.1825 "frembaaren af Gaardmand *Morten Nielsens* Hustrue *Johanne Maria Petersdatter* i Sneeslev, Sognefoged *Lars Pedersens* Hustrue *Anna Kathrina Nielsdatter* stod hos. Faddere: Skolelærer *Carlsen* af Holløse, Sognefoged *Lars Pedersen* og Gaardmand *Morten Nielsen*, begge af Sneeslev".

Anton Laurits Nielsen, f.d.5.5.1827 blev d.9.7.1827 "frembaaren af Arvefæster *Niels Jensens* Hustrue i Sneslev, Arvefester *Niels Pedersens* Hustru stod hos, Faddere: Sognefoged *Lars Pedersen*, Gaardmændene *Lars* og *Christen Olsen* af Sneeslev".

Ved *Niels Ferdinand Nielsens* dåb 1. søndag i Trinitatis 1830 bar "Forpagter *Rasmussens* Hustrue paa Castrup, Jomfrue *Byberg* paa Castrup stod hos, Faddere: Gaardmand *Lars Pedersen*, *Morten Nielsen* Gaardmand og *Christen Olsen* Gaardmand, alle af Sneeslev".

LÆRERBØRN OG ANDRE BØRN

Antons gudmoder og hendes mand *Niels Pedersen* på "Storgaarden", den største og smukkeste gård i byen, var rige folk. Storbonden var tør og gnaven overfor børn, hans yngre kone var smuk, mild og god mod sin gudsøn.

Når *Nielsens* kom på besøg, blev de godt beværtede, og ved afskeden stak hun altid *Antons* mor en god ost - manden måtte ikke se det. Moderen var ikke glad for at modtage osten på den måde, men gjorde hun modstand, ville manden mærke det og konen få ubehageligheder. Så *Nielsen* spiste den gerne med god appetit og god samvittighed!

Da *Anton* blev ældre og fik en lillebror, var moderen ikke glad for, at hendes børn færdedes for meget blandt bønderne. Hun var jo fra byen, havde en tid været husjomfru i præstegården, og havde tilegnet sig den opfattelse, at almuen manglede dannelse, og at skellet mellem bønder og andre samfundsklasser ikke måtte udviskes. Hun fik derfor sat igennem, at hendes børn fik hjemmeundervisning ligesom præstebørn, og at bønderne skulle tiltale smådrengene med "De", som de gjorde overfor præstebørn! De måtte heller ikke lege med børnene i skolen og blev derfor ikke kammerater med dem. Kun særligt udvalgte, "pæne" gårdmandsbørn blev legekammerater.

Faderen tog dem en gang imellem med ind i skolestuen, når det kunne ske uden at genere undervisningen, f.eks. når skolebørnene skulle synge. Og da var der stor rift om at sidde ved siden af lærerbørnene. De store danske digteres sange kendtes ikke på landet - Oehlschläger, Grundtvig, Baggesen, Heiberg. I skolen lærte man kun salmer og viser, bl.a. drikkeviser, så det var en oplevelse, da de fik foræret en sangbog med enkelte fædrelandssange.

Ved bispevisitatsen i 1825 var der 40 skolebørn, skolen var i god fremgang, den bedste af sognets skoler, og *Nielsen* betegnedes som "duelig".

Sneslevlæreren var kirkesanger i Førslev en halv mil fra skolen. Konen havde ondt af ham, når det var dårligt vejr om vinteren, og det kunne der være grund til, da det var småt med klæder og fodtøj; han ejede ikke en overfrakke. - En søndag var de på besøg hos Førslevpræstens, den gamle "Konsistorial-Assessor" *Lorentz Juhl*, som tog sin titel og sig selv meget højtideligt. Han var tør og holdt kedelige prædikener, men var meget rundhåndet som fattigvæsensbestyrer og flittig til at besøge skolerne - han katekiserede med eleverne og var flink mod lærerfamilierne. *Nielsen* havde lånt en vogn og havde hele familien med. For børnene var det en oplevelse at se den smukke landsby med kirke, tinghus, den store herregård Førslevgaard og fire fine huse, blandt andet murerens dejlige røde med hvide fuger. Og præstegården med stuer så smukke, som de aldrig havde set mage til. Præstens unge kone - hans første var død 1813 - var mild og venlig og kom med en lille kavaj af gult kalmuk (et løst vævet, tykt, uldent stof til vinterfrakker) - "mon ikke lille *Anton* kan bruge den, nu er *Peter* blevet for stor til den. De må ikke blive vred, madam *Nielsen*....". Fine folk kunne jo ellers ikke være bekendt at tilbyde eller modtage aflagte klæder, men madam *Nielsen* havde ikke råd eller sind til at blive vred - hun måtte

selv sy alt tøj til hele familien, og de voksnes klæder blev syet om til børnene - og det kunne gøre hende ondt, når familien var ringere klædt end deres omgangskreds. Det meste af maden, som hun lavede til familien, var af egen avl.

SUPPLEMENTER TIL LÆRERLØNNEN

Det generede ikke *Nielsen* at skulle låne lidt penge af en bonde, når blot han kunne betale tilbage til tiden - selv om konen anså det for en skam. Og da han havde lyst og evner til al slags husflid, kunne dette bøde på kaldets magre indtægter. Han kunne sætte skrivelser sammen for bønderne; på seminariet havde han også lært havedyrkning og kunne lære fra sig, og han kunne indbinde bøger; han blev også drejer, snedker og loddemester for byens folk. Alt blev måske amatøragtigt klodset og uskønt, men folk havde ikke store fordringer, og der var ikke mange professionelle i nærheden.

I sommeren 1833 optrådte skoleholderen også som gård- og landskabsmaler. Vennen og sognefogeden i Sneslev, Lars Pedersen, havde en smuk gård, som han gerne ville have et billede af. Der var malere i nabokøbstæderne, men ikke kunstmalere. Sognefogeden lovede *Nielsen* et læs tørv for at lave et skilderi, og det kunne han ikke modstå, så han maledede gården. Han forstod ganske vist ikke at præparere lærredet, som sognefogedens kone havde leveret, og sognefogeden havde spændt på skilderramme. Linierne i billedet blev lavet med lineal, farvemulighederne var få: af gummigut (et gult plantefarvestof) blandet med berlinerblåt

fik han grønt til træer og græs, desuden havde han hvidt kridt, kønrøg og brunrødt okker. Kort før det var færdigt, så sognefogeden det og bestilte endnu et - af Førslev Kirke - formedelts endnu et læs tørv. *Frederikke* var så glad for tørvene, da de ellers kun havde brænde at fyre med, og hun fik *Lars* til at sige ja. Begge billeder lavede han hjemme i dagligstuen efter hukommelsen og blyantsrids. De færdige billeder i sortmalede rammer blev af *Nielsen* på hans hjulbør kørt ad den lange gade til *Lars Pedersens* gård og hængt op i den fineste stue, højligt beundrede. - *Nielsen* samlede på gamle ting fra bondehjem og ville gerne købe på auktioner, hvis han fik lov af sin kone.

En særlig bibeskæftigelse, som *Nielsen* også tjente penge ved, var som tæller eller tiende-tæller. Tienden blev nemlig "ydet i kærven". Ingen bonde måtte i høsttiden køre sit korn ind før tiendetageren, her forpagter *Rasmussen* på Kastrupgaard, havde ladet hans neg tælle og deraf fået udtaget sin tiende-part. *Nielsen* fik 10 Rd. om året for at tælle bøndernes korn i to sogne - plus i denne tid fri kost på Kastrup eller hos bønderne. Det var et arbejde, som tog hele hans høstferie, og det blev kun en lille dagløn. Hver morgen i denne tid måtte han stå op klokken fire og gå en fjerdingvej til Kastrup. Her fik han en opsadlet ridehest og red rask ½-1 mil til den by, han den dag skulle tælle for. Når nu bønderne fik øje på ham, kom de springende, somme tiden mange ad gangen. Alle ville have talt deres korn først for at kunne komme til at køre det i hus eller hæs. Ude på

marken begyndte man på den første travehob; de bestod af to rækker. *Nielsen* sad på hesten og passede nøje på bonden, der gik langs hoben og talte til 10, derpå trak han det 11. og 12. neg ud på marken; så begyndte han igen at tælle til 10 og at skyde to neg ud. Således blev alle hans travehobe gået igennem. Tælleren måtte derpå tælle alle de udskudte neg og give bonden en tiendeseddel med antallet og med underskrift. Nu kørte bonden de udtagne neg hen til Kastrup og foreviste tiendeseddelen. Her blev negene talt påny, og først når alt var i orden, kunne bondemanden begynde at køre sit eget korn hjem.

Bønderne prøvede alle slags kneb med "tiendesvig", at snyde tælleren og tiendejeeren; derfor skulle bonden tælle højt og langsomt og røre ved hvert neg uden at springe nogen over. De kunne også prøve at indsætte de dårligste neg som nr. 11 og 12 eller sætte deres hobe på 3 rækker i stedet for 2. Da tælleren var en slags skattekontrollør og opkræver, blev *Nielsen* ikke rigtig gode venner med disse bønder.

EN ENSFORMIG TILVÆRELSE

Der var ikke store muligheder for åndelig stimulans og udvikling for en seminarieud-dannet i dette lille samfund. Landets politik talte man aldrig om - bønderne talte helst om deres jord og kreaturer. Der var mange mænd i Sneslev, der ikke kunne skrive deres navn, heller ikke læse en bog. Man skrev sjældent familiebreve, portoen var for dyr, og kun få kunne skrive et almindeligt brev. En midaldrende væver ved navn *Knud Larsen* var en undta-

gelse. Han kunne både læse og skrive, og da han ved sit ensomme arbejde havde siddet og tænkt en del, så kunne de tale om adskillige emner. Af aviser kom der kun eet eksemplar til byen om ugen - det var Slagelse-Avisen, og den var lille, udgivet af pastor *Bastholm*. *Knud Væver* og skolelæreren var de eneste i hele byen, der læste den. Folkelige møder eller fester var der ikke tale om, kun dansegilder og markeder. Den eneste mulighed for "udvikling" var at læse lånte bøger - der var ikke råd til at købe dem - og på bøndernes boghylder fandt han - og senere også *Anton* - bøger med de mærkeligste titler, når de færdedes i bøndernes huse.

Det var ikke hvert år, der blev råd til f.eks. en tur på de 3 mil til Næstved eller Karrebæksminde et par dage, og man kunne ikke forvente at kunne låne hest og vogn af en bonde. Skulle kone og børn med, kørte de gerne med en hønsekræmmer eller en fragtmand - det tog 2 dage og 1 nat; en gang måtte *Nielsen* sætte sit ur i pant på en kro for at få et måltid mad. For at få lidt oplysning og åndelig næring for det næste halve år tog han én gang om året til København. Det var ikke dyrt - han tog mad med og gik de 12 mil til fods, havde selv 1 Rd. med og lånte 1 til rejsepenge.

NIELSENS FLYTTER TIL REERSLEV NYTÅRET 1833/34

Da det rygtedes, at *Lars* skulle rejse, mærkede han først rigtigt, hvor meget beboerne holdt af ham. Det gjorde ham ondt at skulle forlade dem og børnene - og alle skolelærerne i nabolaget

var hans gode venner.

Vinterflytningen på 5 mil var jo ret besværlig. En naboskolelærer fortalte ham, at bønderne i Sneslev var forpligtede til at køre flyttelættet den halve vej, altså til Slagelse, og bønderne i Reerslev skulle køre det den sidste halve vej. Da det var umuligt at leje vogne, var der ingen anden udvej. De 5 mil på hestevogne med flyttegods i vinterkulden var slemt for konen og børnene, og det sparsomme indbo havde heller ikke godt af at blive skrumplet på de dårlige veje for at blive flyttet om på vognene midtvejs.

F.A. HOLSTEIN OG STEPHANSENS PÅ FYRENDAL 1833

Kort før *Bogh*-familien flyttede til Sneslev, kom et andet ægtepar til egnen. Det skulle nogle år senere - ikke mindst for *Erik Bogh* - føre til et venskab for livet.

Grev *F.A. Holstein* (1784-1836) havde i 1808 efter studier i udlandet overtaget Holsteinborg gods, efter at slægtens nære ven - og hans svigerfader - landboreformatoren grev *C.D. Reventlow* havde bestyret det. Den fremskridtsvenlige unge greve indførte nye metoder i landbruget, udviklede landsbyskolen og søgte at selvstændiggøre godsets bønder, med projekter, der skulle få enorm betydning for hele det sydvestsjællandske område. Han interesserede sig især meget for at forbedre vilkårene for grevskabets jævne folk gennem sociale reformer og kundskabsoplysning, og såvel han som grev-

inde *Wilhelmine f. Reventlow*, satte både tidsmæssige og økonomiske ofre ind på at forbedre fattige, hjemløse eller på anden måde ulykkeligt stillede børns vilkår.

Tankerne omkring et hjem for disse realiseredes i 1833, da grevskabets herregård, enkesædet Fyrendal, blev ledigt efter i en snes år at have huset "Det Fyrendaler Hospital", som greven havde fået kongelig bevilling til at stifte i 1811, men med sorg måtte nedlægge, da områdets præster og kommuner lidt efter lidt svigtede på de områder, hvor de ellers havde givet tilsagn om støtte på forskellig vis.

De nye muligheder var opstået, da greven havde haft besøg af en jysk lærer ved navn *Anders Stephansen*, uddannet på Jonstrup Seminarium 1815. Han havde fra 1818 haft en skole i Nibe og senere i Ålborg for bedrestillede folks børn, mens hans hustru *Dorothea* havde et anset pigehjem. De blev gift i 1822. Han havde dog i sin gerning her mest tanker på børn, der ikke kendte til trygge hjemlige forhold, forældreløse, fattige, vanrøgtede, moralsk ødelagte børn - og han syslede med mulighederne for at skabe et kristent hjem, hvor sådanne børn kunne få gode rammer omkring en skoleundervisning som ballast til siden at finde et erhverv. Han tumlede bl.a. med planer om at købe og indrette herregården Buderupholm som børnehjem, hvad han dog med sorg måtte opgive, navnlig som følge af svigerfamilien *Svenningsens* modstand. De fandt tanken helt absurd og fremtidsøkonomien uoverskuelig.

Fra sin nære ven, lærer *Rasmus Sørensen* i Venslev Skole, hørte *Stephansen* om den sydsjællandske greve med de samme børnehjemsplaner. Seminarieforstander *Brammer* fra Snedsted bragte *Stephansen* i forbindelse med *Holstein*, og de indledte en korrespondance om mulighederne. *Stephansen* rejste den dengang lange vej til Holsteinborg og nåede til Venslev den 13. okt. 1832, da greven var i Venslev Skole for at overvære efterårseksamen. Bagefter fulgtes han og greven til Holsteinborg og drøftede deres ideer til langt ud på natten. Før hjemrejsen besøgte *Stephansen* et lignende børnehjem, *Kathrinelyst* ved Sorø, for at lære af en forstander *Peter Anthon Møllers* erfaringer her, og en uge efter var sagen klar: greven antog *Stephansen* til at indrette og bestyre et "fellenbergsk institut" på Fyrendal. Hele vinteren forberedte han sig teoretisk og praktisk med planen. Starten blev fastsat til den 4. maj 1833 - på greveparrets sølvbryllupsdag - hvor 10 børn, fundet af greveparret, under familiære forhold indledte "en Optragelse til duelige Agerdyrkere".

I efteråret 1831 var en ung lærer *Christen Christensen Møller*, f. 1810, fra Snedsted Seminarium blevet lærer ved *Stephansens* skole i Aalborg. Han traf *Dorotheas* jævnaldrende veninde *Anna Henriette Møller*, f. 1804, lærerinde ved deres pigeskole. Da *Stephansens* i foråret 1833 rejste til Fyrendal, overtog *Møllers* pigeskolen d. 1. april og blev gift d. 10. april. Drengeskolen overtoges af en lærer *Olsen*.

BØGH-FAMILIEN FLYTTER TIL SNESLEV NYTÅRET 1833/34

Formodentlig er *Bøghs* flytning af det sparsomme gods fra Karrebækstorp til Sneslev foregået som *Nielsens*. Mens *Nielsens Anton* kun var 6 år, var *Erik Bøgh* nu 11, en stor stærk friluftsdreng "i Hvergarn og Træsko", der var vant til et fattigt, men sundt, roligt, ubekymret landliv, hærdet i vinterkulde og sommerhede. Han passede snart haven helt alene, kunne bruge alle redskaberne indendørs og i marken. Han lærte at bruge "Haandøkse, Baandkniv og Bondehøvl, som en voksen Hugger", passe dyrene, malke køer og balancere med en mælkespand på hovedet som en dansk bondepige. Han løb ærinder til nabobyerne - nærmeste købmand var i Fuglebjerg Kro.

Legen med kammeraterne kunne give skrammer. Som 13årig skulle han vise dem, at han kunne "krænge en Ugle" oppe i skadegabet over faderens lo, men han styrtede fra rygåsen hovedkulds ned paa gulvet. Året efter kom han under isen i Førslev gadekær uden at drukne, og løb i klingrende frost dem halve mil hjem i de først dyngvåde og siden stivfrosne klæder, uden at blive forkølet. Utallige gange blev han kastet af hesten. *Anton Nielsen* skriver senere: "Samme Erik var i sin Barndom berygtet for at være en meget forvildet Dreng, men det er jo den Slags, som der ofte bliver noget af".

Da den 60årige biskop *Mynster* første gang efter sin indsættelse i 1834 var på visitats i Sneslev i 1835, skrev han: "47 Børn. Skolepa-

tron Forvalter Voss paa Universitetets Vegne. Skolebygningen maadelig. Læreren H.H.Bøgh, 39 Aar gl., Seminarist fra Joenstrup, er en skikkelig Mand, men nedtrykt af Næringsssorger, og sløv. Fremgangen er temmelig god, i Skrivning meget god, i Regning kun nogenledes. Indbyrdes Undervisning nogenledes. Tabeller begyndte at fattes, og man har ei villet anskaffe nye i Forventning af en Forandring. Gymnastik, godt; for mange Kuldbøtter og Bukkespring."

Bøgh havde fået nok af indbyrdes undervisning i København. Han foretrak sang og gymnastik, som i denne periode blev indført i skolerne, badning og svømning naturligt nok ikke her som f.eks. i Karrebækstorp. Kolbøtterne og bukkespringene gav også lidt bonus: da hans økonomiske forhold efterhånden forværredes, blev der flere gange tilkendt ham understøttelse af Skolelærernes Hjælpekasse, bl.a. som belønning for god undervisning i gymnastik, selv om skolen manglede nogle af de foreskrevne gymnastikapparater! Faderen har nok været stolt af *Eriks* idrætsfærdigheder.

GREV HOLSTEIN OG FLAKKEBJERG INSTITUT 1836

I 1836 kom endnu en familie, som skulle få stor betydning, til egnen. Juleaften 1830 havde en kreds af ansete Københavnerne udsendt opfordring til bidrag til oprettelse af en opdragelsesanstalt i Flakkebjerg og sikret *Frederik 6.s* samtykke og støtte. Omsorg for ulykkeligt stillede børn var fremme i tiden; alene på eet år var over 100 ukonfirmerede børn anholdt og

sad i Københavns arrest, hvor man måtte indrette skole for dem. Forsøgsvis anbragte man i 1833 et par på Bøgildgaard i Jylland og 10 drenge hos *Stephansen* på Fyrendal - og endnu 10 i 1834. Da det lykkedes bedre end ved anbringelser i hjem hos plejeforældre, bad man i 1835 grev *Holstein* finde en passende ejendom. Det blev en forfalden bondegård nord for Flakkebjerg by, hvis bygninger stod klar i 1836. Greven tilbød *Stephansen* lederstillingen, men han afslog og foreslog greven sin yngre ven og efterfølger i Aalborg, *Christen Møller*, som også fik Snedsted-seminarieforstander *Brammers* anbefaling. I sommerferien 1835 besøgte *Møllers* Fyrendal og vel også *Kathrine-lyst* et par uger, men de følte sig ikke egnede og sendte greven afslag. Men greven pressede ham til at søge, og han gjorde det og fik stillingen d. 18.1.1836.

Møllers besøgte nu også Bøgildgaard og fik gode råd og studiemateriale af forstander *Peter Schmidt*. De ankom til Flakkebjerg d. 30.4.1836 og startede i august - men grev *Holstein* døde d. 21.5.1836, og det blev starten til *Stephansens* problemer, så han nok har fortrudt, at han ikke sagde Ja tak til Flakkebjerg-hjemmet.

BØGHFAMILIEN VOKSER STADIG

Den 20.3.1836 ankom *Bøgh*-familiens 6. barn, *Emma Wilhelmine*. Hun blev døbt d. 8.9.1836, standsmæssigt, med proprietærmadam *Holm* på Hjortholm, jomfru *Voss* paa Hindholm, fuldmægtig *Tidemann* paa Hindholm og avlsforvalter *Born* paa Petersminde som faddere.

Med hensyn til *Eriks* skolegang eller mangel på samme skete der ingen ændring fra Karrebækstorp-tiden. Han voksede op uden nogen planmæssig undervisning og udvikling; faderen gav ham den vejledning, han selv ønskede, og påtvang ham aldrig nogen belæring, men lod det gå, som det bedst kunne. Selvlært, selvhjulpent og selvglad formedes hans personlighed, og de tidlige barndomsårs modgang og ydmygelser fæstnede hans vilje til samfundsmæssig og økonomisk at stå på sit eget. At det imidlertid med hans lærenemhed og ualmindelige hukommelse kunne have gået meget bedre ved en forstandig vejledning i lærelysten - derom var han heller ikke selv i tvivl senere: "Selv naar det lykkes bedst, koster det siden utrolig Møje at ordne og supplere, hvad man saaledes har lært af Vanvare".

Han var i højere grad faderens hjælpelærer end hans elev og lærte de almindelige skolefag ved at høre de andre børn i deres lektier og rette deres oplæsning, deres retskrivningsøvelser og deres regnestykker. Han måtte selv på egen hånd tilegne sig kundskaber, hvad han også gjorde - han var uhyre flittig og brugte sine evner: Al fritid indendørs gik fortsat med for fornøjelsen at læse alle de bøger, han kunne få fat i og kunne overkomme, nyttigt og unyttigt mellem hinanden - og han huskede, lærte, hvad han læste: digte, viser, historie, naturhistorie, romaner, tragedier, komedier, afhandlinger, blade, tidsskrifter. Han oversatte tyske billedblade og kopierede illustrationerne.

CARL HENRIK BØGH

Kun på det kunstneriske område fik *Erik* - og især den yngre bror *Carl* - hele tiden vejledning og inspiration fra faderen: Megen af den fritid, hans arbejde levnedede ham, anvendte han til at undervise sine to sønner i tegne- og malekunsten og i at spille og komponere musik - og begge havde de stort talent og gjorde store fremskridt. Det fik varig betydning for dem begge, men billedkunsten blev på længere sigt mest afgørende for *Carl*. Han var også den af de to, der fra første færd tog sagen med størst alvor. Vel gav han sig - som alle andre børn med lyst til at tegne - jævnlige af med at komponere og skyede naturligvis ikke selv de største opgaver, men helst tegnede han dog, hvad han så med egne øjne, og han forstod allerede tidligt at finde de motiver, der lå bedst for ham. Med stor flid lagde han sig efter gengivelse af mindre naturgenstande, blomster, insekter, fugle osv. og stræbte altid efter at gennemføre sit arbejde så samvittighedsfuldt, som det var ham muligt.

KONFIRMATIONEN OG PROVSTEVISITATSSEN 1836

Ifølge kirkebogen blev *Erik* d. 10. 4. 1836, 1. ste søndag efter påske, i Førslev Kirke konfirmeret af pastor *Schousboe*, som d. 6. 9. 1833 havde afløst "Konsistorialassessor *Juhl*". Kirkebogens "Dom angaaende Kundskab og Opførsel" lød for begge dele: Meget god. Da han så blev udskrevet af "den Skole, hvori jeg *ikke* havde gaaet, fik min Faders sorgløse Didaktik allige-

vel den Triumf, at Præsten paa Examenslisten gav mig "Ug" i alle Fag."

Erik Bøgh fortæller, at kort efter hans konfirmation holdt "Provsten" visitats i faderens skole, og ved denne lejlighed måtte de sidst konfirmerede møde til eksamination. Det vakte "Provstens" opmærksomhed, at *Erik* under overhøringen fortalte det stykke af bibelhistorien, som han fik opgivet, med Bibelens egne ord. "Provsten" spurgte, hvilken skolebog drengen havde brugt. Salmebogen og Det nye Testamente blev af økonomiske hensyn brugt som læsebøger i skolen, og faderen fortalte, at de hang så fast i hans hukommelse, at han - uden nogensinde at have bestræbt sig for det - kunne dem og også Det gamle Testaments historiske bøger såvel som de egentlige skolebøger næsten ordret udenad fra ende til anden blot efter ofte at have hørt de andre elever i deres lektier.

Efter at "Provsten" havde forvissat sig om, at drengen takket være sin store læselyst, sin hurtige nemme og fænomenale hukommelse kunne langt mere end sine jævnaldrende kammerater, og i det hele taget havde kundskaber, som man ikke plejede at lære i en almueskole, holdt han en lovtale over den dygtige præst og den omsorg, faderen under trange kår havde draget for hans undervisning. Faderen forsikrede, at han kun havde svaret på, hvad drengen havde spurgt om og aldrig givet ham lektier for eller tvunget ham til at lære noget; hvad han kunne, var "kommet af sig selv" ved læsning på

egen hånd og medhjælp i skolen - og præsten bekræftede dette.

Inden "Provsten" tog hjem, tilbød han *Erik* plads i sit hjem som lærer for hans 6årige søn under hans tilsyn, og som hjælper med skrive- og regnskabsarbejde på kontoret.

Faderen rystede på hovedet og mente, at "Provsten" var for streng og krævende, og at det ikke førte til noget. Men da *Erik* erklærede, at han "ikke kunde holde ud at gaa hjemme og drive, men vilde ud i Verden" og så det som et trin frem mod sit uklare mål, fik han sin vilje, forlod godt 15 år gammel hjemmet og styrede herefter selv sin skæbne. Han mente, at nu var hans lykke gjort, og at den verden, hans sind higede imod, åbnede sig for ham.

HVEM VAR "PROVSTEN", MONRAD ELLER BRASEN?

Når forskellige, bl.a. *Johs. C. Jessen* i sin skolehistorie, skriver, at *Erik Bøgh* blev huslærer m.m. hos Flakkebjerg herreders provst *Lauritz Vilhelm Monrad* i Marvede, skyldes det et pudsigt sammenfald af 3 omstændigheder:

1. I sine erindringer omtaler *Bøgh* ham kun som "Provsten", uden navneangivelse.
2. *Monrad* var sognepræst i Karrebæk 1826-31, så præst i Marvede og herredsprovst fra d. 27.1.1832 til d. 27.7.1836, altså til 3½ måned efter konfirmationsdagen. *Jens August Brasen* efterfulgte ham som præst i Karrebæk fra jan. 1832 og som provst d.1.10.1836 og til

d.20.11.1869.

3. *Bøgh* omtaler provsten som en dygtig embedsmand, der som kun 34årig blev provst - *Monrad* er født d.15.12.1797, *Brasen* d.14.4.1802, så det kan passe på dem begge.

Flere biografier angiver, at *Erik* kom til provsten straks efter konfirmationen - selv skrev han i 1894: "Kort efter Konfirmationen holdt Provsten Visitats..". Konfirmationsdatoen d.10.4.1836 fremgår af kirkebogen, og da var *Monrad* stadig provst. I sin ansøgning til seminariet skrev *Erik*, at han var hos provst *Brasen*. Mon ikke *Brasen* som ny provst fra d.

1.10.1836 om efteråret har nået sin provste-visitats for 1836 hos sit gamle sognebarn fra Karrebækstorp, lærer *Bøgh* i Sneslev og eksamineret hans nyeste konfirmander, så *Erik* ikke "straks efter konfirmationen" kom til Karrebækprovsten, men først "godt 15 år gammel" (født 17.1.1822) og som angivet i seminarie-ansøgningen, som er skrevet kun et årstid efter, så han næppe kan huske forker: "i Slutningen af det paafølgende Aar" (1837). *Brasens* første kone *Cathrine M.E. Ibsen* døde d.26.5.1837 efter syv års ægteskab og efterlod den lille dreng. Det var blot 3 dage efter, at *Brasen* i 1837 visiterede Sneslev Skole ifølge Provste-visitats-protokollen, som efter skriften at dømme tydeligvis er renskrevet af *Erik Bøgh* - nok ved årsafslutningen 1837:

"Sneesløv Skole. (Bøgh)

Den 23.de Mai 1837 besøgte jeg Sneesløv Skole hvor Tilstanden ikke er tilfredsstillende. I Reli-

gionsundervisningen for øverste Klasse bør Børnene følges udi Lærebøgerne, uden forsaa-vidt Opflyttelse maatte gjøre 2 Parter aldeles nødvendige; iøvrigt trænger Skolen i alle Fag til, at Læreren anvender al sin Flid for at det nu manglende kan blive oprettet."

En anden forklaring kan være, at det var ved denne visitats i maj 1837, at *Brasen* fik øje på *Erik* som huslærer, hustruens sygdom taget i betragtning. Dog stemmer dette ikke med "i Slutningen af det paafølgende Aar..".

ERIK BØGH HOS PROVST BRASEN I KARREBÆK 1837-39

Der blev ikke meget af at komme ud og se verden. Den 15årige *Erik*, der var vant til et frit og ubundet friluftsliv og til at lave lige, hvad han havde lyst til, blev nu hjul i et maskineri med ufravigelig regelmæssighed. Slavearbejde fra kl. 5½ morgen til 10½ aften.

Primært var han - som aldrig selv havde haft egentlig skolegang - hjælpelærer med 3 timers lektie- og opgavegennemgang med den videlystne og lærenemme 6-7årige dreng, der i kundskab stod langt over sig alder og gerne skulle på Sorø Akademi. I fag, der var *Erik* ret ukendte, måtte han - som aldrig før havde læst på lektier - før timerne forberede sig, især i latin; egentlig var han fritaget for det, men fandt det utilfredsstillende, så hver aften læste han dagens pensum i latin med provsten og repete-rede det næste morgen for at høre sin elev. Han lærte dermed selv skolelatin, som han "ikke

siden vilde sælge for 100 Daler, uden hvilken man som bekendt ikke kan blive et dannet Menneske".

Som skriver på provstekontoret måtte han lære "Jens Møllers Haandbog for Præster" udenad for at klare registrering, revision, tydning af præsteskrift, skrivning af kancellistil, afskrivning og forsendelse af indberetninger, skrivelser og regnskaber fra og til en snes pastorater, over 30 sogne og næsten 50 skoledistrikter og til biskop, amt og kancelli. Han fik da også fornøjelsen at renskrive provstens kommentarer til faderens undervisning efter visitatsen i Sneslev Skole i 1838:

"Anno 1838 den 12.te Juni besøgte jeg Sneesløv Skole hvor Tilstanden synes at have forbedret sig noget. Sangen er meget god, Læsning og Skrivning god. Religionsundervisning, Tavle- og Hovedregning ret god. Retskrivning og Skriftlæsning taalelig. I Gymnastik ere de blandede Øvelser lærte med Færdighed, men hvad der iøvrigt fører til nederste Underviisningsgrad forsømt, og hverken Pladsen eller Apparatet i Orden. For et tilstrækkeligt Antal Læsebøger og Tavler bør der ogsaa sørges til Skolen."

Provsten var en meget striks og fordringsfuld herre, der forlangte den strengeste orden og disciplin, og ikke i noget tilfælde tålte modsigelse. Han fandt det upassende, hvis *Erik* talte med - endsige morede sig med - tjenestefolkene eller overhovedet med nogen, der stod lavere end

ham, og uden nogen ligemænd havde han slet ingen at snakke åbenhjertigt med. Han blev vænnet til at holde tand for tunge.

Søndagen var ikke fridag, men havde ekstra-pligter: kirkegang som forsanger i kirken, pasning af sognebiblioteket, spadseretur med eleven, ærinder til fods eller hest, og hjemmევagt hvis provsten ikke var hjemme. Han fik ikke 10 frisdage i 1½ år, men nåede i de få ledige stunder at studere kirkehistoriske og pædagogiske værker i præstegårdens bogsamling.

I sommerhalvåret passede han som gartner have og køkkenhave, ved høsttid fik han fuldmagt til som ridefoged at ride fra gård til gård og "rebe ærter" og tælle neg som *Lars Nielsen* i Sneslev. Han var skytte og skød på provstens kommando, når der var skadedyr, og han inspicerede på sin gård og mark med haselkæppen, som han ikke holdt sig tilbage fra at bruge, selv om han kort efter i kirken formanede til "Fred på Jorden og i Mennesker Velbehagelighed!"

Selv om *Erik* førte et ensomt liv mellem protokollerne, og provsten næsten kun talte til ham, når han gav ordrer eller irettesættelser, huskede han det som et par uvurderlige læreår. Han befandt sig mærkværdigvis godt i denne rytme af præcision, utrættelig flid og nøjsomhed i provstens hus, som svarede til den rytme i hans egen natur, der senere udpræget karakteriserede ham.

ANSØGNING OM OPTAGELSE PÅ JONSTRUP SEMINARIUM 1839

Efter nytår 1839 fyldte *Erik* sit 17. år, og han ville videre for at "blive til noget"; og at blive skolelærer ligesom faderen var ikke alene "noget", men det allerstørste, han kunne nå. Han læste en dag i avisen, at Jonstrup Seminarium modtog elever til optagelsesprøve, og da han udtrykte ønske om - selv om han var et år for ung - at deltage, gav provsten straks afkald på ham og gav ham en meget smuk anbefaling. Han sad selv i seminariets direktion, og hans naboprovst i Præstø nordre Provsti havde til 1831 været *Erik Boghs* farmors fætter, *Matthias Fr. G. Bøgh*.

Erik vidste udmærket, at han var for ung til at blive optaget. Han koketterede senere med, at "trods en meget paalidelig Hukommelse har jeg aldrig kunnet lære Aarstal"; men dette er næppe grunden til, at hans ansøgning begynder: "Den 17. de Januar 1821 blev jeg født...!" Ansøgningskemaets spørgsmål om, hvorvidt han - uden friplads - selv kunne betale opholdet, besvarede han med "Nej". Han bestod optagelsesprøven med ualmindelig godt resultat, og fra rentekammeret kom 4.2. 1839 ansøgning om friplads til ham. Men der blev ikke det år givet fripladser i 1. klasse, så han blev ikke optaget på listen over nye elever og var ved at opgive det hele. Da han kom hjem uden job og uden håb for fremtiden, viste der sig dog en udvej.

På Førslevgaard var *P.J. Neergaard d.æ.* død

1835, og den 32årige søn og ejer *P.J. Neergaard d.y.* delte åbenbart faderens sympati for *Bøgh*-familien. Da han hørte om den dygtige og opvakte *Eriks* problem og havde stor tillid til hans evner, sagde han til faderen, at han ville betale den ene tredjedel af omkostningerne ved det 3-aarige ophold på seminariet, 106 Rd. Men faderen kunne ikke skaffe resten og ville have *Erik* til at opgive det. Han turde ikke - som *Erik* foreslog - bede den velvillige godsejer om i stedet at betale alle tre tredjedele det første år i håb om friplads de næste to år, for dette kunne jo glippe. Men *Erik* gik frimodigt selv til *Førlevgaard*, og den venlige sponsor svarede "Ikke Andet - med største Fornøjelse".

Da *Erik Bøgh* havde skrevet, at han ikke kunne betale selv, og nu heller ikke havde friplads, var hans plads imidlertid optaget af en anden. Han mødte alligevel på seminariet til den planlagte tid for at prøve lykken. Han forklarede frimodigt, at han havde opgivet sin plads hos provsten og havde handlet i god tro og først i sidste øjeblik uventet havde fået mulighed for at betale og nu var meget uheldig stillet, hvis han ikke blev optaget. Den helt nye og på dette tidspunkt endnu venligsindede forstander gik da - måske takket være *Brasen* - til sidst undtagelsesvis ind på at beholde ham som elev udenfor nummer på grund af hans ualmindelig tilfredsstillende resultat ved prøven. Så blev der glæde i lærerfamilien i *Sneslev*.

Det var der også, da lillebror *Christian Anton Bøgh* i foråret 1839 blev konfirmeret med

"Dom angaaende Kundskab og Opførsel: meget god for begge Dele". Men der blev sorg, da en ny lillesøster, *Marie Emilie Bøgh*, som var født d. 7.4.1839, på grund af sygdom måtte hjemmedøbes d. 25.juni. Pigen døde dagen efter, inden hun kom i kirke, og blev begravet d.30.juni.

Brasen skrev efter provstevisitatsen i 1839: "Den 22. Juli 1839 besøgte jeg Sneesløv Skole, hvor Tilstanden ikke er aldeles tilfredsstillende. I Catechisation bør Læreren holde sig nærmere til Bogen. Læsning er god. Skrivning ligesaa; men Tavleregning tilbage, og Hovedregning .. I Gymnastik er 2den Grad indført".

ERIK BØGH PÅ JONSTRUP SEMINARIUM 1839

Seminariet lå nær *Farum* i bakkede, landlige omgivelser ved skov og sø. Som landets ældste seminarium var det startet på *Blaagaard* i 1791, men efter under krigen i 1807 at have været brugt som kaserne, blev det i 1808 flyttet ud fra hovedstaden. Ved hovedbygningen med to sidefløje og flere udhuse lå haver til de 5 lærere, økonomen og portneren samt småhaver til elevernes uddannelse i havedyrkning, og udenfor lå marker til deres landbrugsuddannelse. Direktionen bestod af Sjællands biskop, stiftamtmand og provster, altså også *Brasen*. Adgangseksamen holdtes ved påsketid, af de ca. 50 mandlige elever på tre klassetrin dimitteredes i maj-juni hvert år ca. 20, idet enkelte gennemførte uddannelsen på 2 år. Undervisning, kost, logi og sygepleje kostede

106 Rd. årligt, men skolelærer- og bondesønner havde mulighed for én af 12 fripladser. Alle elever sov i samme sovesal, og 6-8 timers undervisning og forberedelse foregik i 3-4 lokaler under strenge disciplinære bestemmelser og uden nogen form for hjemlig hygge. Tilværelsen var lidt kasemeagtig.

Forstander *Jens Jensen* var bondefødt og energisk og blev optaget på Jonstrup Seminarium. Han tog 1817 eksamen med udmærkelse og blev i 1826 cand.teol. og andenlærer ved seminariet, for i nov. 1838 i en alder af 42 år at blive førstelærer og forstander. Han stiftede "Tidskrift for Almueskole og Seminarievæsenet", og skrev flere bibelske lærebøger.

Med sin medfødte bondestivhed havde han for lutter flid og lærdom ikke fået tid til at være ung; han havde en snæver horisont og kun ringe menneskekundskab. Som alvorsmand holdt han til det yderste på "den bestaaende Tingenes Orden", men var i øvrigt en god og velvillig mand. På *Erik Bøgh* virkede han langt fra så imponerende som provsten.

KAMMERATER OG OPSYNSMÆND PÅ SEMINARIET

Kammeraterne viste sig at være en underlig blanding. De fleste var bonde- og lærersønner med gode hoveder, men med få interesser ud over lærebøgerne. Efter et par års ensomhed hos provsten var *Erik* nu pludselig blandt 50 andre unge, og hans tilbagetrængte livsfrodighed og lyst til at gøre drengestreger slog ud i

lys lue. Selv sagde han mange år senere: "Da jeg udenfor de 5-6 daglige Timer med Foredrag, som jeg lærte med det samme, ikke havde andet at bestille end at more mig, morede jeg mig som et Barn, der har 17 Aars Morskab til gode. Alle morede mig, alt morede mig, endogså Biskop Brummers Pædagogik, der bragte alle andre til Fortvivlelse, kunne jeg ikke andet end more mig over. Og al min Morskab havde jeg gratis af den gode Grund, at min gode Genius totalt havde forsømt at forsyne mig med Lommepege."

Alle kammeraterne var ældre, en over 30 år, flere havde opgivet at blive til noget ved at studere eller gå handels- eller kontorvejen. De kom fra hele landet, endog to missionærbørn fra de bengalske kolonier, nemlig en hindu og en halvblods portugiser, så det danske sprog blev varieret i omtrent lige så mange tonefald, som der var elever.

Blandt de ældste elever var der blevet valgt nogle opsynsmænd, der på forskellig måde skulle holde orden og føre bog over andres forsyndelser. Det var mest småting, de skulle efterse, men *Erik Bøgh* kunne ikke lade være med også at more sig over dem og drille dem. Han blev forsvarer mod klagerne fra opsynsmændene, så han fik dem på nakken, hvad der senere åbenbart skulle straffe sig.

Da der f.eks. var kommet et nyt reglement, som totalt forbød tobaksrygning, som for de fleste var en tilvant nydelse, gjorde han sig til tals-

mand for kammeraterne - skønt selv ikke-ryger gav han sig nu demonstrativt til at ryge cigarer. Han meddelte forstanderen, at de fandt, det var et indgreb i deres frihed, især da det også skulle gælde udenfor seminariets territorium; skønt forbuddet få år efter måtte opgives, bidrog hans optræden ved denne lejlighed naturligvis ikke til at hæve hans dyd i forstanderens øjne; men den viser jo, at han tidligt havde mod til at sige sin mening, og den anerkendelse, han fik af kammeraterne for sit mod til at udtale deres fælles mening, mens de andre tav, opmuntrede hans selvfølelse og revolutionære tendenser.

Fagligt var *Erik* en af de dygtigste. Det meste af det, de skulle lære, kunne han allerede, og det, der manglede, var ikke mere, end hvad han ved den daglige undervisning straks kunne opfatte og huske, når han havde hørt det én gang. Det første år gik derfor, uden at han ejede en eneste lærebog. De andre elever opholdt sig på læsestuen under lektielæsningen, næsten alle var der mange timer daglig, men *Erik Bøgh* sad der kun nu og da en times tid med skriftligt arbejde; ellers gik han mest lange ture, kun i dårligt vejr så man ham på læsesalen, men altid uden lærebøger, med sine egne bøger - og det var ikke morskabsbøger, men f.eks. Holbergs, Oehlenschlägers, Ingemanns eller Chr. Winthers værker, han læste.

STEPHANSSENS KØBER HJORTHOLM OG SKOVGAARD 1839

Hjemme på Snesleveggen skete der vigtige forandringer. Så længe grev *F.A.Holstein* levede,

var Fyrendalhjemmet økonomisk betrygget, men da greven døde i 1836, kom godset under administration, og Fyrendal skulle bruges til enkesæde. Det så sort ud for *Stephanssens*, men de var ukuelige og så sig om efter andre muligheder, og d. 9. sept. 1839 købte de universitetets særdeles forsømte arvefæstegård Hjortholm på 130 tdr.land af proprietær *Peter Holm* - med en tilhørende mindre gård Skovgård på 40 tdr. land samt 5 huse, tilsammen et areal på ca 190 tdr. land. Nogen besætning og avlsredskaber fulgte med, og prisen var 11.000 Rd. hvoraf enkegrevinden ydede 4000 Rd. som rentefrit lån, den unge greve 2000 Rd. og resten optoges som lån i Nationalbanken. Ved kgl. bevilling af 21. nov. 1839 fik gården til ære for instituttets stifter navnet Holsteinsminde, "en Stiftelse for de Børn, hvis Skæbne nægtede dem et Familieforhold, hvor de kunde gøre Erfaringen om de Baand, som kristelig Kærlighed knytter mellem Forældre og deres Børn".

Vinteren igennem vandrede *Stephansen* med sine drenge daglig derover - en god halv mil - for at sætte gården i beboelig stand. Blev vejret alt for slemt, sov de alle på gårdens høløft. Fortsat med grevinde *Holsteins* støtte, men også med gaver, formidlet af bl.a. dronning *Caroline Mathilde*, blev gården sat i så god stand, at d. 4. maj 1840, syvårsdagen for starten på Fyrendal, udvandrede *Stephanssens* fra Fyrendal hertil med alle deres børn, bærende hver sin del af husgerådet, alle til fods undtagen den mindste dreng - han red på *Stephanssens* skuldre. Herregårdstilværelsen blev ombyttet med rin-

gere og mindre forhold på den forfaldne bondegård - som en lille purk udtrykte det: "Vi faar aldrig mere Pandekage, som vi fik paa Fuirendal!"

HOLSTEINSMINDE OG HERREDSFOGED LEUNING 1841

Hele året 1840 var man optaget af bygningsarbejde. Omegnens godsejere kom til hjælp med penge og materialer, og omegnens bønder kørte frit alt, hvad der skulde bruges til byggeriet. Da vinteren 1840-41 kom, var man nået så vidt, at man i al tarvelighed havde plads til de 40 børn. En del af drengene sov endnu på hølfterne, og til resten af børnene delte *Stephansens* deres egne senge og sengeklæder ud - selv lagde de deres madrasser på gulvet i en krog.

At man var nået så vidt, skyldtes først og fremmest de gaver, som strømmede ind fra venner. Årets regnskab viste, at der indkom 3245 Rd., i årlige bidrag 427 Rd. og i gaver i naturalier for 425 Rd. Men byggeriet slugte mere, end der var kommet ind, og ved året 1840s slutning stod man med et underskud på ca. 2000 Rd. Men dette underskud blev dog nogenlunde dækket af et nyt rentefrit lån til mangfoldige ting, der endnu manglede og skulde skaffes, inventar, besætning, avlsredskaber o.m.m. Kassen var tom, og det lod ikke til, at der var nogen, der ville ofre mere på anstalten. Ved juni termin 1841 var det *Stephansen* umuligt at betale, hvad han skulle, og han så ingen anden udvej end at gå over til herredsfoged *Leuning* i Førslev og melde sig fallit.

Leuning mente dog, at de burde vente nogle dage endnu, så skulle han se, hvad han kunne gøre. Han satte da en bidragsliste rundt blandt egnens rige godsejere og indsamlede på den måde 2300 Rd. til Holsteinsminde. Der var 40 børn, og betalingen for hvert barn var kun 30 Rd. årligt. *Stephansen* var rastløs og upraktisk og fik stadig nye ideer, men han var en genial pædagog, og han vandt børnene med sin åbne, kærlige natur. Det var *Stephansens*, der måtte gøre det meste selv, både undervisning og arbejde i hus, mark og have. Kun et par trofaste hjælpere havde de:

Jens Corneliussen og hans kone *Johanne Ottosdatter*. Som 39årig havde han i 1830 overtaget en fæstegård i Venslev under Holsteinborg. Han traf venner i de kristne gudelige forsamlinger her, bl.a. *Rasmus Ottosen*. Han kom i forbindelse med *Stephansen* og flyttede i 1835 til Fyrendal som hans medhjælper. Han var en dygtig landmand, og med sit muntre og friske væsen havde han let ved at omgås ungdommen og vinde dens tillid. Han flyttede nu i 1839 med til Holsteinsminde som avlsforvalter og fik snart bolig på Skovgård, så han daglig passerede *Bøghs* skole på vej til og fra arbejde på Holsteinsminde - det blev til et livslangt venskab. *Johanne* passede hjemmet, mens *Jens* ofte var ude og tale ved opbyggelsesmøder.

FØRSTE ÅRS EKSAMEN PÅ JONSTRUP 1840

Ved oprykningseksamen til 2.klasse fik *Erik* særdeles gode karakterer i alle fag, blev num-

mer 2 i klassen og regnede med rette helt sikkert med i de sidste to år at få en af fripladserne "for trængende og flittige Elever", men fik den ikke - de gik til 2-3 med dårligere eksamen. Om årsagen hertil forklarede forstanderen ham, at de foretrukne elever havde udvist større flid, og det var fliden og ikke medfødt naturbegavelse, det kom an på; og efter opsynsmændenes udsagn var han så at sige ikke set på læsestuen, og da med en morskabsgang og aldrig med en lærebog i hånden.

Erik erkendte, at det sidste var korrekt, men påberåbte sig, at han altid havde været forberedt til timerne, skriftlige opgaver var løst mønsterværdigt og ingen lærere havde beklaget sig; han havde lært stoffet ved at være opmærksom i timerne, så lærebøger var unødvendige - og han havde ikke haft råd til at købe dem; det var forøvrigt ikke morskabslæsning, men seriøs dansk litteratur, han læste. Det måtte være de erhvervede kundskaber, der talte, ikke tiden og måden anvendt til erhvervelsen.

Det hjalp ikke, selv om forstanderen kendte hans hjælpeløse stilling. Faderen kunne ikke skaffe 200 Rd., godsejerens hjælp var brugt, og *Erik* ville ikke bede ham om mere. Det betød, at han måtte forlade seminariet. Hvad skulle han nu gøre?

NÅR NØDEN ER STØRST, ER HJÆLPEN NÆRMEST

Dagen efter kom hans morbror, lærer *Møller*, selv uddannet på Jonstrup, kørende for at hente

ham. Han spurgte forstanderen om *Eriks* forseelse, hvorfor han ikke fik den friplads, som eksamensudfaldet berettigede til. Forstanderen svarede, at han "ved flere Lejligheder havde vist en oppositionel Tendens, og var en sjælden gæst paa Læsestuen".

Morbroderen tilbød at låne *Erik* 100 Rd. til ét års undervisning, hvis han - med samme eksamensresultat næste år - kunne få lovet en friplads sidste år? Det kunne forstanderen håbe på, men ikke love, "det staar til ham selv at forspilde Muligheden!" Men *Erik* havde så meget selverkendelse, at han vidste, at han ikke kunne lave om på sig selv og blive et dydsmønster.

Men morbroderen kendte fra sin seminarietid den gamle dame på økonomikontoret. Han forklarede hende, at *Erik* med ungdommelig frimodighed havde udtalt sig mod nye regler og drillet opsynsmændene, som tog hævn. Da han lovede at låne *Erik* 100 Rd. til 2. år, lovede hun at se bort fra 3. års betaling eller yde rabat, hvis han heller ikke fik friplads sidste år.

Selv med disse gode tilbud havde *Erik* jo ikke sikkerhed for at få friplads det sidste år, og han turde ikke sætte sig i mere gæld. I trods og for at overbevise forstanderen om, at hans afslag på friplads havde været unimeligt, bad han om tilladelse til at blive eksamineret i opflytningseksamen til 3. klasse 10-14 dage senere sammen med 2. klassens elever, der havde ét års forspring - for derved at kunne begynde i 3. klasse og

spare et helt års udgifter.

Forstanderen gav tilladelsen - han mente, at det var umuligt for *Erik* at klare det dobbelte pensum i alle fag og eksamination i fire-fem fag, som var helt nye for ham som 1. års elev - og at han dermed kunne ydmyge ham yderligere.

10-14 DAGES KONCENTRERET LÆSNING PÅ JONSTRUP 1840

Erik fik nu lejlighed til at vise, at han godt kunne være flittig. Han læste koncentreret uafbrudt fra tidlig morgen til langt ud på natten og kom på små to uger et helt års pensum igennem, og han følte sig velforberedt. Dette var overhovedet kun muligt, fordi han havde et jernhelbred, en kolossal arbejdssevne og utrættelig energi, når det gjaldt, et hurtigt hoved og en fænomenal hukommelse. Senere i livet arbejdede han ofte under højtryk i lignende presede situationer og kunne føle, at han bedst kunne arbejde for alvor på sådanne betingelser; han kunne koncentrere sig intensivt 14 timer i træk næsten uden at give sig tid til at spise. Mange af hans stykker blev skrevet under lignende spænding på forbavsende kort tid.

Ved 2. års eksamen fik han ikke - som han havde kunnet frygte - uberettigede spørgsmål, og han fik så gode karakterer i alle fag, at han blev nr. 7 af en snes elever og ville have ligget helt i toppen, hvis man ikke dette år for første gang havde medregnet det hidtil frivillige fag orgelspil, som han trods sin musikalitet ikke kunne nå at lære.

NYE KLASSEKAMMERATER OG NYE DRENGESTREGER

Efter sommerferien startede *Erik Bøgh* med en flok nye kammerater, blandt dem to studenter, som han allerede havde været en del sammen med og som trak ham over i oppositionen. Nu blev de endnu farligere, fordi han ikke mere skulle tænke på chancen for senere friplads og måske kunne fristes til at hævne uretfærdigheden med den mistede friplads. De var begge 4-5 år ældre end han, ingen af dem havde gjort noget ved deres studium og var derfor blevet degraderet til et på seminariet. Den ene, *Kullerup*, var meget forkælet og tog det som en personlig fornærmelse, når det blev forlangt af ham, at han skulle rette sig efter et reglement, og han gik nødig den slagne vej, hvis der var en forbuden sti i nærheden. Han var hypokonder, men det var især ham, *Erik Bøgh* sluttede sig til. Den anden, *Rudmose*, var meget belevet og åbenhjertig, men såre letsindig; det var ham umuligt at modstå en fristelse eller holde et løfte længere, end det tilfældigvis passede ham, eller til han havde glemt det. Han har uden tvivl været *Bøghs* model til Leopold Svanebæk i "Jonas Tværmoses Ærgrelser".

I mange år efter gik der vilde - og vildt overdrevne - historier om deres ustyrlige lystighed. *Anton Nielsen* hørte således i 1845 denne: "Fra Klasseværelserne ned til Spisestuen førte en lang Trappe, der oftest var daarligt belyst og som undertiden laa helt i Mørke. En saadan Aften kom Forstanderen gaaende fra sine egne Værelser for at gaa ned gennem Spisestuen.

Erik Bøgh, som netop stod uden for Klassen, da "Fatter" begyndte at gaa ned ad Trappen, sprang da op paa Ryggen af ham. Fatter brumlede og søgte at ryste ham af, men *Erik Bøgh* sad urokkelig og svarede ikke et ord. Da de naaede Enden af Trappen, sagde Fatter: "Saa, nu kan det være nok!" Derpaa sprang Rytteren af, let som en Kat, og smuttede ind i et mørkt Værelse, hvor Fatter ikke turde vove at følge ham. Fatter fik aldrig at vide, hvem der havde redet paa ham, dels var det mørkt, og dels var han meget nærsynet. Nogle fortalte, at *Erik Bøgh* skal have sporet sin Gangen med Hælene og raabt: "Hyp, Hest", men det vilde have været alt for dumdrigt af ham at lade sin Stemme høre. At Professoren ved Trappens Ende sagde: "Saa, nu kan det være nok," forekom os meget morsomt, thi det var netop dette Udtryk, han daglig brugte, naar han havde hørt en af os i vore Lektier saa meget, han vilde."

Erik Bøgh kendte selv historien og dementerede: Det var en gammel sport, at den ene kammerat i mørket satte sig på ryggen af en anden, som således måtte bære ham ned ad trappen. Det famøse lærerridt blev foretaget i 1822 af seminarist *Wind* på andenlærer *Boyes* ryg! - Om en anden "lufttur" på Jonstrup fortæller *Bøgh*: "Den største ufrivillige Luftfart fik jeg i mit 19. Aar paa Jonstrup Seminarium, da jeg fra en gyngende Stige i Klavremaskinen blev kastet gennem Luften i en Bue paa over en Snes Alen."

JONSTRUP SEMINARIUMS 50-ÅRS JUBILÆUM

Den 14.3.1841 fejredes seminariets 50års jubilæum med to dages fest - den første dag den alvorlige del med deltagelse af affældige 50års-jubilærer og forstanderens udnævnelse til titulær professor, den anden dag for ungdommen med bal og sange. En af sangene var *Eriks* første på tryk, munter og letforståelig, med versefødder, der passede til melodien; en anden var forstanderens lærde, men for alle uforståelige digt:

*Vidskabs Venner, Lysets Præst
Aandens Offer bringe,
Hjertets Guld paa Lysets Fest
Tak paa Tankens Vinge.
Visdom førte os paa Raad
Kærlighed gav Glæde.
Vise Fædres Jubeldaad
Hjærtetoner kvæde.*

De unge forsøgte forgæves at analysere verset uden at få en tilfredsstillende mening ud af det, og man udsatte en præmie - bestående af et fad æbleskiver - for den bedste fortolkning. *Erik Bøgh* var den eneste, som var modig og ubesindig nok til at bestige talerstolen og spidsfindigt og satirisk med fakter og mimik at foredrage en parodi på professorens poetiske produkt. Den vakte stormende begejstring hos kammeraterne - hans foresatte lod sig ikke mærke med noget, men det blev naturligvis indrapporteret og var nok medvirkende til at han - og de to studenter - efter eksamen fik påtegningen "ret god Opførsel" og ikke som de andre "en god" eller

"en meget god Opførsel", ikke for overtrædelse af love og moral, men for "Tilbøjelighed til og Færdighed i at omgaa den bestaaende Tingenes Orden".

FRIERBREVE OG DIGTE

Efter jubilæumsballet fik mange mere eller mindre alvorlige anfald af sværmeri og kærlighed. Der kom en mængde hemmelige forlovelser i stand, og som den dygtigste til at formulere sig mundtligt og skriftligt blev han populær hos kammeraterne, når de skulle have hjælp til kærlighedslyrik og poetiske frierbreve til deres udkårne; men da disse ikke altid gav det ønskede resultat, var der mange, der henvendte sig til melankoli, og man skrev vers af den sorteste lyrik, og det gik ikke *Erik Bøgh* bedre end kammeraterne. Tre af hans viser stammer fra den tid, bl.a. hans bekendte morsomme, men skarpe satire over kvinden, som med en attenårigs bitterhed sammenlignes med rosens forskellige stadier:

*Den Skonne gaar ind i sit attende Aar.-
Nu staar Rosen i Knop.
Naar frem blandt de blegnende Sostre hun gaaer,
det er som Solen gik op....*

AFSLUTTENDE LÆREREKSAMEN 1841

Ved afslutningseksamen fik *Erik* atter tophøje karakterer i alle fag og hovedkarakteren "meget duelig", 1.karakter. Havde man medregnet hans "Ug" i naturhistorie, som ikke var obligatorisk fag og ikke blev talt med, havde han fået holdets bedste eksamen. Af to skriftlige opgaver

skal han have besvaret den ene på vers. Derimod fik eksamen ikke så heldigt udfald for de to studerede kammerater, der begge måtte nøjes med 2.karakter - og som følge deraf måtte være hjælpelærere i et par år og i øvrigt endte sørgeligt.

Anton Nielsen fortæller, at man i hans Jonstrup-tid 1845-48 havde en afskrift af *Erik Bøghs* vittige afskedstale fra dimissionsfesten; men han husker kun ordret slutningen, der var henvendt til uret i salen: "Og nu tilsidst, Farvel min ærlige, gamle Bornholmer her til Højre! Tak for hver Gang, du med din klare Røst har forkyndt os, at nu var Timen forbi. Ingen Musik har klinget sødere i mit Øre, ingen har jeg længtes mere efter at høre."

Det var tradition, at man efter festen mødtes hos en møller, *Niels*, tæt ved Jonstrup, som også havde bageri og butik. Han var ungkarl, og hans søster *Margrete* passede butikken. De var altid venlige overfor de unge studerende, og når dimittenderne kom, sagde *Margrete*: "Værsgo at gaa indenfor til min Broder i Stuen!" Her sad mølleren omgivet af nybagte lærere, hver med sin flaske vin. Når en ny trådte ind, råbte han: "En Flaske Vin, Margrete!" *Erik Bøgh* har nok haft *Niels Møller* og *Margrete* i tankerne, da han i 1855 i den sydsjællandske vaudeville "Fastelavnsgildet" lader *Anders Jørgen* råbe til sin datter om proviant til fastelavnsfolkene: "En flaske Vin, Margrete!"

TRE GANGE BARNEDÅB BLANDT BØGHS VENNER

Der blev også festet i Sneslev Skole. Ikke alene i glæde over *Eriks* eksamen, men også d.

5.7.1841 barnedåb for en ny lille *Marie Emilie Bøgh*, født d.25.12.1840. Fadderne var "Madam *Stephansen* fra Holsteinsminde, som bar Barnet, mens Jomfrue *Voss* fra Hindholm stod hos; desuden Hr. Institutbestyrer *Stephansen*, Hr. Arvefæster *Kehlet* og Gaardmand *Morten Larsen*, de to sidste af Sneslev". *Stephansens* havde forøvrigt kort forinden to gange været til barnedåb af meget speciel karakter hos pastor *Rønne* i Flakkebjerg kirke:

Stephansen og *C. Møller* var jo nu landskendte pædagoger inden for børneforsorgen og tog sig af nødstedte børn. Ved pinsetid kom en ung læge fra København ned til dem og bad om husly for en ung balletpige - *Louise Christine Rasmussen* - mens hun fødte sit barn. Muligvis opholdt hun sig først på Holsteinsminde, til man hos skolelærer *Hansens* i Skørpinge fandt plejefolk, som ville tage sig af hende, hvis pastor *Boisen* tillod det. Barnets fader, den unge *Carl Berling*, arving til det gamle Berlingske Officin, kom selv sammen med *Møller* til *Boisen* for at takke for hjælpen - han lovede dem en glimrende betaling, og at han ville gifte sig med pigen. Fru *Anna Møller* kom pinsedag d. 30. maj og præsenterede pigen som "Madam *Jensen*, hvis Mand var paa Rejse", men fru *Boisen* fandt hende, da de gik tur i haven, påfaldende velklædt og velhavende -

f.eks. med en kageæske af guld og perler, en foræring fra "hendes Mands Ven Kronprinsen". Både et ønske om, at barnet måtte blive som plejebarn i præstegården, og et ønske om, at pastor *Boisen* ville være barnets fadder, blev afslået. Om pigen endte hos lærer *Hansens* eller hos *Stephansens* eller *Møllers* "Institut for moralsk fordærvede", er usikkert.

Sikkert er det, at hun fødte d.5. juni, og at pastor *Rønne* d.22. juni i Flakkebjerg Kirke døbte "*Frederik Carl Christian Louis Berling* (uægte)". Han fik de tre første navne efter forældrenes fælles ven kronprinsen med tilføjelsen: *Louis Berling* efter mor og far. "Forældre: Moderen Jomfru *Louise Christine Rasmussen*, Flakkeberg (udflyttet i besøg fra Kjøbenhavn) - Barnets Fader *Johan Carl Ernst Berling* af Kjøbenhavn Udgiver af Berlings Avis. Faddere: Baaren af Moderen *L.C. Rasmussen* (Madam *Anna Møller* skulle have båret, men var selv højgravid). Faddere Institutbestyrer *Stephansen* af Holsteinsminde, Skolelærer *Hansen* i Skjørpinge og Forstander *C. Møller* af Flakkeberg Institut samt dennes Kone Madame *A. Møller*".

Den højgravide madam *Anna Møller* fødte dagen efter, d.23. juni "*Johan Gottfred Wilhelm Hahn Møller* døbt 4. August 1841 i Kirken. Forældre Forstander paa Flakkeberg Institut *Christen Møller* og Hustru *Ane Henriette Møller* - Baaren af Moderen. Fadd.: Pastor *Frits Boisen* i Skjørpinge. *Joh. Carl Ernst Berling* i Kjøbenhavn. Institutforstander

Stephansen fra Holsteinsminde, og Faderen, samt Jomfru *Emilie Møller* fra Flensborg."

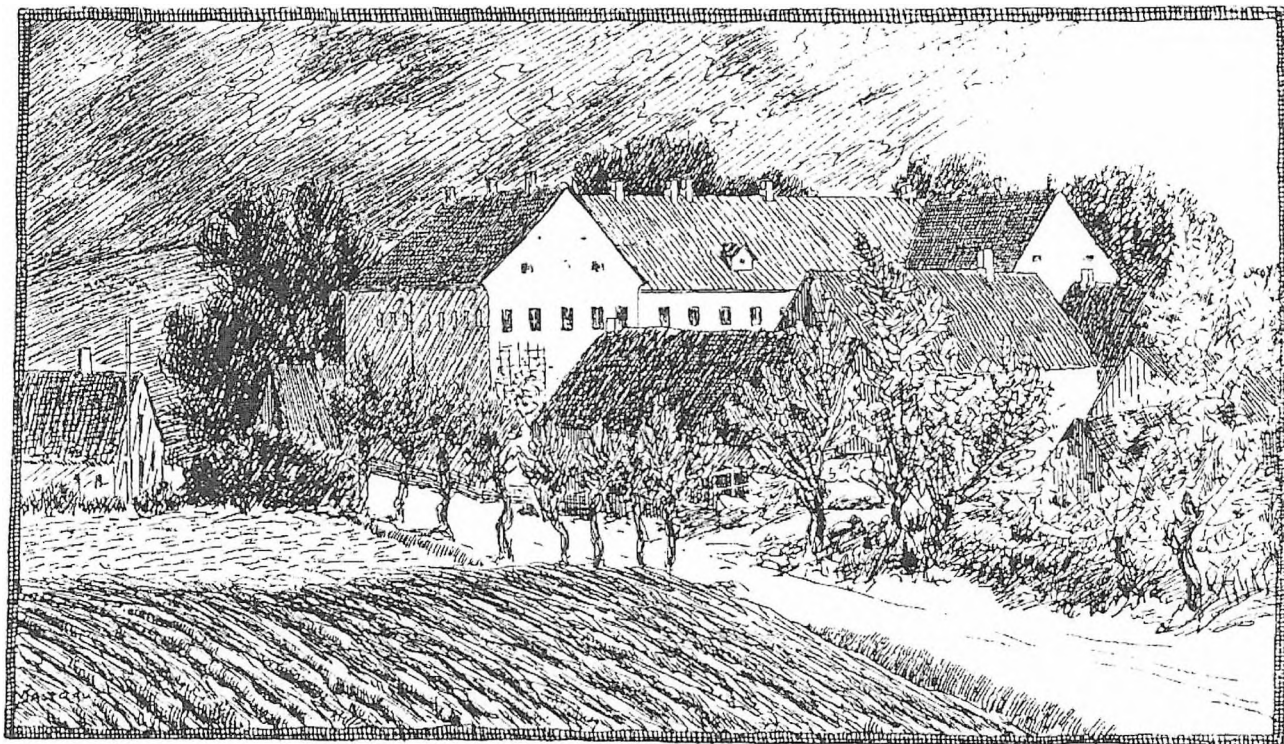
"*Madam Jensen*" alias *Louise Rasmussen* skyndte sig tilbage til København, og barnet kom ud til en tidligere præstegårdskarl, *Clausens*, som var kendt som gendøber, baptist. Da moderen hørte, at drengen blev behandlet dårligt, hentede hun ham kort efter på en hønsekræmmers kærre og kørte til København. De stod af ved Ravelinen, og hun bar ham gennem byens mindre befærdede gader til en plejemoder, enke og tidl. budkone ved *Berlingske Tidende*, *Ane Jacobsen*, hvis efternavn han fik, da moderen, som han ikke så i barneårene, i 1850 blev gift med kongen. Kræmmeren, som to gange om ugen kørte landbrugsprodukter til torvet i København og skiftede heste i Ringsted og Roskilde fik som tak et krus med søvlvåg fra *Grevinde Danner* - det er stadig i familiens eje i Høve.

Om der har været en venskabelig eller forretningsmæssig forbindelse mellem *Berling* og institutbestyrelse, og om *Louise* og *Berling* kan have vundet disse brave folk under opholdet derude - eller om de af økonomisk nød var gået ind på at hjælpe og stå fadder til et uden for ægteskab født barn af en dem ubekendt "udflyttet Jomfru", der beklædte en stilling, som de sikkert ikke havde respekt for, får stå hen. Netop ved juni termin 1841 gik *Stephansen* jo til *Leuning* og meldte sig fallit og havde om nogen behov for den lovede "glimrende betaling", som dog ikke optræder i hans regnskaber.

Berling betalte også senere hendes ophold i Paris, hvor hun lærte "modefaget", og satte penge i hendes modeforretning i Vimmelskaftegade og betalte hendes husleje. Som senere *Grevinde Danner* støttede hun Flakkebjerg, mens *Grevinde Holstein* frabad sig hendes hjælp til Holsteinsminde. Når *Stephansen* senere besøgte *Erik Bøghs* i København, mødtes han også med hende, f.eks. 21.2.1852: "Idag har jeg havt Audients paa Slottet hos *Grevinde Danner*, hun var meget god, og talte længe med mig om Institutets Anliggender, og tilbød at jeg kunde skrive hende til om der var noget, som hun kunde virke for i disse Sager". Hun og *Erik Bøgh* blev derimod bitre fjender. - Hun oprettede selv i 1866 et lille børnehjem for 12 ulykkeligt stillede børn på Jægerspris, men hvorvidt hun var med til at sikre Holsteinsmindes overlevelse i juni 1841 er et uløst spørgsmål.

HVEM VAR DEN GODE, VELHAVENDE OG INDFLYDELSERIGE SKOLELÆRER-MORBROR

som kunne bruge nogle forsommerdage til med hest og vogn at hente den unge herre fra Nordsjælland til Sneselev, som på stedet kunne ryste op med 100 Rd. - det samme som storgodsejeren på Førlevgård og en stor del af årslønnen for manges landsbyskolemester - og som havde autoritet til at tage diskussionen op og forhandle aftaler med seminariets professorforstander og -økonomichef? Dette spændende spørgsmål må vi vente med at få besvaret til i næste års årsskrift!

Jonstrup Seminarium var kongerigetets ældste skolelærerseminarium, der startede under navnet Blaagaard Seminarium på lystgården Blaagaard på Norrebro i København i 1791, men det skiftede navn, da det flyttede til en nedlagt klædefabrik (billedet) i Jonstrup ved Ballerup i 1808, og et andet seminarium, der nu ligger i Gladsaxe, hedder nu Blågård Seminarium. Jonstrup Seminarium flyttede til Lundtofte gamle skole i 1955 og i 1960/61 til det nybyggede seminarium på Trongårdsvej ved Fortunen mellem Lyngby og Klampenborg. Seminariet blev nedlagt ved lov i 1989 og var endeligt afviklet i 1992. De studerende kunne derefter fortsætte på det nye Blågård.

Mindeord ved Erling Petersens død

Af Preben V. Andersen

Lørdag den 13. december 2008 døde lokalhistorikeren, pensioneret overlærer Erling Petersen, Dalsgårdsvej 68, Fuglebjerg i en alder af næsten 93 år.

Erling Petersen var fra en gård på Kyse mark ved Næstved og begyndte også som medhjælper ved landbruget, men det var læsning, som han allerede kunne, inden han kom i skole, der havde hans store interesse. Han havde lært at læse af sine ældre søskende.

Han fik derfor en læreruddannelse - fra Silkeborg Seminarium.

Efter lærergerning dels i Kongsted ved Faxe, dels i Sandby ved Holbæk kom han til Sandved ved Fuglebjerg i 1955 og sluttede på Fuglebjerg skole, hvorfra han gik på pension i 1979.

Allerede i 1941 udgav han sin første digtsamling "Dagen og Vejen", herefter fulgte to digtsamlinger mere "Tegn i Støvet" og "Tidens stævne", men det var som historiker han blev kendt. I 1954 skrev han Vallensved Sogns historie og bogen om Hårslev Sparekasse i 1967.

Det er blevet til 16 bøger og godt 300 hundrede kronikker, dagsbladsartikler, artikler i årbøger og tidsskrifter og lokalhistoriske småting. Langt det meste fra Fuglebjergegnen og det gamle Sorø Amt.

Erling Petersen blev valgt ind i bestyrelsen for Historisk Samfund for Sorø Amt den 23. august 1959, jeg afløste ham i april 1989. I de 30 år var han medlem af redaktionsudvalget, og det meste af tiden udvalgets formand. Et job han behandlede med stor nidkærhed til glæde for medlemmerne.

I samme periode tog han initiativ til afholdelse af kurser i slægtsforskning, der også havde hans store interesse. Under disse kurser forsøgte man at finde frem til interesserede i lokalhistorie. Det resulterede i, at Fuglebjerg lokalhistoriske Arkiv blev oprettet den 15.

marts 1970 med Erling Petersen som formand. Det var hans ”barn”, og lige til sin død har han været arkivets medarbejdere og historikere behjælpelig med læsning af gamle danske skrifter, som han var ekspert i at oversætte.

Udover de historiske skrivelser findes i familien over et halvt hundrede lejlighedssange fra hans hånd til fester i den store familie.

Der blev også tid til 6 år i Hårslev-Ting Jellinge sogneråd indtil sammenlægningen i 1966.

Han har siden sit 13. år læst Næstved Tidende (Sjællandske), altså i næsten 80 år. Som det korrekte menneske han var, blev han meget fortørnet, da avisen skiftede navn til ”Sjællandske”, ”Man kan ikke bruge et tillægsord som titel på et blad”, skrev han i avisen.

De sydslesvigske forhold har optaget ham meget helt fra ungdommen, hvorfor han som en selvfølge har holdt Flensborg Avis i over 70 år, det sidste halve år fik han avisen tilsendt gratis for sin trofasthed.

Erling Petersen var som nævnt et meget korrekt menneske med en helt fantastisk hukkommelse. Han var ikke ”de store armbevægelsers mand”, men skabte respekt, hvor han end kom på grund af sin enorme viden indenfor historie, litteratur, politik, samfundsforhold og meget andet.

Ikke mange i hans læserkreds var bekendt med hans store interesse for fodbold. Siden

1929 har han jævnligt gået til fodboldkampe på Næstved Station – og lige siden været entusiastisk Næstved fans. Også her var hukkommelsen fantastisk, han kunne fortælle hvem der spillede på førsteholdet i 1930'erne, 1940'erne, 1970'erne og så fremdeles, hvordan de sluttede i turneringerne, hvem der havde spillet på landsholdet, og hvor mange kampe, de havde spillet.

Sidste gang Erling Petersen var på Næstved Station, var den 21. maj 2006, da var han fyldt 90 år! Næstved vandt 7-0 over Værløse, det var en stor dag for ham, han havde svært ved at få hænderne ned, da vi kørte hjem! I 2004 døde Erling Petersens hustru gennem 67 år. Det var hårdt for ham, og det var forståeligt. Kirsten var på alle måder et enestående menneske. Det var et meget stort savn for ham, som han aldrig kom over.

Han sagde ofte: ”Der er en sygdom, læger ikke kan helbrede, de kan ikke helbrede savn”.

I 2005 besluttede han at skrive en bog om sit liv med Kirsten. Han anskaffede en computer, i en alder af 89 år (!) og gik i gang. Det blev til bogen ”Mit livs Jolanthe” på små 100 sider, en smuk og kærlig tak til den kvinde, der havde betydet så uendeligt meget for ham. Kirsten og Erling Petersens tre døtre bor henholdsvis i Odder, Løgumkloster og Ringe på Fyn og er alle læreruddannede.

Ved Erling Petersens bortgang har Fuglebjerget og hele Sydvestsjælland mistet en af sine allerstørste historikere.

Æret være Erling Petersens minde.

Mindeord ved Henning Jessens død

Af Preben V. Andersen

Den 25. januar 2009 døde vort mangeårige medlem, tidligere chefredaktør på Næstved Tidende Henning Jessen. Han var bestyrelsens sekretær fra 1997 til 2005.

Næsten fra det første spadestik blev taget i Borup Ris skov i 1950 i undersøgelserne efter middellandsbyen Borup, havde området Henning Jessens store interesse. Dengang var det på Sydsjællands Socialdemokrat Næstved, han havde sit virke og skrev om udgravningerne, men da han blev knyttet til Næstved Tidende i 1955 som redaktionssekretær fik han hurtigt kontakt med amatørarkæologen Svend Dyhre Rasmussen, da denne altid sendte sine artikler, læserbreve og meget andet til Næstved Tidendes redaktion. Det blev til mange besøg i området og interviews med Dyhre. På vore medlemsmøder har han flere gange fortalt med stor lune om denne kontakt, som kunne være besværlig og tidskrævende, men altid givende og aldrig uinteressant. Ligeledes har han skrevet flere artikler i vort årsskrift, såvel om undersøgelserne som om Dyhre

Henning Jessen var et af de få mennesker Dyhre så op til og havde respekt for. En meget stor brevkorrespondance mellem dem gik desværre tabt ved Henning Jessens fratrædelse på Næstved Tidende

Henning Jessens lune oplevede jeg også i de fem år vi begge sad i Venstres amtsbestyrelse i Storstrøms amt, han som sekretær og jeg som kasserer, da vi altid havde plads ved siden af hinanden, havde vi ofte vor egen dagsorden! – udover den officielle.

Hans fritidsinteresser var mange, men for langt de flestes vedkommende havde de på en eller anden måde tilknytning til historie. Det gælder for Dansk-Israelsk Forening, hvor han var formand, Næstvedegnens Grænseforening, Foreningen Norden, Næstved Museum, bestyrelsesmedlem og årbogsredaktør i Historisk Samfund for Præstø Amt.

Det blev også til jubilæumsskrifter, fra Næstved Erhvervsråd, ”50 år for Næstved”, Grænseforeningens ”For Sønderjylland gennem hundrede år”, samt flere andre. Derudover var han medforfatter ved Gyldendals Egnsbeskrivelser.

I de 8 år vi havde glæde af samarbejdet med Henning Jessen i vor bestyrelse, ser vi tilbage på med stor veneration.

Henning Jessen blev født 6. februar 1928, han døde 25. januar 2009.

Æret være hans minde.

Bestyrelsens beretning 2008

v/ Preben V. Andersen

2008 blev året, hvor bestyrelsen besluttede at udgive årsskriftet 2009 med alle billeder i farver. Det er et stort ønske vi har haft i flere år, og vi håber meget at vore medlemmer deler glæden med os.

2008 blev også året, hvor vi fik et andet stort ønske opfyldt, - at runde 100 medlemmer! I skrivende stund er vi 101 medlemmer, men mange flere skal være velkommen, hvilket vi gerne vil appellere til vore medlemmer om at være behjælpelig med – næste mål må være 125 medlemmer!

2008 blev året, hvor vi fejre Christian Molbech og N. F. S. Grundtvigs besigtigelse af stendyssen i Gunderslev skov den 26. august 1808 (herom senere).

2008 var året, hvor Næstved museum foretog prøveudgravninger i Arløse og fandt hvor Arløse kirke havde ligget (se museumsinspektør Susanne Outzens artikel i nærværende årsskrift).

Derfor må vi have lov at betragte 2008 som et virkeligt godt år for vor forening.

Generalforsamlingen 2008 blev afholdt i Fugleparken den 15. marts med Hans Jørgen Heegaard som dirigent. Formanden aflagde

bestyrelsens beretning traditionen tro, og alle valg var genvalg.

Efter generalforsamlingen fortalte museumsinspektør Henrik Høier om undersøgelserne ved Hovgaarden i Vinstrup; der var mange spørgsmål om udgravningernes resultater (se årsskrift 2008).

På bestyrelsesmøde den 25. marts konstituerede bestyrelsen sig med Preben V. Andersen som formand, Ulla Jankovic næstformand, Karen Bjerre kasserer, Bertel Hansen sekretær og Peter Schou som vicesekretær.

I årets løb har der været afholdt 3 bestyrelsesmøder, og 4 medlemsmøder udover generalforsamlingen.

I januar fortalte godsejer Rolf de Neergaard, Gunderslevholm, levende og spændende om sin erindringsbog "Tror du, du kan klare det?". En interessant aften med mange spørgsmål om familieforhold, begivenheder og oplevelser fra bogen.

26. februar besøgte vi Næstved museum, hvor museumsdirektør Palle Birk Hansen i Boderne fortalte om, hvad der gemmer sig på Næstved museum fra Fuglebjergene. Derudover blev de forestående undersøgelser efter Arløse Øde kirke drøftet, også en fin aften med stor spørgelyst.

Bestyrelsen havde allerede for et lille årstid siden besluttet, at 200 årsdagen for Christian Molbech og N. F. S. Grundtvigs besigtigelse af dyssen i Gunderslevholm skov den 26. august 1808 skulle markeres. Det viste sig imidlertid, at Nationalmuseet i samarbejde med Rolf og Claus de Neergaard, samt Danmarks Naturfredningsforening havde besluttet at foretage en mindre arkæologisk undersøgelse. DN foretog rydningen, og undersøgelsen skulle dokumentere dyssens bevaringstilstand. Der deltog over 100 denne dejlige solskinseftermiddag i skoven ved Grundtvigsdysen.

Museumsinspektør Svend Illum Hansen fortæller om undersøgelse af Grundtvigsdysen.

Godsejer Claus de Neergaard bød velkommen og sagde blandt andet: ”Vi er nu samlet her på dette sted, hvor Grundtvig og Molbech fandt frem til for nøjagtigt 200 år siden – måske plus/minus én dag! og jeg kan sandelig godt forstå, at de blev betagede og henrevet.

Grundtvig i sådan en grad, at han vist bevægede sig lige lovligt langt væk fra den dogmatiske kristendoms-lære, der herskede på den tid, med det. Han skabte jo så mange smukke salmer senere, så mon ikke samtiden burde have båret over med det.

Adgangen hertil er efter aftale begrænset med hensyn til skiltning fremover – det er en bydende nødvendighed, når der lige syd herfor ligger Gunderslevholm Dyrehave, hvis bestand af hjortevildt ikke tåler nogen massiv færdsel selv til fods”.

Herefter fortalte arkæolog Svend Illum Hansen om arbejdet og resultaterne (se hans artikel her i årsskriftet)

Vi planlagde et Grundtvigs foredrag af en vore kendte Grundtvigs forskere, og vi var så heldige at Roskilde Stifts nye biskop Peter Fischer-Møller sagde ja til at komme.

Til dette aftenforedrag var vi omkring 70 deltagere. Peter Fischer-Møller fortalte i fem kvarter af sin enorme viden; han har i sin tid skrevet speciale ved Det teologiske Fakultet om Grundtvig, og han sagde blandt andet:

”Grundtvigs opvækst var præget af en rationel praktisk form for kristendom, og de første år af hans forfatterskab skrev han temmelig uinspireret. Det var først, da han gik igennem en ulykkelig forelskelse og efter besøget ved langdysen i Gunderslev Skov, at han blev ramt af denne her erkendelsesmæssige tsunami”.

Den 22. oktober besøgte vi Hjortholm Kostskole. Viceforstander Knud Kristiansen tog os med på en udendørs rundvisning inden det blev mørkt, hvor han fortalte om de efterhånden mange bygningers brug og formål. Herefter var skolen vært ved en kop kaffe, efterfølgende fortalte skolens forstander Aksel Christensen om skolens undervisning og hverdag, og Knud Kristiansen om skolens historie, der var rigtig stor spørgelyst. Næsten alle 22 deltagere gav udtryk for, at det er interessant at høre om den skole, vi kender så godt udefra, men ikke har meget berøring med i hverdagen.

Tirsdag, den 2. september påbegyndte Næstved Museum udgravningen efter Arløse Øde kirke. Det var med stor spænding vi i foreningen så hen til den dag. Allerede første dag fandtes, hvor kirke og kirkegård havde ligget. Lederen af undersøgelserne arkæolog Susanne Outzen har som tidligere nævnt været så venlig at skrive i nærværende årsskrift om undersøgelserne og resultaterne.

I bestyrelsen føler vi at have haft et år med mange spændende møder og dejlige oplevelser. Vi har igen i år forsøgt at bringe artikler i årsskriftet med alsidigt indhold både emner, som tidsmæssigt, hvilket, vi håber, er lykkedes.

Vi vil gerne bringe vore skribenter bestyrelsens tak for deres arbejde. Vi håber stadig, at flere af vore medlemmer vil bidrage med fortællinger fra vor gamle Fuglebjerg kommune.

Vi bringer vor hjerteligste tak til Næstved kommune, Sparekassen Den lille Bikube og P. H. Sørensen for økonomisk støtte, - uden disse bidrag er det ikke muligt at udgive et årsskrift af den størrelse.

Vi vil også gerne takke vore medlemmer, Hans Jørgen Heegaard for dirigenthvervet ved vor generalforsamling og for arbejdet i redaktionsudvalget, samt Claus de Neergaard for indsatsen i "Grundtvig-udvalget" omkring arrangementerne den 26. august.

Arkæolog på arbejde i Arløse. Omridset af kirkens kor ses tydeligt. Foto fra www.arloese.dk.

Regnskab 2008 for Fuglebjergegnens Lokalhistoriske Forening – Borupris' Venner.

Indtægter	2008	2007
Indgået kontingent	14.310,00	10.530,00
Modtagne tilskud	7.700,00	4.500,00
Renter	37,34	32,47
Salg af bøger og CD	245,00	660,00
Porto/ indt. v. møder	<u>465,00</u>	<u>27,00</u>
Samlede indtægter	22.757,34	15.749,47
 Udgifter		
Årsskrift 2008	11.392,50	8.562,50
Administration	4.234,58	4.897,45
Generalforsamling	287,45	145,00
Gaver, kørsel	<u>2.475,90</u>	<u>925,25</u>
Udgifter i alt	18.390,43	14.530,20
Periodens under/overskud	<u>4.366,91</u>	<u>1.219,27</u>
balance	22.757,34	15.749,47
 Status		
Aktiver		
Indestående		
Den lille Bikube	28.779,14	24.772,43
Kontant beholdning	<u>489,20</u>	<u>129,00</u>
Samlede beholdning	29.268,34	24.901,43
Passiver		
Beholdning pr. 01.01.2009	24.901,43	23.682,21
Periodens resultat	<u>4.366,91</u>	<u>1.219,27</u>
Egen kapital	<u>29.268,34</u>	24.901,48

Karen Bjerre

Regnskabet revideret. Bank og kassebeholdning afstemt. Intet fundet at bemærke.
Fuglebjerg 31.01.2009. Erling Nielsen.

Foreningens bestyrelse

Formand

Preben V. Andersen

Dalsgårdsvej 72

4250 Fuglebjerg

Tlf. 55453773

e-mail von-a@get2net.dk

Næstformand

Ulla Jankovic

Rejnstrupvej 18

4250 Fuglebjerg

Tlf. 55454616

e-mail u.jankovic@privat.dk

Kasserer

Karen Bjerre

Haldagemaglevej 7

4250 Fuglebjerg

Tlf. 55453365

e-mail karen.bjerre@postkasse.net

Bestyrelsesmedlem

Peter Schou

Kirkeskovvej 3

4250 Fuglebjerg

Tlf. 25566336

e-mail peterschou62@hotmail.com

Sekretær

Bertel Hansen

Skovhusvej 2

Arløse

4262 Sandved

Tlf. 55456348

e-mail bertel@arlose.dk

Dette årsskrift er redigeret af

Hans Jørgen Heegaard

Hollose Gamle Skole

Kyse Overdrevs Vej 7

Hollose

4700 Næstved

Tlf. 55450025

e-mail h.j.hg@get2net.dk

Preben V. Andersen

Dalsgårdsvej 72

4250 Fuglebjerg

Tlf. 55453773

e-mail von-a@get2net.dk

Bertel Hansen

Skovhusvej 2

Arløse

4262 Sandved

Tlf. 55456348

e-mail bertel@arlose.dk

Redaktionsudvalget modtager gerne forslag til artikler eller ideer til emner, som ønskes behandlet i årsskriftet.

